Boek van de wraak Gods

Jan van Boendale

Vertaald door: Wim van Anrooij

bron
Jan van Boendale, *Boek van de wraak Gods* (vert. Wim van Anrooij). Querido, Amsterdam 1994

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/boen001boek01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

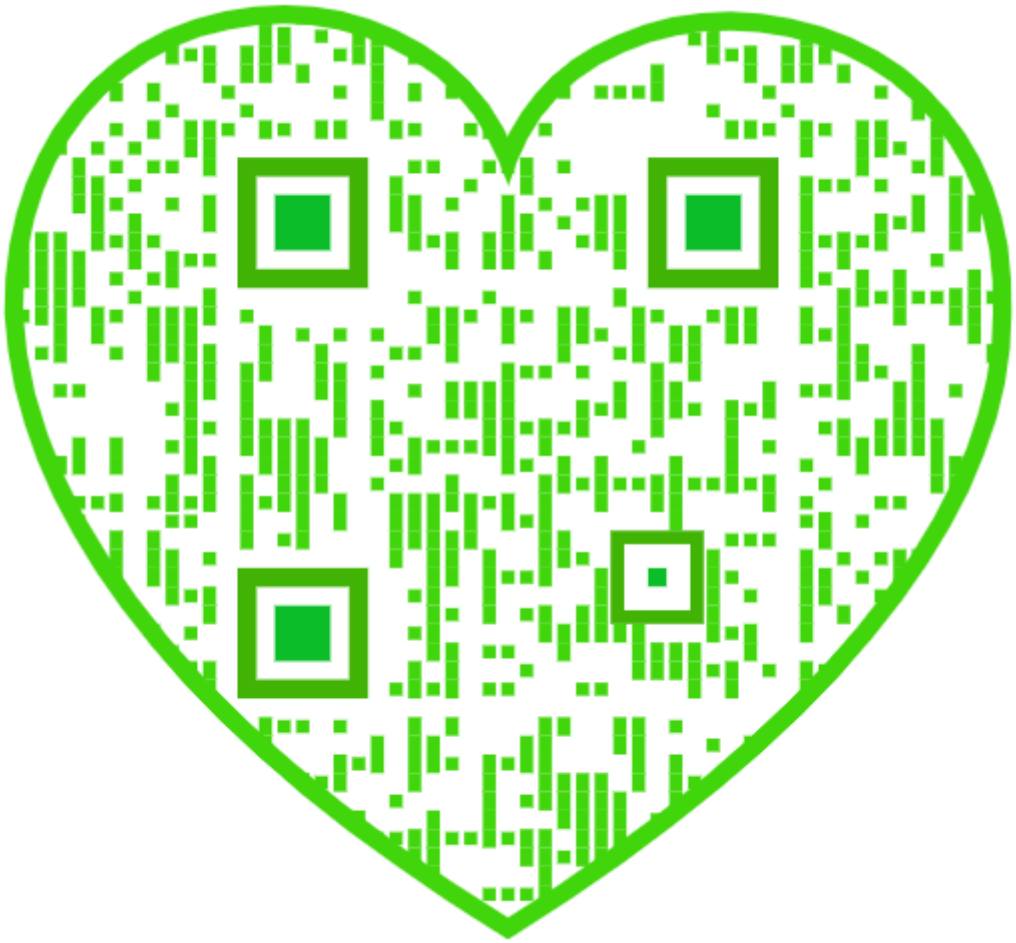

Hier begint het *Boek van de wraak Gods*[o]

Bij de gratie Gods groet ik, onbeduidend dienaar, dom en eenvoudig van geest, alle christenen die naar Gods genade verlangen. Moge Gods gratie hen eeuwig vergezellen. Paulus, de vrome prediker, zegt: ‘Al het geschrevene is te onzer lering geschreven, opdat we het beste zullen naleven en het kwaadste zullen vermijden,’ zoals te lezen staat. Daarom verzoek ik degenen die dit boek onder ogen krijgen oprecht aandachtig de stof te bestuderen die erin besloten ligt, en aan de hand daarvan de vreze Gods te leren kennen. Want zoals David ons verzekert, komt daaruit alle wijsheid voort. Wie godsvrucht mist, heeft geen hoop, wees daarvan doordrongen. God zou zonder uitstel straffen als Hij geen mededogen bezat. Want Zijn straf kent velerlei verschijningsvormen op aarde en komt onverwachts, dat wil zeggen als men er het minst op bedacht is. Moge God ons dus ontzag inboezemen, zodat we de eeuwige vreugde met Hem smaken. Dit is het *Boek van de wraak Gods.* Moge Hij me de juiste woorden laten kiezen, zodat niemand me erover berispt. Verneem hier nu mijn begin.

Eindnoten:

o Dit opschrift staat niet in de editie, maar wel in het handschrift dat aan de editie ten grondslag ligt (Oxford, Bodleian Library, Ms. Marshall 29, f.48ra).

Deel I

I *Over de eerste straf van Onze Heer*

Wanneer ik in het Oude en Nieuwe Testament, in geschiedenissen, kronieken en andere geschriften zie hoe God nooit wilde toestaan dat onrecht lang voortduurde en het altijd zwaar strafte, dan vrees ik stellig dat Hij het onrecht zal straffen dat Hij uit mededogen al geruime tijd zachtmoedig heeft verdragen. Ik ben bang dat Zijn rechtvaardigheid Hem er spoedig toe zal aanzetten de wereld een zware slag toe te brengen. Want de edele rechtvaardigheid, waarin alle deugd besloten ligt, is geheel van het aardrijk verdreven. Er is niets overgebleven dan hovaardij, hebzucht en afgunst. O, Heilige Zoon Gods, laat Uw straf rusten en neem niet onmiddellijk wraak!

Ik wil u, beste lezers, hierna met leerzame verhalen duidelijk maken hoe God, die eeuwig is, vanaf de vroegste tijd gestraft heeft. Neem om te beginnen Lucifer, die aanvoerder van de engelen was, en zie hoe God hem om zijn hoogmoed in het hellevuur wierp, waarin hij met zijn hele schare eeuwig pijn zal lijden. Sta er ook eens bij stil hoe Hij Adam strafte voor de overtreding van het eerste gebod; niet alleen Adam trouwens, maar alle mensen. Dit moet iedereen tot op de dag van vandaag bezuren. Laat uw gedachten nog eens gaan over Adams zoon Kaïn, die zijn broer vermoordde uit afgunst. God sprak daarom een vloek over hem uit en naderhand schoot Kaïns eigen kind hem dood, zoals men beschreven vindt. Merk nu hoe God de zonde op een keer toen Hij toornig was op de mens zo zwaar strafte, dat Hij hun allen het leven benam met de grote zondvloed. Daarin gingen ze allen ten onder. Behalve de acht die in de ark wegdreven, die brachten het er levend vanaf. Neem vervolgens kennis van Sodom en Gomorra en van andere steden waar veel mensen woonden, en zie hoe God die op zeker

moment in hun zonden liet ondergaan.

Denk aan koning Farao, die over Egypte regeerde, en hoe God hem met zijn leger reddeloos liet verdrinken, omdat hij de kinderen Israëls vijandig gezind was. Bedenk voorts hoe het joodse volk in de woestijn terechtkwam en een afgod begon te vereren. Voor zover ik kan nagaan, moesten daarom meer dan duizend mensen sterven. Sla bovendien nog acht op de vrome Eli, die zijn nek brak omdat hij zijn kinderen niet tijdig strafte nadat ze kwaad hadden gedaan. Denk eraan hoe het koning Saul voor de wind ging en hoe hij de vijanden versloeg in de tijd dat hij de ovenvinning en de eer aan God toeschreef. Zodra hij dat niet meer deed, werd hij jammerlijk gedood en David verwierf zijn rijk. Denk aan koning David, die op een keer een van zijn ridders liet doden omdat hij diens vrouw begeerde. Onze Heer zou terstond zijn land met rampen hebben bezocht, ware het niet dat zijn berouw daarover zo groot was dat God hem alles vergaf. Maar het eerste kind dat hij kreeg bij zijn vrouw stierf. Dan is er nog Alexander [de Grote], die van een onaanzienlijk landsheer tot machtig koning werd over het hele aardrijk, waar hij twaalf jaar strijd om leverde. Toen hij dit eenmaal had bereikt, eindigde zijn leven op trieste wijze. Want hij werd uiteindelijk met vergif om het leven gebracht door degene die hij het meest vertrouwde. Op die wijze strafte Onze Heer veel schade en grote vrees die Alexander op aarde had veroorzaakt, en tevens menige slachting. Zo daalde Gods straf wel vaker neer.

2 *Hoe een heerser de joden onderwierp vanwege hun zonde*

Denk aan nog andere voorbeelden van de straf van God, Onze Heer, namelijk aan de straf van het uitverkoren joodse volk, waaruit Christus geboren wilde worden. Degenen aan wie God zo'n groot voorrecht verleende, werden Hem vaak geheel on-

trouw en waren in veertig achtereenvolgende jaren niet zo standvastig of ze verzaakten wet en gebod en vereerden afgoden. Daarop liet God een machtig heerser verschijnen, die het joodse volk her en der versloeg en het zware schatting oplegde, zo vaak hij maar kon. Want het waren onhandelbare lieden die hun God niet trouw waren, zoals ik in de bijbel zie. Toen ze dan toch tot inkeer kwamen en ten einde raad waren en hun geloof opnieuw aannamen, hielp God hen uit de nood en gaf ze hun oude positie weer terug. Hun grote verdorvenheid was er uiteindelijk de oorzaak van dat Hij stierf aan het kruis, zoals God hun voorouders had voorspeld duizend jaar voordat Hij tot onze troost geboren zou worden uit een Maagd, om het mensdom te verlossen. Hierover lezen de mensen nog wel dagelijks in hun boeken, maar hun hart is van binnen zo verstokt dat ze het niet begrijpen.

3 *Hoe God Zijn eigen dood strafte en hoe prelaten en priesters zouden moeten leven*

Zie nu hoe God, Onze Heer, die eeuwig geloofd zij, Zijn eigen dood strafte, zoals ik u zal verhalen. Hij stelde dit evenwel meer dan veertig jaar uit, omdat Hij graag gezien had dat alle joden tot zelfkastijding zouden zijn overgegaan. Zodra Hij zag dat het niet baatte en dat ze in hun grote verdorvenheid volhardden, heeft Hij met het oog daarop een hoog, machtig man opgewekt. Ik las ergens in een boek dat hij koning van Spanje was en Vespasianus heette. Hij en zijn zoon Chytus belegerden gezamenlijk de Heilige Stad van alle kanten. Alle joden uit de omgeving waren hals over kop de stad in gevlucht, die men naar mijn weten meer dan drie jaar belegerde. Daarbinnen heerste zo'n honger, dat ze voor het grootste deel stierven en van ellende om het leven kwamen. Ja, neem maar aan dat de honger zo groot was dat moeders hun kinderen opaten. Uiteindelijk werd

de stad ingenomen, zodat de joden de tempel van Salomo binnenvluchtten om zich daar in veiligheid te stellen. Vespasianus trok naar de tempel en bracht zoveel joden ter dood dat de paarden tot ver boven hun enkels in het bloed liepen. Van de joden die men daar gevangen nam, gaf men er dertig voor een zilverling, net zoals zijzelf voordien op zoek waren geweest naar Christus en Hem voor dertig zilverlingen hadden gekocht. Zo kan God eveneens Zijn oordeel kenbaar maken.

De geestelijkheid zou wijs moeten zijn en zich dienen af te vragen waarom God de straf voor Zijn ellendige dood minstens tweeenveertig jaar uitstelde. Degenen die het strenge middel van de banvloek gebruiken, geven de ziel om een geringe zonde terstond prijs aan het eeuwige vuur van de hel, ja vaak ook om niets, zoals men dagelijks ziet. Ze veronachtzamen de wet die God, Onze Heer, hun voorschreef. ‘Leer van Mij,’ zei Hij, ‘dat Ik zachtmoedig ben.’ Ook zegt Christus: ‘U zult goedertieren zijn zoals uw Vader, die in de hemel is.’ Verder zei Christus: ‘Er staat geschreven: “U zult geen zeven maal vergeven, maar zeven maal zeventig maal”.’ Ik vrees dat priesters menige ziel in het verderf storten door hun onbehoorlijk gedrag. Ook hoort men Christus zeggen: ‘Laat de wraak aan Mij over, Ik zal het kwaad vergelden.’ Ook zegt Hij: ‘Mocht iemand u op de ene wang slaan, keer hem dan ook de andere toe, en ontneemt men u een kledingstuk, geef dan ook het andere, zonder voorbehoud.’ Beste lezers, zoals geschreven staat: God zegt het vaakst tegen de priesters dat ze niet moeten straffen of vermanen, noch kwaad met kwaad vergelden. Maar ze zouden een lamp moeten zijn die zijn licht, waar dan ook, op de leken zou laten schijnen, met deugdzaamheid, nederigheid, verdraagzaamheid en naastenliefde. Dat zou hun en het volk tot voordeel strekken.

Zoals een kind de werken van de vader navolgt, zo volgen landsheren na wat ze de prelaten zien doen, en zo volgt het volk

de heren na. Zo bezien, zijn de prelaten de oorzaak van het kwaad, vooral hebzucht en hoogmoed, met alle kwalijke gevolgen van dien. Want als ze rechtvaardig en godvruchtig waren, zou het volk beter af zijn. ‘Waar de herder dwaalt, dwalen de schapen,’ zegt men wel. Ook spreekt de Heilige Zoon Gods met Zijn Heilige Mond: ‘Ik ken Mijn schapen en zij kennen Mij.’ De Kerk zingt bovendien: ‘De goede Herder is opgestaan, die Zijn ziel voor Zijn schapen heeft toebereid.’ Beste lezers, wat zal ervan komen? Prelaten zijn Gods herders, dat geldt ook voor pastoors, en de mensen zijn hun schapen. Zoals de herders zowel's nachts als overdag zorg dragen om hun schapen te beschermen tegen wolven en rampspoed, zo zouden prelaten en pastoors overal en te allen tijde God moeten bidden dat Hij het volk Zijn genade en gunst verleent om het eeuwige leven te bereiken. Daartoe zijn ze op grond van hun heilige plicht altijd gebonden.

Ach, zo gaat het allemaal niet meer toe![o] Men ziet tegenwoordig dat de geestelijkheid zich meer bekommert om grote sommen geld en paarden met een fraaie telgang, dan om het heil der mensen. Christus, Petrus en degenen die gedurende driehonderd jaar na hen kwamen,[o] reden nooit op paarden maar liepen op de aarde en bezochten stad na stad met het oog op het zieleheil van de mensen. Ze leerden het volk het Woord van de Heilige Christus en toonden het duidelijk de zegenrijke weg naar het hemelrijk, zowel in theorie als in praktijk. Ze trokken zich nooit terug in kerken, kastelen of burchten, waar niemand hen kon spreken behalve degene van wie men profijt kon trekken.

Eindnoten:

- Heel wat hoofdstukken van het *Boec van der wraken* eindigen met een oorspronkelijke, moraliserende slotalinea als de onderhavige. Mak 1958 noemt dit soort alinea's ‘staarten’ en wijst erop dat ze ook voorkomen in *Der leken Spiegel* (circa 1325-1330), een eerder werk van Boendale. Als in een opschrift van een hoofdstuk twee aparte onderdelen staan aangekondigd (in de vertaling aangegeven door middel van een witregel), eindigt soms ook het eerste deel met een ‘staart’.
- Hier wordt gedoeld op de vroege christenen, ten tijde van de Romeinse overheersing. Keizer Constantijn de Grote gaf het Christendom vrijheid van godsdienst tijdens het edict van Milaan (313). Niet lang daarna werd het Christendom tot staatsgodsdienst verheven.

4 *Hoe de prelaten en priesters het toeleggen op aards bezit*

In de begintijd van de Heilige Kerk beschikten de priesters hier noch elders over land, renten, erfgoed of belastinginkom-

sten, zoals we beschreven vinden. Ze hadden niet meer om van te leven dan wat men hun om Godswii gaf omdat ze Gods Woord onderwezen en daarmee de zondaars bekeerden. Dat duurde zo voort totdat keizer Constantijn [de Grote] en Helena, zijn moeder, de Kerk toestonden dat zij bezit zou hebben. Sindsdien hebben priesters zich in het oosten, zuiden, noorden en westen gevestigd, zodat een derde deel van het aardrijk hun toebehoort.

Weet dat prelaten eropuit zijn alles in handen te krijgen. Als het zo doorgaat, hebben ze op den duur alles. Ze trekken namelijk het wereldlijk gezag naar zich toe. Ja, om de waarheid te zeggen: als men er niets tegen onderneemt, zullen ze nog spoedig paus en keizer willen zijn. Daarna zullen ze zich overeenkomstig hun verlangen het keizerlijk recht en het Roomse Rijk toeeigenen, want ze vinden het maar wat erg als er iets aan hun macht ontbreekt. Mocht dit gebeuren, dan is de onwetendheid van de leken er de oorzaak van, die niet weten of voorzien wat er later het gevolg van kan zijn. Als het gebeurt, zal men groot verdriet en rouw zien op aarde, zonder weerga, zoals ik u hierna openlijk zal zeggen.

5 *Over de paus en over de keizer*

Er was eens een kardinaal die we Jakob Colonna horen noemen, die bij paus Bonifatius [VIII] was en die de mis zou opdragen in de stad Viterbo. Daar trof hij een missaal aan die de pauselijke kapel toebehoorde. Toen hij tijdens de mis bij de passage kwam waar de gelovigen een gebed uitspreken voor paus, keizer en de heilige christenen, zoals in andere boeken gebruikelijk is, werd de keizer daar niet genoemd. De goede man verwonderde zich daarover, en was verbaasd dat hij de nagedachtenis van de keizer daar niet aantrof net zoals elders. Hij kon niet uitmaken of de kopiist het was vergeten of dat het

opzettelijk was gedaan. Toen de goede man dat had ontdekt, dacht hij eraan hoe de joodse geestelijkheid uit de dagen van weleer achteruit zou gaan, zou verslappen en vernederd zou worden vanwege haar zonden, en hoe een nieuwe geestelijkheid op zou staan. Toen zij Onze Heer beschuldigden, riepen ze luid en duidelijk het volgende voor Pilatus: 'Wij hebben geen andere koning dan alleen de keizer.' Dat riep de hele geestelijkheid. Want de macht was in die dagen in zijn geheel aan de joden voorbijgegaan. Ach, dacht de goede man toen bevreesd, er komt nog eens een tijd dat de geestelijkheid van die dagen zal zeggen: 'Wij hebben geen koning, groot noch klein, dan de paus, onze heer.'

Helaas! Wat een groot leed en wat een jammerlijke straf zal de geestelijke stand bedreigen, als ze het zover hebben laten komen dat de keizer zonder macht is. Dan zal het aardrijk in zo groot gevaar verkeren, dat ten tijde van de joodse wet voordien nooit dusdanige rouw werd gezien als zich dan in het Christendom zal openbaren, en dat alles vanwege de hebzucht van de geestelijkheid. De macht van de paus en zijn banvloek zullen er weinig toe doen als de macht van het zwaard verjaagd wordt en de geestelijkheid het aardrijk wil besturen en de keizerlijke macht van haar plaats wil werpen.

6 *Hoe de macht van de paus en die van de keizer niet gescheiden zullen zijn*

Priesters, leken en geestelijken zijn allen Gods schepselen. Wie het minst in zonden leeft, wordt door God het meest bemind. Wie het meest in liefde aan Hem is toegewijd, heeft Hij het meest lief en niet degene die het meest geëerd is. Het is maar dat u het weet. God die de hemel schiep, schiep ook deze wereld hier beneden, en Hij die de zon schiep, schiep ook de maan. Hij die de man schiep, schiep ook de vrouw, en Hij die

het hoogste schiep, schiep ook het laagste. Zo heeft God volgens Zijn wil alle dingen geschapen en niets daarvan versmaadt Hij, want zij zijn alle Zijn schepselen.

Christus liet ons twee zwaarden na toen Hij het aardse leven verliet: het ene zwaard is in handen van de paus, het andere in die van de keizer. Deze twee mogen niet los van elkaar staan, wat er ook gebeurt. Want als deze zwaarden onenigheid vertonen, mag de Kerk wel bevreesd zijn. De Roomse arend kan met één vleugel niet vliegen, noch kan Petrus' bootje op deze onstuimige, woeste zee, met zijn hoge golven, met slechts één riem de juiste koers bewaren. Daartoe is nog een tweede riem vereist, wil het scheepje de rechte koers bewaren.

Daarom hebben ze niet goed nagedacht, die het zwaard van de keizer en zijn macht teniet willen doen. Want de Kerk zou haar vijanden, die in menig land zitten, niet met de banvloek kunnen bedwingen, omdat het keizerlijk zwaard de beschermer is van het christelijk geloof tegen heidenen, Saracenen en afvallige christenen. Deze laatsten zouden zich onderling verbinden en de Heilige Kerk bestrijden en zich weinig aantrekken van de banvloek van de Roomse Kerk.

7 *Hoe God de keizer heeft geëerd*

Toen Christus vanuit de hemel als mens op aarde kwam, eerde de barmhartige Heer het Roomse Rijk op velerlei wijze. Dat bewees Hij bij twee gelegenheden: de eerste keer toen Hij op aarde kwam, de tweede keer toen Hij stierf.

Het eerste wat Hij door Zijn goddelijk vermogen met zich meebracht in elk land, in elke stad, was rust en vrede, want er was tijdens Zijn leven nergens oorlog of twist. Daarmee bewees Hij duidelijk dat Hij een rustpunt was voor de mens en dat er geen vreugde was dan slechts in Hem.

De andere wijze waarop Hij de keizer eerde met Zijn komst

was dat Hij weldra de keizerlijke belasting betaalde. Want elk mens op de hele wereld moest dat in die tijd, en hierin wilde ook Hij de keizer gehoorzamen.

Toen Hij aan het eind van Zijn aardse leven kwam, wilde Hij de keizer nogmaals op twee manieren eer bewijzen, zoals u me nu zult horen vertellen.

Toen Christus voor de rechtbank stond, sprak Pilatus Hem daar aan: 'Weet U niet dat ik de macht heb U te laten kruisigen als ik dat wil, maar dat ik U ook kan laten gaan?' Onze Heer antwoordde dadelijk: 'U zou geen macht over Mij hebben als het u niet van boven was verleend.' Door God namelijk en door de keizer, namens wie Pilatus daar als rechter in de keizerlijke rechterstoel zat. Dat is het eerste punt van de twee.

Verneem hier nu het volgende punt. Toen de apostelen zeiden dat er twee zwaarden waren, antwoordde Christus openlijk dat dat genoeg was: 'Waar genoeg is, daar ontbreekt niets.' Let op de betekenis hiervan. Op deze wijze bracht God onder woorden dat er twee heerschappijen zouden zijn. Het ene zwaard heeft betrekking op geestelijk gebied - dat is al wat te maken heeft met de ziel - en komt toe aan de paus. Het andere heeft, naar ik lees, betrekking op bezit, lijf en leden, en komt toe aan het wereldlijk gezag, waarover de keizer macht uitoefent. Zo heeft God alles zelf gewild en bepaald. Wie van plan is hier tegenin te gaan, dient zich het volgende te realiseren: wie de heerschappij van de keizer in aanzien vermindert, verloochent Christus. Want God heeft hierover zelf gezegd dat men de keizer het zijne zou geven en God het Zijne. Dit is zeker waar.

8 *Over degenen die zich tegen het Roomse Rijk verzetten*

Al degenen die zich tegen het Roomse Rijk verzetten en het tegenwerkten zijn de antichrist geworden. Zoals Johannes de

Doper de voorbode was van Jezus Christus - net als andere profeten die de komst van Christus verkondigden -, zo is degene die het op het rijk heeft voorzien en het wil benadelen de bode van de antichrist, zoals de duivel hem influistert. Moge niemand ernaar verlangen dat het Roomse Rijk teniet gaat. Want zoveel is zeker dat het Christendom in het verderf gestort zal worden, omdat de Kerk ten onder gaat. Dan ziet men de grootste ontsteltenis en het grootste verdriet dat ooit op aarde werd waargenomen. Hovaardij en hebzucht die aan de hoven van de prelaten heersen en ook elders op aarde, worden dan gewis vergolden door de zoon van de duivel, de antichrist, die de Zoon Gods, Jezus Christus, in alle opzichten vijandig gezind is, zoals we in vele boeken lezen.

Wees ervan overtuigd dat de tijd niet ver meer is dat prelaten en landsheren het Roomse Rijk omver zullen werpen. De koningen van Frankrijk hebben al lang grote vijandschap gekoesterd jegens de eer van het keizerschap omdat ze niet konden velen dat iemand op aarde boven hen stond of zelfs maar gelijk aan hen was. Wie beleefde ooit iets dat te vergelijken is met wat Lodewijk van Beieren overkwam, die zo luisterrijk en met staatsie de keizerlijke kroon verwierf [1328]. Hij had berouw gekregen over hetgeen hij had misdaan jegens de pauselijke stoel en wilde zich voor God verootmoedigen. Maar de paus [Clemens VI][o] ontzegde hem [13 april 1346] de toegang tot onze Moeder, de Kerk, die open behoort te staan om elke zondaar te ontvangen zo vaak als hij er behoefte aan heeft. God hecht daar veel waarde aan. Want God en alle hemelbewoners verheugen zich dan gezamenlijk over één zondaar die tot inkeer komt, zoals Christus zelf ons leert.

Eindnoten:

o Lodewijk van Beieren werd in 1324 geëxcommuniceerd door paus Johannes XXII (reg. 1316-1334). Hij heeft bij herhaling geprobeerd om de excommunicatie ongedaan gemaakt te krijgen, steeds echter zonder resultaat. De laatste poging die hij ondernam, mondde uit in de spraakmakende afwijzing door paus Clemens VI (reg. 1342-1352) op 13 april 1346. Vermoedelijk vormde deze botsing voor Boendale de aanleiding om aan het *Boec van der wraken* te beginnen. (Zie ook het Nawoord.)

9 *Een straf voor Babylonië, voor Carthago en voor koning Alexander [de Grote]*

God onderwierp de hovaardij en de hoogmoed die vroeger in Babylonië bestond volledig, op een moment dat Hem goed toescheen, door middel van Cyrus, koning van Perzië. Want God begunstigde hem daarom. De Romeinen maakten ooit de grote stad Carthago, die heel Afrika onder zich had, ofwel een derde van de wereld, met de grond gelijk. Vanwege de hoogmoedige houding die zij aannamen, zijn de Romeinen dikwijls dicht bij de ondergang geweest, door toedoen van vijanden die hun veel kwaad berokkenden en grote schade toebrachten, zoals men beschreven vindt. Toen waren ze bovendien nog het hoofd van de hele wereld, terwijl ze tegenwoordig zo laag zijn gedaald dat men zich nog weinig aan hen gelegen laat liggen. Zo kan de goddelijke macht zijn invloed laten gelden, waartegen geen enkel rijk is opgewassen.

Neem Alexander [de Grote], de geweldenaar, die de hele wereld overwon, die God in zijn dagen had aangewezen als straf en duchtig gesel voor de aardse zonden. Toen hij de ge- dachte koesterde dat hij alles aan zichzelf te danken had en van geen ophouden meer wist, wilde God dat niet langer toestaan. Hij werd vergiftigd en verloor op jammerlijke wijze zijn leven.

Zo haastig en meedogenloos was God voor Hij mens werd. Sinds Hij de menselijke natuur heeft leren kennen en de mensheid liefkreeg, heeft Hij echter niet meer zo snel wraak genomen op aarde. Maar ook al wacht Hij, de straf blijft niet uit, want men ziet geschreven staan dat uitstel geen afstel is. Gods straf komt onverwacht en onvoorzien, ja zelfs als men deze het minst vermoedt, en als ook niemand er rekening mee houdt dat zo'n straf ophanden is. Keizers, koningen en landsheren, aan wie de heiligen vroeger eer bewezen door zware martelingen te ondergaan, komen allen op ellendige wijze aan hun eind. Gods straffen zijn velerlei, sommige met water en sommige met

vuur, sommige met het zwaard, sommige met schande. Ze komen tegenwoordig op velerlei manieren, sommige met ziektes, sommige met verlies. Ik zou niet kunnen zeggen op hoe menig terrein God Zijn straf kan laten gelden, afgemeten naar de mate der gerechtigheid en afhankelijk van hoe het met de zonde is gesteld. Maar degenen die hun zonden boeten, hebben daar zeker goed aan gedaan, want aan de straf wordt dan snel een einde gemaakt. Maar de straf die men in de hemel krijgt, moet eeuwig voortduren in bittere smart, in langdurige pijn.

10 Hoe die van Limburg bij Woeringen stierven en vele andere heren bij Kortrijk

Let voorts op de aanzienlijke en machtige nakomelingen van Limburg, die het hele gebied tussen Maas en Rijn in hun macht hadden en die zo dapper waren dat ze niemand wilden ontzien. Merk hoe God hen met Zijn hevige straf het onderspit liet delven bij Woeringen [1288] - nog wel op hun eigen grondgebied -, door toedoen van de hertog van Brabant [Jan I]. Die wilden ze met geweld de toegang ontzeggen tot het gebied dat hij op rechtmatige wijze in handen had gekregen. Zo komt boontje ten slotte toch om zijn loontje!

Ook kunt u opmerken dat de besten uit Frankrijk, Artois, Brabant en andere landen destijds op ellendige wijze en met grote schande aan hun einde kwamen voor Kortrijk [1302], ten overstaan van een klein gemeenteleger te voet.[o] Ze stierven zoals men vinken vangt waar men het net overheen slaat: op het moment dat ze er het minst op bedacht waren.

Eindnoten:

o Verwijzing naar de beroemde Guldensporenslag.

11 *Over straffen die vele landsheren getroffen hebben*

U kunt ook zien wat God in Vlaanderen tot stand kan brengen, waar ze lang geleden dankzij strijd de overwinning hebben behaald en waar ze hun landsheer [Lodewijk van Nevers] tot zijn schande hebben verjaagd. Dat deden ze omdat hij zich niet gedroeg overeenkomstig zijn staat, zoals zijn voorgangers in het verleden gewoon waren. Dat waren de beste ridders die er te vinden waren, zowel wat betreft hun daden als hun ijver die ze in vreemde landen bewezen, zowel in het Heilige Land als op andere plaatsen. Omdat deze landsheer dat allemaal niet deed, en omdat hij zich ook niet aan zijn afspraken hield - noch aan het hof, noch daarbuiten - en zich niet als landsheer gedroeg, kwam het volk daar toen zo in opstand, dat hij zich genoodzaakt zag het land te ontvluchten.

Toen de Vlamingen in de gaten kregen dat ze niet langer overheerst werden en geen heer te vrezen hadden, gingen ze elkaar vervolgen, vermoorden en verraden. Het is om de kwade eden die ze aflegden en nog dagelijks afleggen dat de hemelse God Zijn straf dagelijks onder hen doet gelden door middel van doodslag over en weer. Zij weten wat hun overkomt niet anders te duiden dan als straf van God, wees daar zeker van.

In vroeger tijd, toen zeer machtige lieden zoals ridders en schildknapen het land bevolkten, verdrukten ze de armen, die er dikwijls onder moesten lijden. Als sommige boeren een vet schaap of een varken in hun bezit hadden, eigende de landsheer zich dat toe, hoezeer die boeren daar ook onder te lijden hadden. Als een boerin boter sloeg, eigende de landsvrouwe zich dat toe, en kuiken of gans moest op de tafel van de landsvrouwe eindigen. Zo gingen eenvoudige lieden menig jaar gebukt onder de macht van de hoge heren. Toen God hieraan een einde wilde maken, kregen de onderdanen een vastberaden gevoel, waarmee ze de onderdrukking het hoofd boden. Ze hebben de edellieden zo beangstigd en op de vlucht gejaagd,

dat er weinig zijn achtergebleven. Zo kan Onze Heer hier en daar op aarde Zijn straf uitdelen.

Denk eens aan Edward van Engeland, die de tweede wordt genoemd, die de goede graaf van Hereford [Humphrey Bohun] en die van Lancaster [Thomas van Lancaster] beiden liet ombrengen [1322] vanwege hun rechtmatige verzet, omdat elk van hen Edward het onrecht verweet dat hij beging. Zijn vrouw [Isabella van Frankrijk] was zo sterk dat ze naar Frankrijk overstak, naar Karel [VI], haar volle broer. Toen ze daar geen hulp vond, keerde ze met een kleine legermacht terug naar Engeland, zoals u weet, en won zo dat grote land, of de koning het nu leuk vond of niet. Ze liet de koning terstond gevangen nemen en hem een gewelddadige dood sterven.

Valt het u niet op, heren klein en groot, dat God, Onze Heer, op dusdanige wijze straft dat men tevoren nooit ofte nimmer zou hebben bedacht dat zo'n straf door Zijn toedoen kon gebeuren. Gij heren, denk eraan dat er een Heer boven u is, zonder wiens genade u volstrekt niet aan de macht kunt blijven.

Denk aan de hertog van Brabant [Jan I], die eigenhandig voor Woeringen [1288] streed, waar hij met grote eer de overwinning behaalde. Dat was een dapper ridder bij uitstek, die menig groot toernooi won en die sterk en stevig was. Nochtans kwam hij aan zijn einde [1294] door een wond, te Bar tijdens een ridderlijk steekspel, toen hij op het hoogtepunt van zijn roem stond en hij zijn eind het minst vermoedde. Toen God het wilde, werd het rad van fortuin snel gebroken. Deze hertog, deze aanzienlijke heer, had het zozeer op de eer gemunt tijdens toernooien en steekspelen, dat de kosten die daarmee verbonden waren zijn reguliere belastinginkomsten verre te boven gingen. Dan belastte hij zijn onderdanen met een bede, waar ze hem menigmaal om vervloekten. Tegenover een algemene verwensing kan man noch vrouw zich staande houden.

Kijk naar Philips van Frankrijk [Philips VI], die afrekende met zijn vijanden en geen concurrentie duldde op aarde, en zie

hoe hem bijzonder onvenvachts grote schande overkwam, nog wel in zijn eigen land. Er kwam een koning van overzee [Edward III van Engeland] die een bondgenootschap sloot met de hertog van Brabant [Jan III] en aanstonds het beste deel van Philips' land binnentrok.º Dat deed hij gewapenderhand, plunderend en brandstichtend, van de vesting Kamerijk [1339] tot aan de stad Saint-Quentin [1339] en zo verder tot Laon [1339]. Daar zag men niets anders dan doodslag en veel vuur en rook, die Philips over het hoofd waaide. Zo waren ze daar met man en macht gelegerd totdat de winterkou ieder spoedig huiswaarts deed keren. Aan de hand van deze gebeurtenis kunt u goed het wonder leren kennen dat God op vergelijkbaar terrein kan verrichten, zoals u mij zult horen zeggen.

Niet lang voordat dit geschiedde, had Philips zestien machtige landsheren in dienst genomen, opdat ze de edele hertog van Brabant zouden onteren en zijn land op hem zouden veroveren [1332-1334].º Daartoe deed elk van hen wat hij kon. Weet dat de hertog daar goed vanaf kwam, met grote eer. Toch hielden ze Brabant gedurende negen maanden omsingeld, wat gepaard ging met flinke aanvallen en veel strijd. Dat baatte hun echter niet. Op die wijze werd de hertog op Philips gewroken, zo gaat het nu eenmaal met gerechtigheid. Want de hertog kwam er eervol vanaf en Philips, die de hertog buiten diens schuld met geweld wilde treffen, eindigde oneervol.

Denk eraan hoe de graaf van Holland [Willem IV] - de tweede Willem, zoals hij werd genoemd [als graaf van Henegouwen], die nog jong van dagen was-door de Friezen werd vermoord [26 September 1345], wat voor het Christendom verlies en verdriet betekende. Want als hij in leven was gebleven, zou hij de eer van de ridderschap, die tegenwoordig zozeer gedaald is, verder hebben hersteld.

Niemand moet me kwalijk nemen dat ik het zedelijk gebrek van deze heren hier in het licht stel, want ik doe het voorwaar opdat de heren daardoor te meer rekening zullen houden met

de straf van God. Hij laat namelijk niets ongestraft. Hoe hoger iemand in aanzien staat, hoe harder God zal straffen.

Willem [Willem IV van Holland], deze aanzienlijke heer, vergaloppeerde zich nogal door een priester dood te laten slaan, die uit zijn kerk naar buiten kwam. Die man had hem niets misdaan. Men liet de priester weten dat men hem buiten wilde spreken: daar werd hij toen doodgestoken. Ook deed Willem de goede stad Utrecht groot onrecht aan. Daar sloeg hij met een legermacht het beleg om, omdat hij het met veel krachtvertoon wilde verwoesten [1345]. Maar hij moest er met schande en verlies van eer vanaf zien. Hieruit kunt u opmaken hoe Gods straf de ronde doet. Er is geen heer op aarde zo machtig of hij heeft iemand boven zich die hem zijn eer, ziel, lichaam, land en bezit kan ontnemen. Zij die hiermee rekening houden, zijn verstandig.

Eindnoten:

- Deze episode uit de beginjaren van de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) werd door Boendale kort na 1340 apart beschreven in *Van den derden Eduwaert* (Heymans 1983).
- Verwijzing naar de anti-Brabantse coalitieoorlog. De eerste militaire fase voltrok zich van april-mei 1332; de tweede van januari-maart 1334.

12 *Over het stedelijk bestuur en over gemeenschappelijk bezit*

Wie een stad goed wil regeren, moet niet hebzuchtig of boosaardig zijn. Want de hebzuchtige en de boosaardige besturen een stad nooit goed. Maar zoals een wijs man ons leert, hebben ze menige stad van haar eer beroofd. De hebzuchtige is altijd op zijn voordeel uit, wat er ook gebeurt. Waar de rechter van een stad zich niet aan de wet houdt en de schepenen evenmin, daar is het net een woud waarin men de mensen berooft. Zulke steden dient elk verstandig mens in het algemeen te mijden.

Men verzekert ons dat gemeenschappelijk bezit goddelijk is en goed. Net zoals kerkelijk bezit edeler is dan wereldlijk bezit, zo is gemeenschappelijk bezit edeler dan het bezit dat één persoon toebehoort. Wie gemeenschappelijk bezit anders besteedt dan ten dienste van het algemeen belang, doet net zo verkeerd als wanneer hij het bezit van de Kerk steelt (van al het bezit is het meeste immers in handen van de Kerk). Want in de stad is

veel volk dat vaak steun nodig heeft van tal van zaken die een goede stad toebehoren. Daarom moet men er l ijke lieden over aanstellen om toezicht te houden, die zich het gemeenschappelijk bezit niet uit armoede zullen toeeigenen of het zullen stelen. Degenen die het slecht besteden, verdienen grote smaad en vaak overkomt hun ook grote schande of hun kinderen geraken tot de bedelstaf.

De Romeinen zetten zich er in hun tijd bijzonder voor in om het algemeen belang te beschermen en het een breder draag- vlak te verlenen. Daartoe verplichtten ze zichzelf, hun kinderen, familie, man en vrouw. Daardoor kregen ze de hele wereld in hun macht. Wie met het oog op eigen voordeel het algemeen belang in de wind zou slaan, en men kwam achter de waarheid: zijn eer zou voor eeuwig geschonden zijn. Scipio Africanus had Afrika aan het gezag van de Romeinen onderworpen, wat hem heel veel moeite had gekost en menige inspanning en strijd. Omdat hij op een keer werd aangeklaagd vanwege het feit dat hij zilveren ju welen in zijn bezit had ter waarde van tien mark - wat niet veel was - wilde men hem verbannen naar een ver oord om daar te blijven totdat hij zijn onschuld had bewezen. De goede dichter Valerius [Maximus] schrijft het volgende in zijn boeken: ‘Als een onaanzienlijk man een voorname positie bekleedt en daarna snel rijk wordt, is het zeker dat hij zijn rijkdom niet alleen op fatsoenlijke wijze verwierf.’

Schepenen zullen in geen geval accijnzen kopen en die aan de man brengen en doorverkopen, want dat betaamt hun niet: men zou er kwaad achter kunnen zoeken. Ze moeten zich altijd bijzonder in acht nemen jegens het volk, zoals de dienaar dat doet jegens de heer. Want gemeenschappelijk bezit behoort toe aan het volk en het volk bestaat zowel uit arm als rijk. Niemand heeft daar voordeel van, heer noch dienaar, vrouw noch man. De heren die het gemeenschappelijk bezit anders gebruiken dan tot algemeen profijt zijn zonder eer en deugd.

13 *Over vijf zonden die God zwaar straft en over bezit dat aan de geestelijke stand toebehoort*

Er zijn vier of vijf zonden die God in de regel op korte termijn straft, zoals een wijs man ons zegt.

De eerste is het hinderen van de Kerk in haar rechtspleging, het aantasten van haar vrijheid en het minachten van haar dienaren. Dat heeft gewoonlijk noodlottige gevolgen.

De tweede is het niet tot algemeen profijt gebruiken van gemeenschappelijk bezit, waardoor een stad in haar eer wordt aangetast, zoals dagelijks duidelijk wordt.

De derde is het niet eren van vader en moeder, zoals Onze Heer zelf leert.

De vierde is de valse eed, waarmee men God groot verdriet aandoet.

De vijfde is onrecht en smaad dat de machtige de onaanzienlijke aandoet, zodat laatstgenoemde zich daarna niet meer kan herstellen.

Nu zal ik u de vijf voorschriften die u vernomen hebt nader toelichten. Het bezit van de Kerk is omvangrijk en door het hele land verspreid. Deels houden de prelaten het in eigendom, deels de kloosters, deels de kapittels van kanunniken, deels de priesters, die daaruit allen flinke inkomsten vergaren. De Heilige Kerk, waar Christus het Hoofd van is, heeft al dit bezit vrijgemaakt van belastingen en bestemd voor God. Men behoort het daarom op generlei wijze te gebruiken dan alleen tot Gods eer. Ik zag een keer geschreven staan dat paarden, vogels, honden, vrouwen en speellieden het bezit verteren waar Christus Zijn bloed om vergoot. Maar dit gebeurt niet overal, nochtans gebeurt het vaker dan goed is. Iemand die een prebende geniet, mag zijn bezit niet weggeven aan zusters, broers, nichten, neven, tenzij ze het nodig hadden uit gebrek. Het is immers bezit dat hij van de Kerk ontvangt. Want zoals een goed

man ons schrijft: ‘Al het bezit dat iemand overhoudt boven hetgeen zijn staat vereist en dat hij heeft ontvangen uit kerkelijk bezit, is het rechtmatig eigendom van de armen, alsof het hun werd nagelaten door hun vader. Dit gaat zowel priesters, klerken als prelaten aan.’ Wee hen! Wee degenen die kerkelijk bezit in ontvangst nemen en dat in ledigheid en onmatigheid verteren of die daarvan een grote som geld opsparen en het de armen ontzeggen! Met het bezit dat geestelijken bij elkaar sparen, ziet men het vaak slecht aflopen. Zo gewonnen, zo geronnen. Dit kan men dagelijks zien en horen.

Er zijn volgens mij twee gevaren die het bezit van de Kerk gewoonlijk bedreigen. Enerzijds zijn dat slechte heren. Anderzijds zijn dat dienaren van de Heilige Kerk zelf, die de Kerk meer benadelen dan welke verdorven landsheer ook, en dat op velerlei manieren, zoals ik u hiervoor heb geschreven. Zodra een paus gewijd is, legt hij het erop toe zijn verwanten in aanzien te laten stijgen en maakt ze met roerende goederen van de Heilige Kerk tot vorsten of hertogen, baanderheren[o] of graven. Zo handelt ook een abt die zijn verwanten wil verrijken met het bezit van Christus, dat is vrijgekocht met Zijn bloed, en hen uithuwelijkt aan mensen van aanzien om een aanzienlijk nakomelingschap te verwerven. Zo doen ook kanunniken en priesters op veel plaatsen, waarover de armen zich te allen tijde terecht ten zeerste mogen beklagen. Maak uit het bovenstaande op dat niemand het bezit van onze Moeder, de Kerk, meer schade berokkent dan de geestelijkheid zelf. Hiermee wil ik deze materie laten rusten. Want als ik de hele waarheid uit de doeken zou doen, zou de geestelijkheid mij vervloeken. U kunt er evenwel staat op maken dat ik u de waarheid zeg.

Eindnoten:

o Edelen die het recht hebben onder eigen banier hun welgeboren mannen aan te voeren in de strijd.

14 *Nog iets over gemeenschappelijk bezit*

Iets anders wat Onze Heer graag en hard straft, is het niet nauwgezet gebruiken van gemeenschappelijk bezit waarvoor het bestemd is, en het niet op de juiste wijze besteden. Daarover heb ik u al heel wat meegedeeld. Toch wil ik u dat nog enigszins nader verklaren. Stadsbestuurders zouden dikwijls vervuld van angst gaan slapen als ze zich realiseerden wat voor verantwoording ze droegen en hoe God zich vaak op hun soort mensen heeft gewroken, zoals ik hiervoor heb gezegd en zoals u nog zult vernemen.

Ik kwam te weten dat de bewoners van een stad ooit voor een som geld de waardigheid van schepen verwierven van de heer van de stad. Toen ze de stad in hun macht hadden, verkochten ze op die basis een grote lijfrente en betaalden de heer zo hetgeen ze hem hadden toegezegd. Zo moest de burgerij de macht van de heren toen afkopen. Al degenen die het schepenambt verkregen, stierven een plotselinge dood zonder het Heilig Sacrament, als mensen die door God in het eeuwige verderf zijn gestort. Soms worden ze te gronde gericht, tot schande van al hun verwanten.

Beste lezers, merk hoe God, Onze Heer, kan straffen. Toen de Romeinen vroeger trouw en eer in acht namen, onderwierpen ze de hele wereld. Maar toen ze rijk wilden worden en hun rijkdom van het gemeenschappelijk bezit afnamen, kwamen ze in een treurige toestand terecht en hebben hun aanzien volledig verloren, zoals ik u hiervoor vertelde. Als ze het gemeenschappelijk bezit op de eerste plaats hadden gesteld, had God, Onze Heer, ze geenszins zozeer laten vallen.

Voorwaar, ik zeg u, dat als de raadslieden van een stad meer uit zijn op hun eigen voordeel dan op algemeen belang of eer, en als men niet iedereen recht doet, of hij nu van eenvoudige afkomst is of van adel, dat de stad dan verloren is. Een wijs man deelt ons mee: ‘Een stad waar men niet handelt overeenkomstig

de door God ingestelde zedenwet, is als een woud waarin men de mensen berooft van leven en bezit: zo'n stad dient elk wijs man te mijden.' Ieder raadslid moet onverwijld zijn eigen belang achterstellen bij het algemeen belang van de stad. Dat zal gewoonte zijn volgens recht en reden. Van het algemeen belang hangt meer af dan van het belang van een afzonderlijk persoon. Het grootste belang moet altijd voor het kleinste belang gaan. Zoals de prelaten Gods volk op de rechte weg brengen en leiden waar het de ziel betreft, en hun rechten handhaven, zo zouden de bestuurders van een stad Gods volk moeten beschermen waar het bezit en leven betreft, en dat van zichzelf onverwijld in dienst moeten stellen van het algemeen belang.

15 *Dat raadslieden geen onenigheid moeten hebben, maar dat ze het gemeenschappelijk bezit moeten besteden voor het algemeen belang*

Degenen die een stad goed willen regeren, moeten onderling niet vijandig zijn maar eendrachtig, wat er ook gebeurt, en niet veel geven om winst. Want geldelijk voordeel belemmert eendrachtigheid. Waar de aanzienlijksten van de stad elkaar onderling haten, daar storten ze de stad in het verderf en zichzelf erbij. En waar raadslieden altijd uit zijn op giften, daar moet wel haat en nijd ontstaan. Als een man ernstige vijandelijkheden heeft met iemand en hij wordt raadslid van een stad, dan moet hij de vete beëindigen, opdat men niet zal zeggen dat de stad door zijn schuld op enigerlei wijze in de problemen komt. Wie schepen wil worden omdat er voordeel mee verbonden is en niet omdat hij onder alle omstandigheden de gerechtigheid wil dienen, heeft dat ambt op oneigenlijke gronden aanvaard. Het zou beter voor hem zijn als hij deze kwestie liet rusten. Besef goed dat een stad nergens meer door te gronde wordt gericht dan doordat de stedelingen elkaar in onderlinge partij-

schap haat toedragen en onenigheid hebben om de eerste te zijn. Dan loopt het oneervol af. Men moet een stad dus zo regeren dat als men de ene partij wil begunstigen, de andere partij daardoor niet in aanzien daalt of in het nauw gedreven wordt. Zo zal in elke stad dan altijd eendracht heersen. De grote filosoof Plato brengt dit voorschrift als volgt onder woorden: 'Men zal de hebzuchtige niet de opdracht geven stad of burcht te beschermen, want het valt te verwachten dat hij deze door zijn hebzucht in het verderf stort.'

In Gent waren voorheen negenendertig verstandige heren die de stad menig jaar goed en wijs bestuurden. Toen ze de stad goed regeerden en het gemeenschappelijk bezit gebruikten waarvoor het bestemd was zonder daar voordeel van te hebben, en toen ze eendrachtig waren, stond de stad in hoog aanzien. Vanaf het moment dat ze het tot hun eigen voordeel wilden aanwenden en daarover onderling gingen twisten en kibbelen, gingen al hun zaken verloren [1297]. Want God wilde niet toelaten dat ze op enigerlei wijze langer regeerden en ze werden het land uitgedreven. Ze werden nauwelijks beklaagd, zodat het erop leek alsof zij en hun kinderen in rook waren opgegaan.

Begrijp dus hoe noodlottig het vonnis van God kan uitpakken. Zo is het in menige stad gegaan: God strafte zeer zwaar door middel van het volk dat hij tot aanzien bracht, als de heren te veel aan zichzelf dachten en het algemeen belang niet in de gaten hielden. Als het volk daarentegen te veel begeerde, vernederde Hij het ook terstond. Onrechtvaardige toestanden kunnen niet lang voortduren. Het is vaak gezegd: 'Geen kwaad blijft ongewroken.'

Beste vrienden, beste heren, houd het belang en de eer van het volk in het oog, bescherm beide op voortvarende wijze en zet daarvoor te allen tijde uw leven in, want dat bent u verplicht. Als u het niet doet, gedraagt u zich trouweloos ten opzichte van uw stad omdat u Gods volk niet rechtvaardig behandelt.

Schepenen en raadslieden moeten er in elke stad voor op hun hoede zijn dat het volk hen onder geen enkele voorwaarde aan de kant zet, zoals ik u hiervoor heb gezegd. Weet u wat dit wil zeggen? Onder het volk zijn er heel wat die nauwkeurig acht geven op hun eigen zaken en hun eigen bezigheden, en maar al te goed beseffen dat het gemeenschappelijk bezit hun toebehoort. Men beschikt over menige wijze man die in zijn hart en zijn gemoed uiterst nauwgezet het onrecht onthoudt dat men hun aandoet, dat ze in de openbaarheid zouden brengen als ze wisten dat de tijd er rijp voor was. Dat zou nog heel wat ontsteltenis teweegbrengen, zoals men vaak heeft gezien.

Aristoteles, de geleerde klerk, maakte een mooi boek, waarin hij uiteenzet hoe men moet omgaan met gemeenschappelijk bezit en hoe men het moet bestemmen en beheren. Ik zou willen dat stadsbestuurders dit boek goed begrepen en dat ze aan de hand daarvan verder zouden gaan. Dat zou goed zijn voor menige stad die nu weinig voorspoed heeft en nauwelijks welvaart kent omdat haar bestuur niet deugt. Dat de kracht van God, die macht heeft boven alle dingen, hierin verbetering moge brengen!

16 *Dat men zijn vader en moeder zal eren en geen valse eed zal afleggen tegenover God*

Elk mens zal overeenkomstig een heilige plicht zijn vader en moeder liefhebben gelijk zichzelve, waar hij ook komt, en hun goeddoen en eer bewijzen. Want Onze Heer gebiedt het: het is in algemene trekken een van de Tien Geboden. Ook stelt God, Onze Heer, in dit gebod een bijzondere beloning in het vooruitzicht, wat hij in de andere geboden niet doet, te weten: een lang leven.

Men vindt in het boek Ecclesiasticus het volgende: ‘Wie zijn vader en moeder eert, zal daardoor vreugde ondervinden van

de zijde van zijn kinderen. Wie zijn vader en moeder aan hun lot overlaat en niet bijstaat in de nood, die is door God vervloekt.' Ook wil ik dat u er zeker van bent dat God geen zonde zo zwaar straft als wanneer men zijn vader en moeder niet eert, zoals Jezus Christus ons leert. Want Hij zegt in de bijbel dat we lang zullen leven als we onze vader en moeder eren. Hieraan dient men de nodige aandacht te schenken. Doen wij dit niet, dan zal ons leven op deze aarde weldra een ongelukkig einde nemen en verliezen wij de hemel. Dan worden we eeuwig in het verderf gestort. Een lang leven kan iemand helpen of steunen om de eeuwigheid te bereiken, als men zijn ouderdom goed wil besteden. Want alles wat zondig is, raakt de mens allengs kwijt met het ouder worden, met uitzondering alleen van hebzucht. Zalig is degene die haar overwint. Niemand staat zo hoog in aanzien of is zo rijk dat het hem geen schande zou opleveren als zijn vader in armoede leefde, zonder bezit en zonder eer. Als zijn vader in aanzien staat, is dat des te eervoller voor hem.

Noach, onze stamvader, uit wie we allen zijn voortgekomen, vond de wijn uit en plantte naderhand eigenhandig een wijngaard. Op zekere dag nam hij er zoveel van dat hij daarvan in slaap was gevallen. Zijn lichaam was niet helemaal bedekt, zodat men zijn naaktheid kon zien. Cham, zijn zoon, kwam daarlangs en toen hij de vader zo zag, wees hij ernaar met zijn vinger en dreef er de spot mee. Daarom werd hij toen door God vervloekt en ook het geslacht dat van hem afstamde. Zo liep het af met de slechte Cham. Zo zal het al degenen vergaan die geen eerbied voor hun vader en moeder hebben en hen niet hoogachten noch hun eer bewijzen, zoals het gebod luidt van Onze Heer.

Jezus Christus hield zich altijd aan de geboden van Zijn Eeuwige Vader en eerde Hem onder alle omstandigheden, zowel in woord als daad, en was Hem gehoorzaam tot aan de dood, zonder dat Hij er in het klein of in het groot tegen zondigde. Een verstandig leraar onderwijst ons het volgende:

‘Ook al zijn uw vader en moeder als gevolg van hun ouderdom lichamelijk niet in orde en al zijn ze onzindelijk, dan nog moet u dat zachtmoedig verdragen. Want zij hebben zich er met gelatenheid in geschikt toen u in uw drek lag en voedden u op zonder kosten of moeite te sparen. Naderhand lieten ze u het bezit na dat God hun had verleend.’

Onze Heer heeft een hekel aan valse eden en die straft Hij dikwijls zwaar. Als men over van alles en nog wat praat, zal dat allemaal zonder eed geschieden, tenzij de waarheid het dringend vereist. Verder kan men altijd met ‘ja’ en ‘nee’ volstaan. De heiligste eed die men aflegt, is die ten aanzien van God. Toch roept men God, van wie alles afhangt en die als enige de waarheid is, in de praktijk wel voor minder belangrijke zaken aan. Ze herinneren Hem in hun eden bovendien aan Zijn dood en Zijn ledematen, die Hij aan het kruis uitspreidde, alles met het oog op onze zaligheid. Ja, ze herinneren Hem op lasterlijke, schandelijke en vernederende wijze aan Zijn bloed en Zijn zweet, om minder dan niets. Men zal nooit een eed afleggen ten aanzien van de schepselen Gods, want ze behoren allen toe aan God, wiens macht wij erkennen. Wie ooit een eed aflegt op een leugen en God tot getuige neemt van het feit dat zijn valse leugen betrouwbaar is, die begaat een grote zonde omdat het afleggen van een valse eed zondig is. Deze zonde is net zo groot als het vals getuigenis waardoor Christus stierf. Want in God is niets anders dan de waarheid.

17 *Dat men de arme onschuldigen niet moet onderdrukken*

U mist nog het vijfde punt, op grond waarvan God, Onze Heer, straft. Dat is dat een man met veel macht het bezit met geweld steelt en afneemt van een onaanzienlijk man die zich niet kan verdedigen. Dat is een zonde waarvoor Onze Heer de man of

diens kinderen streng straft. Ze worden vaak in het ongeluk gestort. Want weet dat het God medelijden inboezemt als de eenvoudige met recht weeklaagt. Als een onaanzienlijk man weide of land bezit dat de rijke goed van pas komt, zal de rijke dat willen verwerven, hetzij goed- of kwaadschiks.

Het is ten zeerste te vrezen dat de meeste mensen naar de helse gloed gaan vanwege het verlangen naar bezit. Want tegenwoordig is niemand zo verstandig of hij maakt zich druk om aards bezit. Prelaten, monniken, priesters, vorsten, ridders en schildknapen zijn erop uit zoveel mogelijk bezit te verwerven. Niemand van hen krijgt er voldoende van, dit neem ik alom waar. Op hoe schandelijke wijze een mens ook bezit verwerft om maar een heer te worden: de hele wereld bewijst hem eer, de onbetrouwbare, maar door de goeden wordt hij slecht genoemd. 'Heer,' zegt David, de edele profeet, Svie zal met U in Uw huis wonen?' Hij antwoordt hierop: 'Degene die zijn geld niet uitleende om er rente voor te ontvangen en die noch geschenken, noch steekpenningen aannam van onschuldige mensen.'

U, machtigen, weet dat wanneer u de onschuldige onrecht doet, dat Onze Heer zich dat bijzonder aantrekt, alsof het Hemzelf werd aangedaan. U zult net zulk loon ontvangen als de slechten ontvingen die Christus aan het kruis hingen. Dat was het onschuldige Lam dat op aarde kwam en buiten Zijn schuld, hetzij klein of groot, een treurige dood moest sterven. Weet dat er van niemand zoveel naar de hemel gaan als van de eenvoudigen, die rechtvaardig zijn en betrouwbaar bovendien. Zij zijn met elkaar de erfgenamen van Gods Rijk, zoals Christus, de Zoon van God, zelf heel mooi zegt. Weet dat ze hier op aarde gewis dom worden genoemd en nergens toe in staat geacht.

Laat iedereen zich realiseren dat als alleen rechtvaardigheid en zachtmoedige lijdzaamheid in de Hemel komen, dat het aantal dan wel gering is dat daar binnenkomt. Want volgens

mij leven bijna alle mensen met de wijsheid van deze wereld als maatstaf, of het nu leken zijn of klerken. Toch zegt de wijze man dat de wijsheid van deze wereld dwaasheid is voor God. De eenvoudige rechtvaardigen zijn Gods uitverkoren dienaren en hun klachten en gebeden hoort God overal. Pas er daarom altijd voor op, waar u ook heengaat of waar u zich ook bevindt, dat u de eenvoudigen geen onrecht aandoet aan lichaam of bezit. Want God zou het zeker straffen. Hiermee eindig ik het voorafgaande en ik wil u vervolgens dingen zeggen die u nog niet eerder hebt gehoord.

18 *Over acht sibillen*

Ik kreeg een oud boek in handen, waarin ik las over acht sibillen die vroeger hebben bestaan [*Sibylla Tiburtina*]. Sibillen waren vrouwen die met de geest gebeurtenissen konden waarnemen, voorspellen en voorzien die pas nadien zouden plaatsvinden. In hun midden bevond zich een dochter van Priamus van Troje, zoals ik las. Haar moeder heette Hecabe, die mooi was naar ik begrijp. Deze dochter heette 'Tiburtina' in het Grieks. Deze vrouw was zeer wijs en reisde heel Azie door, van land tot land, naar elke stad, en verkondigde daar grote wijsheid en onderwees hoe de mensen zich goed en volgens de wet moesten gedragen. Daarna kwam ze in Afrika, waar ze eveneens sprak, en ook in Ethiopië, Egypte en het machtige Babylonië. Deze vrouw was bijzonder mooi en zo sierlijk in haar woordgebruik dat alle mensen graag naar haar luisterden. Ze was zo lieflijk in haar wijze van doen, dat men het nauwelijks kan verhalen. Ze voorspelde de mensen dikwijls gebeurtenissen die nadien plaatsvonden, gebeurtenissen die nog altijd plaatsvinden hier en daar, alsmede gebeurtenissen die nog zullen plaatsvinden. Uiteindelijk bereikte het bericht omtrent haar Rome. De inwoners van die stad brachten de grote wijs-

heid van de vrouw direct onder de aandacht van koning Trajanus, zodat hij de vrouw bij zich liet roepen en haar met grote eer ontving. Toen begon de vrouw te verhalen en ze verkondigde zulke diepzinnige woorden dat hij iets dergelijks nooit eerder hoorde, zo knap was het wat ze zei. Hoor hier nu iets ongelooflijks.

19 *Over negen zonnen*

De oude senatoren hadden op een nacht bijna dezelfde droom, die ongewoon en wonderlijk was. Want toen zij in bed lagen, droomde elk van hen dat hij negen zonnen zag, die ver van elkaar verwijderd stonden. Verneem nu hoe ze eruit zagen.

De eerste was buitengewoon helder en verspreidde licht over de hele aarde.

De tweede zon was groter en omvangrijker, met een bovenaardse lichtglans waarmee ze de hemel verlichtte.

De derde zon was gekleurd als bloed, vlammend en vurig, en was bijzonder angstaanjagend. Toch had ze, overeenkomstig haar behoefte, nog tamelijk wat licht.

De vierde was geheel bloedrood en had vier zeer goede gebieden die uitzonderlijk helder schenen, zoals ik las.

De vijfde was bijna geheel donker. Ze gaf uiterst weinig licht.

De zesde was geheel donker en had een in een punt uitlopende staart, net alsof het een schorpioen was.

De zevende zon was vreselijk om aan te zien en zag er bloedrood uit met in het midden een zwarte plek.

De achtste zon was geheel van haar glans beroofd en in de war, en had in het midden een kleur zo rood als bloed.

De negende zon was helemaal donker, met slechts één lichtstraal, naar ik las.

20 *Hoe Sibilla de negen zonnen uitlegt*

De stadsbewoners namen het aangename voorkomen van de vrouw in ogenschouw, haar onberispelijke manieren, haar treffende wijze van spreken en het feit dat ze veel vertelde over hetgeen naderhand zou geschieden. Intussen kwamen de oude senatoren naar haar toe, over wie ik het hiervoor al heb gehad, die als volgt tot haar spraken: ‘Vrouwe, wij zien wel dat u wijs, mooi en deugdzaam bent. Wij verzoeken u dringend een droom te verklaren die wij allen hadden op een nacht toen wij in bed lagen, en tevens wat eruit voort zal vloeien.’ De vrouw antwoordde terstond: ‘Het zou rechtschapen noch eervol zijn als ik in deze verdorven stad het goddelijk visioen zou uitleggen en bekend zou maken. Laat ons die berg bestijgen die daar buiten de stad staat, daar stel ik u in kennis van alles wat Rome zal overkomen.’ Dadelijk gingen ze daar naartoe. Toen vertelden ze zo duidelijk mogelijk het visioen dat ze hadden gezien. De vrouw antwoordde dadelijk: ‘De negen zonnen die u zag toen u lag te slapen en die onderling zo van elkaar verschilden, duiden geslachten aan die zeker zullen komen en die zeer verschillend van levenswijze zijn, zoals u hier spoedig van mij zult horen.

De eerste zon van deze negen, dat zullen mensen zijn, eenvoudig en zuiver van hart, die de waarheid liefhebben, die lankmoedig en barmhartig zijn, die altijd hartelijk omgaan met de armen en die wijs zijn bovendien.

De tweede zon duidt erop dat er daarna mensen zullen komen hier op aarde die in grote eerzaamheid hun leven leiden, die één God, een Heer bijzonder liefhebben en die zo hun levenswijze gestalte geven vanuit volkomen godsvrucht.

De derde zon betekent dat in Rome mensen tegen elkaar in opstand zullen komen die elkander in het verderf storten.

De betekenis van de vierde zon is dat er veel mensen zullen komen die afstand doen van de wereld en een gelukzalig leven

leiden. In deze tijden zal een mooie joodse vrouw opstaan, op een wijze die God welgevallig is. “Maria”, zal haar naam luiden. Haar bruidegom zal “Jozef” heten. Ze zal zwanger zijn van een Kind zonder dat ze omgang heeft gehad met een man. Ze zal dat Kind, dat de Zoon van God is, ontvangen van de Heilige Geest. Zijn naam zal “Jezus” luiden. Ze zal het Kind als maagd ontvangen en ze zal maagd blijven. De uitverkoren Zoon, die zowel God als mens is, zal uit God geboren worden. Zijn Rijk zal zonder einde zijn, zoals de profeten voordien hadden voorspeld. Hij zal het tijdperk van de joden onder Mozes' wet vervullen. Over Hem die uit haar geboren wordt, zal men de engelen van beide kanten *Gloria in excelsis Deo* [Ere zij God in den hogen] horen zingen, op mooie en luide wijze.’

Nu waren daar te Rome joodse priesters gekomen die in grote hoogmoed en onomwonden het woord richtten tot de vrouw: ‘Vrouwe, u zou deze woorden hier niet moeten spreken. Hou op en doe er het zwijgen toe, want het is niet goed om het te horen.’ Sibilla antwoordde hun: ‘Gij joden, het kan niet anders dan dat dit Kind geboren wordt. Maar dat zult u helemaal niet geloven, want u zult Hem vijandig gezind zijn, wat u overigens niet zult laten merken.’ De joden antwoordden: ‘Wat er ook gebeurt, we zullen Hem niet geloven. Want God, Onze Heer, gaf onze voorvaderen eertijds een verbond, een wet, waarnaar we ons hele leven inrichten. Daar zullen we geen afstand van doen. Die wet zullen we naleven in de toekomst en geen andere aannemen.’ Toen antwoordde de wijze vrouwe Sibilla: ‘De hemelse God zal Zijn eeuwige Zoon ter wereld brengen, die waarachtig en volmaakt God is en die gelijk zal zijn aan de Vader. De Zoon zal geboren worden uit de Maagd Maria en Hij zal gewoon opgroeien zoals andere mensenkinderen. Gij joden zult daar vijandig tegenover staan. In deze tijden zal keizer Augustus krachtig en met grote eer te Rome regeren en het hoofd zijn van de hele wereld. Dan zal overal op aarde sprake zijn van verzoening. Want de Vredevorst zal met Zijn

komst overal rust en vrede brengen door Zijn goddelijke heerschappij. Maar gij joden zult zich niet lang kunnen handhaven. Door de macht van God zal uw geslacht in het verderf worden gestort. Toch zal dit uw God zijn, die Abraham het gebod van de besnijdenis oplegde en Mozes de wet gaf.

Er zullen veel noch weinig goden zijn, noch drie, noch twee: het is één God en niet meer, die het verstand geheel te boven gaat en eeuwig zal regeren, die met Zijn diepe wijsheid hemel, zon en maan schiep en daarbij al wat in de hemel en op aarde is. Hij zal Heer zijn over alle heren. Allen die deze God eer bewijzen, zullen eeuwig met Hem wonen in Zijn Rijk. Hij zal de doden opwekken en de kreupelen goed laten lopen, doven horende maken, blinden ziende. Degenen die stom waren, zal Hij laten spreken, menigeen zal Hij raad verschaffen, met vijf bro- den zal Hij vijfduizend mensen spijzigen en dan nog zullen er welgeteld twaalf manden overschieten. Hij zal met één woord een einde maken aan winter en sneeuw en zonder nat te worden over de zee lopen, veel ziektes zal Hij verdrijven, zowel bij mannen als bij vrouwen. Hij zal in alle opzichten doen wat Hij wil. Als dit alles achter de rug is, zal het tijdperk van de joden onder Mozes' wet geheel ten einde zijn gebracht. Dan zal de joodse geestelijkheid zich met lasterlijke taal tegen Hem keren en spoedig overeenkomen dat zij Hem zullen laten vangen en klodders in zijn lieflijk aangezicht zullen spugen die nog erger zijn dan vergif. Hij zal de kwaadaardige joden, die ruw en gemeen zijn, rug en hals toewenden om daarop menige hevige slag te ontvangen, die Hij zachtmoedig zal verdragen zonder een woord te spreken. Vervolgens zullen zij Hem, de oppermachtige Gebieder van de hemel, kronen met een doornenkroon en Hem gal aanbieden als voedsel en azijn als drank. Dit zal zeker gebeuren. Ze zullen Hem aan een stuk hout ophangen, waaraan Hij sterft tot heil van de mensheid. Het voorhangsel in de tempel zal in tweeen scheuren en het zal overal donker worden op de aarde. Men zal het lichaam van het kruis

afnemen en in een graf leggen. Hij zal terstond naar de hel reizen en Zijn vrienden verlossen en weer terugkeren in het graf. Op de derde dag zal Hij verrijzen met ziel en lichaam en zich vertonen aan Zijn volgelingen, waarover ze zich bijzonder zullen verheugen. Daarna zullen ze er getuige van zijn dat Hij opwaarts ten hemel vaart, waar Hij eeuwig in Zijn Rijk zal wonen. Voor het overige is er geen God behalve alleen deze eeuwige God. De joden zullen van me zeggen dat ik een onbetrouwbare profetes ben en geheel buiten zinnen omdat ik deze woorden spreek. Maar als deze dingen eenmaal gebeuren, zal men wel tot het inzicht komen dat ik de waarheid voorspelde, zoals God, Onze Heer, het me meedeelde.'

21 *Nogmaals over hetzelfde*

Tot de Romeinen zei ze verder: 'Deze vijfde zon vervolgens betekent dat God hierna leraren zal verkiezen in Galilea die Hij over de hele wereld uitzendt om te prediken, het geloof te onderwijzen en de zondaren te bekeren.

De betekenis van de zesde zon laat zien dat er veel mensen zullen komen die deze stad gedurende drie jaar en zes maanden met geweld belegeren en bevechten, wat menig leven zal kosten.

De zevende betekent dat er drie koningen zullen opstaan die met hun legermacht veel onheil stichten en mensen doden omdat zij met grote haat de Zoon van God ter dood brachten.

De achtste zon betekent dat Rome verwoest zal worden, waar men grote ontsteltenis van rouw zal waarnemen bij de vrouwen die dan in verwachting zullen zijn.

De negende zon leert ons dat de tot het Romeinse Rijk behorende vorsten met veel machtsvertoon zullen opstaan en bewonderenswaardige daden zullen verrichten en menigeen zullen overwinnen.

Dan zullen daarna twee koningen op weg gaan uit Syrië met zoveel krijgsvolk als er zand in de zee ligt. Die zullen de Romeinse steden met veel machtsvertoon veroveren en tevens het hele Romeinse Rijk tot Chalcedon aan toe. Dan zal het bloedvergieten groot zijn omdat heel Palestina overwonnen wordt. Daarna zullen aanstonds twee koningen uit Egypte opstaan, die vier koningen aanvallen. Die doden ze, benevens al hun krijgsvolk. Deze twee koningen zullen daar drie jaar en zes maanden regeren. Daarna zal tot groot nut en voordeel van anderen een koning komen die machtig zal zijn in zijn tijd in het voeren van strijd en rechtschapen in al zijn aangelegenheden. Hij zal een tempel maken voor God en Gods geboden herstellen en vonnissen ter wille van God.'

Aldus, zoals u hier verneemt, gaat deze vrouw verder van koning tot koning, tot de boze antichrist aan toe, waarbij ze vermeldt wie kwaadaardig is en wie rechtschapen, wie verdorven en wie goed. Maar ze noemt geen namen in dit boek, zoals u merkt. Daarom zal ik ze tot in onze tijd zo kort mogelijk behandelen. Ze heeft van elke naam de eerste letter geschreven: hier stond een 'A', daar een 'B', hier een 'L', daar een 'P', zodat men aan de hand daarvan hun naam niet kan weten. Maar met al degenen die kwaadaardig en verdorven waren, liep het uiteindelijk slecht af toen God Zijn straf stuurde: ze verloren op smadelijke wijze hun leven of werden uit hun land verjaagd.

Ach, aanzienlijke heren van het aardrijk, leid uw leven op een zo verstandige wijze in rechtvaardigheid, dat u van God geen straf krijgt. God verlangt van u geen andere goedheid dan dat u Zijn volk recht doet evenals elke schriftelijke wet, want daartoe bent u aangesteld. Als u dat niet doet, zal God u zeker straffen als u het minst op uw hoede bent. Wie hieraan denkt, is verstandig.

22 *Over twee koningen die zullen regeren*

Ook al heb ik u hiervoor gezegd dat ik alle koningen tot aan de antichrist over wilde slaan, toch wil ik u naar beste kunnen vertellen over de twee die direct aan hem vooraf zullen gaan, zoals ik las in het Latijn. Te midden van alle anderen zal de voorlaatste langs één zijde stellig afkomstig zijn uit Frankrijk. Zijn naam, zoals Sibilla laat weten, zal met een 'E' beginnen.º In die tijd, zoals Sibilla zegt, zal alle ellende een aanvang nemen, zodanig dat op aarde voordien niet zoveel leed werd gezien. In die dagen zal er veel oorlog en strijd zijn en ook veel bloedvergieten op menige plaats. Dan zal menig land zich onderwerpen aan de vijand en niemand zal zich tegen de vijand durven verzetten. Want God zal dan krachtig zijn straf doen gelden op de aarde. Rome zal met scherpe zwaarden aangevallen en ingenomen worden. De mensen zullen dan leven als ongelovigen. Veel vorsten en prelaten die thans in hoog aanzien staan, zullen hun mond wijd opendoen uit begeerte. Verraders en woekeraars zullen zich niet schamen voor hun zonde en hun zedelijk kwaad. Wie meer bezit verwerft dan een ander, zal de meeste eer ontvangen. De armen zal men minachten, de slechten bevoordelen en hen bevorderen en voortrekken, en de onschuldigen zal men verdrukken.

Het schijnt me toe dat die tijd thans is aangebroken, zoals ik u hierna te bestemder plaatse zal vertellen. De koning waar ik het zoeven over had, zal in zijn dagen de zonden en de trouweloosheid van de aarde zo krachtig wreken, dat zoiets nooit eerder gebeurde. Deze koning zal langs één zijde afkomstig zijn uit Frankrijk en zijn naam zal met een 'E' beginnen, indien u kans ziet het te begrijpen.º

Daarna zal een heel beroemde koning opstaan die Constantijn zal heten, die koning van Rome zal zijn en tevens van Griekenland. Hij zal groot en mooi zijn en een heerlijk aange- zicht hebben en ook al zijn ledematen zullen goed gevormd

zijn. Zijn rijk zal honderd tweeendertig jaar bestaan.[o] Aldus heeft deze wijze vrouw geschreven. Ze zegt tevens dat de aarde zo rijk zal zijn en dat het land in die tijd zoveel vruchten zal voortbrengen, dat men een mud koren overal voor een penning zal kunnen kopen. Deze koning zal leven overeenkomstig de Heilige Schrift. De koning van de Romeinen zal dan het keizerrijk herwinnen en terugkrijgen. Deze koning zal met een grote legermacht het land en de steden van de heidenen onderwerpen en de tempels der afgoden tot een eeuwig voorbeeld vernielen en de heidenen leren dat ze zich op het doopsel moeten richten. In alle tempels zal hij daarom het kruis met Jezus Christus laten plaatsen en degenen die dat niet aanbidden zal hij ter plekke laten doden. Dan zal de profetie bewaarheid worden die koning David ver voordien bekend had gemaakt, zoals ook andere profeten hadden gedaan die duidelijk en toegankelijk zijn, dat uit Ethiopië een macht zal komen namens God, tot hulp en voordeel.

Niemand begrijpt de betekenis hiervan goed. Men zegt namelijk dat Ethiopië[o] deze macht zal zijn, die God te hulp zal komen en het Christendom van een last zal bevrijden. De goede Methodius [Pseudo-Methodius][o] spreekt dat tegen, die bisschop was en als martelaar wilde sterven om de genade van Christus te winnen, zoals ik heb gelezen. Hoor thans nog meer over hem. Hier eindigt het eerste deel. Verneem het begin van het volgende deel.

Eindnoten:

- o In de Latijnse voorbeeldtekst staat een ‘B’. Boendale maakt er een ‘E’ van, en voegt toe dat de voorlaatste koning vóór de komst van de antichrist ‘langs een zijde’ afkomstig zal zijn uit Frankrijk. Hij suggereert hiermee koning Edward III van Engeland (reg. 1327-1377) als zodanig te beschouwen (Van der Eerden 1988, p.433-434).
- o Hier geeft Boendale zijn publiek een nadrukkelijk signaal dat er iets te raden valt. (De alinea is toegevoegd ten opzichte van het Latijnse voorbeeld.)
- o Elders in de tekst (II 2; II 12) worden voor de eindkeizer ook wel andere regeringsperiodes opgegeven. Omdat hierover in de Latijnse traditie eveneens onduidelijkheid heerst, heb ik dit nergens aangepast.
- o In de tekst staat ‘Egypte’. Zie voor deze aanpassing het vervolg.
- o In de middeleeuwen meende men dat de *Revelationes Methodii* geschreven waren door Methodius van Patara (circa 300), bisschop van Olympos.

Deel II

1 *Hoe de eerste landsheren werden aangesteld*

Hier begint het tweede deel. Het gaat over hoe God de christelijke wereld hevig zal vervloeken vanwege de zonden van de mens. De vrome Methodius, over wie ik u hiervoor al vertelde, was bisschop en martelaar. Hij was een Griek die veel schreef. Zo maakte hij een mooi en luisterrijk boek [*Revelationes Methodii*] dat begint bij Adam en eindigt met het Laatste Oordeel. Daarin zegt hij veel over de straf van God, Onze Heer, en over hoe ten tijde van Noach voor het eerst strijd, oorlog en twist begonnen. Dat had men voordien nooit. Want voor die tijd, zoals men leest, was er nooit een landsheer geweest. Ik zal u hier in het kort vertellen hoe er voor het eerst landsheren kwamen, zoals deze heer Methodius het in zijn boek beschrijft.

Toen de zondvloed achter de rug was, kreeg Noach een zoon bij zijn vrouw - Jonitus° heette hij -, die het uiterlijk had van een reus. Deze zoon vond voor het eerst de sterrenkunde uit en was op de hoogte van alle kennis, wat Onze Heer hem schonk. In die tijd leefde een reus die Nimrod werd genoemd, sterk en dapper, met veel macht, die voortkwam uit het geslacht van Cham.° Deze man ging naar Jonitus en die heeft hem geleerd hoe hij moest heersen en hoe hij het volk onder zijn macht moest brengen en het aan zich moest onderwerpen. Nimrod heeft dat goed begrepen en vestigde zich waar nu Babel ligt. Nadien werd hij er vorst van heel het land. Dit was de eerste die op aarde regeerde. Hij was weldra zo machtig dat hij alle landen onderwierp.

Toen Sems° afstammelingen merkten dat Nimrod zo machtig was, kozen zij aanstonds een vorst, die Pontipus heette. Ook de afstammelingen van Jafeth stichtten een koninkrijk, en andere lieden deden hetzelfde. Zo ontstonden binnen korte tijd

vier koninkrijken, die onderling steeds hevige strijd hadden en oorlog voerden. Dat kostte menigeen het leven. Want elk van hen wilde als enige regeren en de onderdanen besturen.

Daarna kwam de sterke Nimrod en veroverde met een legermacht Sems° rijk met al het land te vuur en te zwaard. Daarna kwam Sems° nakomelingschap met een leger van 10.300 man om dit te wreken op Nimrods opvolger, die Chosdron heette. Dit krijgsvolk streed geheel te voet en niemand had iets anders dan een stok in de hand, naar ik beschreven vond. Chosdron liet zijn tegenstanders een rivier oversteken. Daarna viel hij hen aan en heeft hen allen gedood, daaraan ontkwam er niet één. Dit is een wonderlijke geschiedenis om te horen.

Daarna kwam er een met een grote legermacht uit het geslacht van Jonitus - een zoon van Noach, over wie ik u hiervoor vertelde -, die alle landen aan de overzijde van de Eufraat te vuur en te zwaard verwoestte. Dat ging gepaard met menige luide jammerklacht. Want zij richtten daar zesenzestig grote steden te gronde met al het land dat deze steden toebehoorde, met woestijnen, de drie grote rijken van Indië° en het land van de Ismaëlieten. Dit had tot gevolg dat men er geen mensen meer aantrof.

Van de Ismaëlieten, die er een zonderlinge levenswijze op nahielden, zal ik u hierna wonderen van dapperheid vertellen. Die zullen ze verrichten als straf in de christelijke wereld. Daarvan zult u nog veel leed ondervinden. Begrijp hoe streng en krachtig Onze Heer de zonden vanaf het begin altijd heeft gestraft, zoals de boeken ons verhalen, met het zwaard nog het meest. Vanaf de tijd dat de zondvloed voorbij was, en meer nog sinds het afpalen van landen ten opzichte van elkaar een aanvang nam en het recht door heren werd uitgeoefend, is er aanhoudend strijd en oorlog geweest. Iedereen wil graag de aanzienlijkste heer zijn en duwt anderen opzij, waardoor het volk altijd de nodige onrust ondervindt. Want de hoogmoed

van de heren wordt ten slotte verhaald op het volk: de onderdanen die verbrand worden en ter dood gebracht, zijn de dupe. Als een landsheer met krachtige hand het land op iemand verovert, schrijft men dat toe aan zijn dapperheid. Maar als een onaanzienlijk man iemand anders het zijne ontneemt, schrijft men dat toe aan zijn slechtheid en daarom brengt men hem ter dood. De landsheer gaat echter vrijuit. Ik betwijfel ten zeerste of landsheren in de hemel komen. Want God zal hun na dit leven recht doen en genade verlenen in Zijn oordeel naar de mate waarin zij dat zelf hier op aarde altijd deden. Dat zegt Hij zelf, wiens mond niet liegen kan.

2 *Over een macht die het Christendom nog tot voordeel zal strekken*

Nu keer ik weer terug naar de macht, waarover ik u zoëven vertelde, die uit Egypte zou komen tot nut van God, Onze Heer. Deze macht zal uit Ethiopië komen, zegt David op duidelijke wijze. Dit leggen sommige mensen zo uit dat Ethiopië de macht is die dit wonder tot stand zal brengen. Maar vader Methodius spreekt dit geheel en al tegen. Hij zegt dat deze macht niet uit Ethiopië stamt. Het zal een koning zijn, dapper en trouw van harte, die zowel van moeders- als van vaderskant uit Egypte komt, zo las ik.

Deze Methodius toont dit als volgt aan. Hij zegt dat Philippus (de vader van Alexander [de Grote]), de hertog van Macedonia, een zeer aantrekkelijke echtgenote had. Zij was een dochter van de koning van Egypte. Bij haar kreeg Philippus de dappere Alexander, zoals ik las. Toen haar man was overleden, bleef ze een aantal jaren bij haar zoon. Toen haar zoon stierf, reisde ze naar haar vader in Egypte - koning Phol[o] heette hij, zoals Methodius geschreven vond -, en bleef daar enige tijd.

Daarna gebeurde het dat koning Byzas, de koning van By-

zantium (een zeer grote stad waarbinnen een machtig koning zitting hield), het erop toelegde Phols dochter als vrouw te krijgen. Dat deed hij omdat zij verstandig was en een mooi voorkomen had. Zo gebeurde het dat haar vader haar aan koning Byzas ten huwelijk gaf. Dit zegt het Latijn erover. Deze dochter heette Cuseth. Dit was de moeder van Alexander, zoals ik u hiervoor meedeelde. Aldus werd Byzas haar echtgenoot. Bij die vrouw kreeg hij een dochter, 'Byzantea' luidde haar naam, naar de naam van de stad waarover haar vader koning was.

Byzantea groeide uit tot een schitterende vrouw en werd ten huwelijk gegeven aan Armaleüs, koning van Rome,° naar ik las. De machtige Armaleüs hield zoveel van die vrouw dat hij haar de stad Rome schonk, waarover hij haar als heerseres aanstelde. De rijksgroten die optraden namens het volk, zowel de aanzienlijken als de minder aanzienlijken, waren daar toornig over. Zij wonden zich er bijzonder over op dat een vrouw hun gebiedster zou zijn. Deze vrouwe Byzantea kreeg drie zonen. De eerste heette Armaleüs, naar zijn vader, de tweede heette Urbanus, de derde heette Claudius. Armaleüs regeerde over Rome na zijn vader; Urbanus over de stad Byzantium, waar zijn moeder als heerseres zetelde; en Claudius over Alexandrië, zo vernam ik uit de boeken. Zo kwamen deze drie rijken, die zo enorm machtig zijn, op gelukkige wijze samen in de nakomelingschap van vrouwe Cuseth, de dochter van koning Phol van Egypte,° zoals ik las.

Hieruit zal weldra degene voortspruiten (ik noemde hem al eerder) die namens God komt en tot heil van de christenen in de laatste dagen, zoals u mij hiervoor hoorde zeggen. Dit voorzag de heilige koning David in zijn tijd, meer dan drieduizend jaar voordat het zou plaatsvinden. Dat zal zijn ten tijde van Constantijn, die uit Egypte stamt, over wie ik u hiervoor heb verteld, die koning zal zijn in Griekenland en van Rome. Op dit punt stemmen Sibilla en Methodius met elkaar overeen. Noch-

tans bestond tussen hen beiden een tijdsverschil van tweeduizend jaar. Deze Constantijn zal op eervolle wijze de heidenen en de joden bekeren of doden, zoals ik hiervoor heb beschreven. Zijn heerschappij zal honderd twintig jaar duren, zoals ik in mijn bronnen las, en in die tijd zal het hele joodse volk overgaan tot het christelijk geloof. Dan zal men uit alle windrichtingen het Heilige Graf van Christus bezoeken en dat met heilig ontzag vereren, boven alle andere plaatsen.

In die tijd, zo lezen we, zal het joodse volk behouden blijven en ook de joden uit Israël zullen op een veilige plaats wonen. Want vanaf de tijd dat ze Christus om het leven brachten, hadden ze land noch aanvoerder. Maar dit keer zullen ze duidelijk inzien dat ze zich hebben vergist. Daarna zal de komst van de antichrist zeer dichtbij komen.

De heilige Paulus heeft hierover veel in zijn brieven geschreven, die hij her en der naar toe stuurde. Christus, de Zoon van God, spreekt hierover heel mooi, zodat vrouw noch man hieraan mag twijfelen. Vrouwe Sibilla laat ik nu rusten, ik wil op de heilige, goede Methodius overstappen, die veel nuttigs te berde brengt. Ook heeft hij het over straffen en rampen die God, Onze Heer, zal sturen voordat het laatste uur geslagen heeft, alles vanwege de zonden van de mens.

Eindnoten:

- De identificatie van Jonitus met ‘Jafeth’ (Snellaert 1869, p. 358) is onjuist.
- Zowel in het Latijn als in het Middelnederlands staat ‘Sem’. Nimrod was echter een zoon van Kusch, die op zijn beurt een zoon van Cham was. Uit het vervolg zal blijken dat de venvisseling geen incident is.
- Zowel in het Latijn als in het Middelnederlands staat ‘Cham’.
- Zowel in het Latijn als in het Middelnederlands staat ‘Cham’.
- Idem.
- Bedoeld worden Interior India, Media India en Superior India. Een van deze rijken situeerde men in Afrika, op de plaats van het huidige Ethiopië.
- In de tekst staat ‘Comphel’; zie evenwel het vervolg. Koning Phol is dezelfde persoon als de Indische koning Porus.
- Armaleüs is dezelfde persoon als Romulus.
- Zowel in het Latijn als in het Middelnederlands staat ‘Ethiopië’. Pseudo-Methodius duidt koning Phol consequent als koning van Ethiopië aan. Boendale wijzigt ‘Ethiopië’ overal in ‘Egypte’, behalve op deze ene plaats, waar hij het biijkbaar vergeten is.

3 *Dat het Roomse Rijk veel rijken in het verderf heeft gestort en heeft overwonnen*

Nu kom ik terug op het verheven Roomse Rijk dat alle rijken heeft geruineerd en onderworpen, zoals de geschiedenis ons meldt, hoe machtig ze ook waren. Het zal het laatste rijk zijn dat op aarde bestaat en wanneer dat eindigt, staat het er slecht voor met het Christendom, zoals ik kort tevoren gezegd heb in het eerste deel. Hoe jammerlijk kwam het grote rijk van Babylonië aan zijn eind, dat zo lang en op schitterende wijze be-

stond, zoals men in de historische bronnen vermeld vindt. Hoewel Mozes Nimrods nakomelingschap, met Gods hulp, tot lioog aanzien bracht, hoewel God menig groot wonder voor haar verrichtte en haar rijk langer dan duizend jaar duurde, werd zij desondanks tenietgedaan door de macht van het Romeinse Rijk. Hoewel het Egyptische rijk en dat van Macedonië zich maten met het Roomse Rijk, werden ze verwoest en geheel te gronde gericht. Vanaf het begin van het Roomse Rijk was er nooit een ander rijk dat zich ertegen verzette of het werd overwonnen. Het Roomse Rijk zal ook het laatste zijn, zoals we in veel boeken lezen.

Het keizerrijk begon toen Christus op aarde kwam. Ook de Heilige Kerk nam met Christus een aanvang. Deze twee zullen even lang bestaan als de aarde, en als de één een einde neemt, is het ook met de ander gedaan. Dat zal zijn als de antichrist zich vertoont. Dan zal zowel geestelijke als leek zich zeer zwak betonen in het geloof. Hierna zal ik vertellen over groot en onmetelijk leed, zoals ik beschreven vond. Elk mens zal daarvan sidderen.

4 *Hoe de tijd in zessen of in zevenen gedeeld is vanaf dat hij begon tot dat hij zal eindigen*

De tijd van het aardrijk, vanaf waar het begon tot waar het weer zal eindigen, is in zijn geheel in zessen gedeeld. Sommigen maken daar zeven van, maar mijn leermeester leerde het me zo.º Het eerste tijdperk duurde precies van Adam tot Noach. Het tweede liep van Noach tot Abraham, het derde totdat Mozes verscheen, het vierde tot koning David, het vijfde totdat men Christus kruisigde. Het zesde duurt tot het einde van de wereld, zoals ik opgetekend vind. Het zevende, zoals een wijs man zegt, is hierboven in de eeuwigheid, waar het dag noch nacht wordt, en waar nooit een einde aan komt. In deze zes

tijdperken in het bijzonder verrichtte God buitengewone wonderen. Wij bevinden ons dus in het allerlaatste tijdperk, waarin deze wereld ten einde zal lopen. Niemand ontkomt daaraan. Maar niemand kan weten hoelang dat nog duurt.

Merk echter op aan de hand van vele bewijsgronden die ik u zal meedelen, dat het einde nabij is, zoals ik geschreven vind. Daarom moeten we altijd ten volle op onze hoede zijn omdat de dag zal komen die geen mens ontvluchten kan. 'Wees waakzaam,' zegt Onze Heer in de bijbel, 'want u kent tijd noch uur.' De grootste straf vindt plaats na het eerste tijdperk, naar ik begrijp. Dat was de straf met het water, zoals u mij hiervoor hoorde zeggen. De zwaarste straf van alle zal in het laatste tijdperk geschieden. Deze zal heviger zijn dan elk van de straffen afzonderlijk die daarvóór ooit voorkwamen, heviger zelfs dan alle straffen te zamen. Dat zal ik hierna uit de doeken doen.

Eindnoten:

o Een indeling in zeven wereldtijdperken was gebruikelijk in de middeleeuwen, een indeling in zessen relatief zeldzaam. Boendale ging voordien ook in *Der leken Spiegel* al uit van een indeling in zessen (Mak 1957, p. 256-257).

5 *Over de slechtheid van de wereld*

Onze Heer Jezus Christus zegt: 'Het ene volk zal in opstand komen tegen het andere volk en het ene rijk tegen het andere en er zullen aardbevingen plaatsvinden op aarde.' Ook leest men in de bijbel: 'Als de ene broer vecht tegen de andere en het kind een geding voert tegen de vader, als eer, gerechtigheid en godsvrucht in onbruik zijn geraakt, als men arglistigheid voor wijsheid houdt, de gerechtige verstoot en iedereen uit is op persoonlijk voordeel, dan nadert de angstwekkende eindtijd,' waarover ik hiervoor heb verteld, 'die elk mens zou moeten vrezen.'

Vraag uzelf nu af of deze tijd thans is aangebroken. U neemt tegenwoordig vetes en onenigheid waar in elk land, in elke stad. Niemand is bereid de ander in zijn waarde te laten. Men ziet tegenwoordig in alle landen over de hele wereld zoveel oorlogen oplaaien, dat nauwelijks nog een land in vrede verkeert.

Pausen en prelaten hebben onenigheid en twist. Steden en abdijen dekken hun onderlinge verdeeldheid toe. Toch is iedereen er alleen maar op uit het grootste voordeel te behalen en zijn eigen geldkist te vullen. Maar het algemeen belang gaat teloor. Zoals ik kan vaststellen, voert de neef oorlog tegen de oom en de broer tegen de broer, het kind tegen vader en moeder. Niemand schaamt zich voor zijn slechtheid, maar iedereen wil vrolijk zijn. Met de deugdzamen drijft men de spot, de zachtmoedigen acht men dwaas. Toch is zachtmoedigheid dc sleutel tot alle wijsheid. De gewoonten en gebruiken van de mensen, de mode en vooral ailes waar deugd en eer mee verbonden was, dit alles is veranderd heden ten dage. Godsvrucht is verbannen, hebzucht is wat ons rest. Hoogmoed en afgunst houden overal verblijf.

Degenen die slimme listen kunnen verzinnen en deze zodanig met woorden inkleden dat de leugen een schijn van waarheid krijgt, worden overal wijs genoemd. Iedereen wil altijd dit soort mensen in zijn raad hebben. Slimmeriken staan in hoog aanzien, zowel aan het hof van pausen, prelaten en vorsten, als in steden, kapittels en abdijen. Ze staan bijzonder hoog aangeschreven en worden meer dan anderen begunstigd, terwijl de goede, rechtvaardige man als gevolg daarvan voor de deur moet blijven staan. Weet dat God hem niet buiten Zijn deur zal sluiten.

De mannen dragen bovendien korte kleren, tot aan hun middel. Vrouwen dragen lange kleren, die zo strak zitten dat men er zonder moeite de vorm van hun lichaam doorheen ziet, waarmee ze de mannen wellustig maken. Ze tonen hun zonder enige terughoudendheid hun hals en wensen daarin behagen te scheppen. Vroeger waren de vrouwen gewoon zich zorgvuldig te bedekken. Ik kan me de tijd nog wel herinneren dat een vrouw de muts van haar man niet op haar hoofd gezet zou hebben, zo groot was toen haar zedigheid.

Op vergelijkbare wijze is ook de lieflijkheid van de muziek

nagenoeg geheel overgegaan in wanluidendheid, zoals men dagelijks hoort. Want van degenen die de grootste wanluidendheid voortbrengen, vindt men dat ze het beste zingen. Aldus ziet men alle dingen veranderen. Dat is een aanwijzing dat het Laatste Oordeel nadert.

6 *Hoe de Ismaëlieten op de voorgrond zullen treden tot onheil van de wereld*

Uit deze uiterlijke tekenen die u mij hebt horen vertellen, kan men afleiden dat thans de tijd is aangebroken van uitzonderlijke straf. Die zal grote ontsteltenis teweegbrengen, zoals ik u hiervoor vertelde in de woorden die Sibilla sprak.

Bovendien is er Methodius, die hierover het volgende opmerkt, zoals ik las in het Latijn. In de grote, onherbergzame woestijn leeft een volk met een zonderlinge levenswijze, dat men 'Ismaëlieten' noemt, naar een man die Ismaël heette. Dit volk is woest en onstuimig en veroorzaakte in vroeger tijden veel onheil in het oosten, vooral in het land van de joden. Toen kwam er een jood die Gideon heette, de aanvoerder van de joden, die dit kwaadaardige volk overwon en ze gezamenlijk weer de woestijn in joeg, vanwaar ze kwamen. Daar hebben ze zich sindsdien opgehouden. Dezen zullen in het tijdperk waarin we ons nu allen bevinden - dat is in het laatste tijdperk - als leeuwen te voorschijn komen en alles wat ze op hun weg tegenkomen, verwoesten en te gronde richten. Het land van de christenen zullen ze veroveren door middel van doodslag, roof en brand. Ook zullen ze op jammerlijke wijze het Roomse Rijk onderdrukken. Dat weet ook Daniël te melden in zijn betrouwbare profetie. Hetzelfde geldt voor de heilige Ezechiël, die eveneens op juiste wijze voorspelt hoe Ismaëls geslacht krachtig op de voorgrond zal treden, door God opgewekt om op treurige wijze wraak te nemen voor de zonden van de mensen,

waarin ze lange tijd volhardden. Dit volk zal met zijn legerschare een bezoeking zijn zonder gelijke, nu of in het verleden.

Weet dat God, Onze Heer, dit geenszins doet omdat Hij zoveel van de slechten houdt - want zij houden volstrekt niet van Hem -, maar omdat Hij de zonden nu telkens net zo streng wil straffen als toen Hij de zondvloed liet komen, waarmee Hij de aarde overspoelde. Dat Alexander [de Grote], de dwingeland, de aarde teniet deed en overwon, dat deed God niet met het oog op zijn eer maar om de straf van de zonde en vanwege alle dwalingen die men overal ziet gebeuren. De heilige Mozes, zo las ik, sprak het volk van Israël als volgt toe toen hij het plechtig het land van belofte zou binnenleiden: 'God, Onze Heer, leidt u geenszins dat land binnen omdat Hij van u houdt, maar Hij wil door uw toedoen de zonden en gebreken van het land straffen.' Op precies dezelfde wijze zullen de Ismaëlieten thans het land van de christenen binnenkomen en dat winnen en verwoesten. Zo zal Onze Heer door middel van het verachtelijke, onreine volk de afschuwelijke zonden van de christenen straffen.

7 *Dat de bisschop van Luik met andere, elders woonachtige heren tegen zijn onderdanen streed*

Toen ik te Antwerpen verbleef en daar aan het schrijven was, kwam mij een gerucht ter ore dat te Luik gevochten was tussen het volk en de bisschop [Engelbert van der Mark, 19 juli 1346]. Die werd door zijn eigen mensen aangevallen. De dappere man van Valkenburg [Dirk IV] liet het leven, evenals een groot aantal van zijn manschappen, wat ook een groot verlies was. De bisschop liet de heren daar achter en trok zich terug. Ook de koning van Bohemen [Jan de Blinde] - die aan de zijde van de bisschop streed - en een aantal graven lieten al hun krijgsvolk achter op het slagveld. Ze trokken zich in alle rich

tingen terug, waarheen ze maar konden, naar plaatsen waar ze veilig waren. Dat deden ze met minder eer dan ze daar gekomen waren.

Bij het eerste woord dacht ik dat deze gebeurtenis in dit boek thuishoorde. Het is immers een voorbeeld van de wraak Gods, waarover ik hiervoor, overeenkomstig de waarheid, veel heb verteld. Het laat zien hoe de heren hun onderdanen altijd te vriend moeten houden, zowel rijken als eenvoudigen. Dat zou in hun eigen voordeel zijn. Want als zijn onderdanen in opstand komen, kan een heer daartegen geen stand houden. Op plompe wijze zullen ze alles, vooral hun toorn, afreageren op de mensen van edele afkomst. Een heer kan zijn mensen nergens meer mee tegen zich in het harnas jagen, dan door het recht niet te handhaven en de privileges van zijn land en zijn steden niet in acht te nemen. Nochtans neemt hij vooral God tegen zich in, die zwaar zal straffen. Houd uw volk te vriend, gij heren. Als u uw zaken in gerechtigheid bestuurt, zal God noch mens u kwaad berokkenen.

8 *Hoe de wereld door kwaadaardige lieden gestraft zal worden met onzedelijkheid*

Beste lezers, wees ervan overtuigd dat we ons in het tijdperk bevinden dat precies met de geboorte van Onze Heer begon en dat nu al veel langer heeft geduurd dan een van de andere tijdperken. Aan de hand daarvan kunnen we weten dat dit het laatste is van de zes, waarin alle wonderen zullen plaatsvinden en dat die nu een aanvang nemen, zoals ik u hier duidelijk heb gemaakt. Het ongelooflijke gebeurt in onze tijd op grote schaal en in hevige mate, overal in de hele wereld. Pausen, keizers en koningen en heel de christelijke wereld erbij krijgen onenigheid met elkaar. Maak zelf maar uit of deze woorden waar zijn.

Verneem thans wat Methodius zegt over de buitengewone

slechtheid en ernstige zonden die het volk aan het einde der tijden begaat. God zal hen daarom verdelgen. Mannen en vrouwen zullen zich gezamenlijk zozeer aan onkuisheid overgeven dat ze zich er niet eens voor schamen. Ja, het is een schande dat ik het schrijf, maar mannen zullen dat met mannen doen en vrouwen met vrouwen en ze zullen tegennatuurlijke ontucht bedrijven. Vader zowel als zoon zullen zich beiden tot dezelfde vrouw wenden.

Ik zie er hier vanaf net zulke grote onzedelijkheid mee te delen als Methodius doet. Maar niets is overigens zo onzedelijk of verdorven of men mag het allemaal zonder schande als gebeurd vermelden.

Als het moment gekomen is, zal God de afschuwelijke zonden straffen door middel van de verachtelijkste mensen die ooit op de wereld kwamen. Zo kan God met behulp van anderen Zijn oordeel vellen. Zowel met getrouwde als met ongetrouwde vrouwen zullen ze hun onreinheid bedrijven en het lot laten beslissen wie daarvan het eerste slachtoffer zal zijn. Deze straf en deze schande zal gaan van land tot land. Ze zullen zich vergrijpen aan al wat leeft, dieren, mannen en vrouwen. Steden, huizen, wijngaarden, bossen, weiden en boomgaarden zullen ze over het gehele oppervlakte verwoesten, vernielen en ondersteboven keren. Degenen die het er levend vanaf brengen, zullen zich in bossen en hagen, op bergen en in spelonken verbergen en aan het oog onttrekken. Daar zullen ze van honger sterven en omkomen van de dorst. Ze zullen niets meer bezitten om hun lichaam mee te bedekken. De rijken zullen ze gevangen nemen en jammerlijk om het leven brengen, tenzij ze hun de plaats wijzen waar de schat verborgen ligt. Kerken zullen ze plunderen en van onder tot boven vernielen. Alle staatsiekleden, doeken van fijn linnen en misgewaden waarmee men God placht te dienen, zullen ze zich toeëigenen en hun vrouwen daarmee kleden. Dit is een regelrechte ramp. In kerken stallen ze hun paarden op de heilige graven, het is treurig

om erover te spreken. Ook zullen ze in de kerk hun lusten botvieren op vrouwen. Priesters die in vol ornaat voor het altaar staan, zullen ze doden en degenen met de hoogste geestelijke waardigheid de grootste marteling doen ondergaan.

9 *Dat veel mensen nog afstand zullen doen van het christelijk geloof en Onze Heer zullen afvallen*

Onze Beschermer, Jezus Christus, en de heilige Paulus zeggen dat het geloof in deze tijd sterk achteruit zal gaan. Degenen die de besten schenen, zullen ten slotte afvallig worden, de christelijke Kerk verlaten en als heidenen leven, zodat het geloof dan bijna in zijn geheel verdwijnt. Zonder dat men zich ertegen verzet en zonder dat er sprake is van enige noodzaak, zullen er bijzonder veel het christelijk geloof de rug toekeren en het geloof aannemen dat de duivel hun leert. Paulus spreekt ook nog de volgende woorden: ‘In het laatste tijdperk zullen heftige tijden aanbreken, waarin de mensen zowel uiterlijk als innerlijk veel van zichzelf houden, geen ontzag hebben voor God in het groot noch in het klein, trots van aard zijn en laaghartig, zonder liefde jegens hun naaste. Alle deugd zal hun ontbreken. Men zal de slechte liefhebben en de goede wreedaardig behandelen. Voor iemands ogen zal men vriendschap tonen maar achter zijn rug zal men hem verraden.’ U mag vinden dat ik lang bij deze kwestie stilsta. Maar wees ervan overtuigd dat het Latijn er veel meer over zegt, wel dubbel zoveel als ik u hiervoor heb meegedeeld.

In die tijd zal men ten volle ondervinden wie de slechten of de goeden zijn. Het zal zonder twijfel het uur der waarheid zijn. Men zal dan in het openbaar degenen kennen die God waar- achtig liefhebben. Want degenen die volharden in tijden van nood en getrouw blijven zonder afvallig te worden, dat zullen waarlijk degenen zijn die de hemel verdiend hebben. Ook zal

men de slechten kennen. Daarom zei God, Onze Heer, eertijds: ‘Wanneer men u zeer vijandig behandelt, en kwaad berokkent en smart, zult u zich om Mijnentwille verheugen en blij zijn en geduldig, want uw loon zal menigvuldig zijn.’ De profeten die voorheen leefden, werden net zo vijandig behandeld. Maar degenen die ten einde toe volharden, zullen behouden blijven.

10 *Hoe en door wie de Ismaëlieten op hun beurt overwonnen zullen worden en waar dat zal gebeuren*

Als de Ismaëlieten merken dat hun al deze voorspoed ten deel valt en dat ze bijna alle landen in handen hebben en de christenen hebben overwonnen omdat ze zich niet konden verweren, zullen ze bijzonder opgetogen zijn over hun overwinning en zorgeloos gaan eten en drinken. De een zal de ander vrolijk onthalen. Ze zullen zeggen: ‘Nu hebben we onszelf zozeer bevrijd dat we de christenen geheel en al in onze macht hebben, zodat we voor altijd hun heer zullen blijven en zij onze ondergeschikten zullen zijn.’

Direct daarna zal zich een ramp voordoen waar ze nauwelijks op bedacht waren, die hen op deerlijke wijze treft. Want door toedoen van God zal een koning op de voorgrond treden, die op dat moment in het geheel niet in aanzien staat. Dat maakt op hen de indruk alsof ze uit een slaap waren opgestaan. Deze zal koning zijn over Griekenland en Rome. Samen met een gering aantal krijgslieden zal hij heimelijk naderbij komen vanuit de zee van Ethiopië en het land binnentrekken waar de Ismaelieten vandaan kwamen. Daar zal hij wonderen verrichten. Want al hun kinderen, vrouwen en verwanten zal hij gezamenlijk om het leven brengen. Als de Ismaelieten dit merken, zullen ze met stomheid geslagen zijn, want ze hadden het niet verwacht, noch zich ertegen beschermd. De kinderen van die koning zullen op last van hun vader de Ismaëlieten bestoken en

hen overwinnen, verslaan en veel wreder behandelen dan zij voorheen de christenen behandelden. Dat misdadige volk zal daardoor geheel in de macht van de christenen komen en hun meer onderdanig zijn dan de christenen hun eertijds waren. Ze zullen dan zozeer onderdrukt worden, aldus mijn Latijnse bron, dat ze bijna dood gaan van honger en gebrek, en niemand die hen ziet, zal zich ook maar enigszins over hen ontfermen, zodat ze allemaal verloren gaan. Dan zullen de christenen aanstonds weerkeren in hun land en verheugd terugkeren tot het bezit dat van hen of van hun vader was. Daar zullen ze dan aanspraak op maken. Ze zullen gaan ploegen, zaaien, bebouwen en maaien en binnen korte tijd zullen ze weer rijk worden en rust en vrede brengen over hun land en steden. Langzamerhand zullen ze hun jammerlijke rampspoed vergeten.

Beste lezers, ga eens na hoe God, Onze Heer, kan straffen als Hij wil, nu hier, dan daar, overeenkomstig de mate van de zonde. Dat de heidenen eertijds het Heilige Land hebben verloren dat Godfried van Bouillon op hen veroverde, kwam door hun zondigheid. Toen de christenen het op zondige en schan- delijke wijze bewoonden, kwam de vrome Saladin die het land heroverde. ‘Onrecht zal niet lang standhouden,’ zoals Aristoteles in een boek heeft geschreven.

Hier volgen de namen van de landen waar dit zal gebeuren, zoals Methodius het in zijn boek beschrijft: Griekenland, Armenië, Perzië, Roemenië, Cappadocie, Afrika, Cilicië, Egypte en Sicilië - tot vlak bij Rome - en ook de eilanden die hier en daar verspreid liggen in de zee. De inwoners van deze landen zullen dan in vreugde leven, zoals ik hiervoor heb beschreven, en de koning van de Romeinen zal al degenen die Christus verloochenden, doden en met het zwaard verslaan. Land en steden zullen in rust en vrede verkeren. Ze zullen onbekommerd eten en drinken, steden en burchten stichten, en de een zal de ander zozeer liefhebben dat het boven elke maat verheven is. Ze zullen bruiloften vieren en feesten en er veel geld aan

uitgeven, en daar steeds meer genoegen in scheppen, zonder godvrezend te zijn. Want door vrolijk zijn en eten en drinken, vergeten ze hun Schepper, evenals door goud en zilver, waaraan ze hun ziel verpanden. Daarna zal hun vervolgens tegenspoed te wachten staan, zoals de heilige Paulus in een van zijn brieven als volgt onder woorden brengt: ‘Als de mensen zeggen: “We leven nu zeker en vrij”, zal hun kort daarna veel rampspoed overkomen.’ Ook Jezus Christus zegt op zekere plaats in het evangelie: ‘Zoals ze in Noachs tijden aten en dronken, vrolijk waren en grote bruiloften vierden, en hun dat het beste toescheen, zo zal het ook zijn ten tijde van de Jongste Dag.’ Dat hoort men Christus zeggen.

Beste lezers, wie zich met hart en ziel aan eten en drinken overgeeft, en zich druk maakt om geld en reputatie, is God niet toegedaan. Want wie God wil bezitten, moet Hem liefhebben boven al het andere. Waar de mens zijn begeerte op richt, dat is zijn God, dat valt niet te loochenen. Wie in hun ziel altijd hun Schepper behoren te dragen - naar wie de ziel immers geschapen is -, dragen op die plaats de ijdelheid van deze wereld, hovaardij en hebzucht in velerlei gedaanten. Gewis doen ze God schande, want ze verdrijven Hem op smadelijke wijze uit Zijn eigen huis, dat Hij schiep om er zelf in te kunnen wonen. Daar werd Hij mens om en daarom stierf Hij een wrede dood. Is het dan verwonderlijk dat God deze wandaad straft? Er is geen mens op aarde die zich niet bijzonder boos zou maken als men hem hetzelfde aandeed. Verneem hierna nog meer won- derlijke zaken.

11 *Hoe de joden die Alexander [de Grote] opsloot op de voorgrond zullen treden en de wereld opnieuw zullen verwoesten*

Als het volk, waarover ik het hiervoor had, in weelde leeft en zich laat leiden door zijn zinnelijke natuur, godsvrucht ver-

geten is, en meent zo altijd te kunnen voortbestaan, zullen voor het eerst sinds meer dan tweeduizend jaar de poorten worden opengesteld waarachter Alexander, de machtige heer, de joden opsloot. Hij sloot ze daar binnenin op vanwege hun grote kwaadaardigheid en het zinloze leven dat ieder van hen afzonderlijk leidde. Al was Alexander een hardvochtig vorst, toch kreeg hij God door middel van dringende smeekbeden zover dat deze joden werden opgesloten, waar ze sindsdien niet uitkwamen. Deze joden zullen met grote hopen tegelijk naar buiten stormen, alsof het dolle wolven waren, en alle mensen zullen uit grote vrees onverwijld op de vlucht slaan zonder tegenstand te bieden, zozeer zal het hun angst aanjagen. Ze zullen zich in bossen verstoppen en ook in grotten en op bergen, zodat er veel sterven van angst en gebrek. De joden zullen niemand begraven. Dat kwaadaardige volk, als u het weten wilt, zal mensenvlees eten en het bloed van dieren drinken. Daar zullen ze bijzonder van genieten. Overeenkomstig hun natuur zullen ze zowel slangen als schorpioenen nuttigen en lichamen van dode dieren verslinden waar ze ze vinden. Adders en slangen en al wat een mens onwaardig is, zullen hun tot voedsel dienen. Vrouwen die zwanger zijn, zullen ze onbevreesd opensnijden en de ongeboren vrucht opeten. De landen zullen ze verwoesten en bevuilen, en niemand zal zo dapper zijn om daar iets tegen te doen.

Beste lezers, zie nu eens hoe God, Onze Heer, Zijn vrienden die Hij bij zich wil houden al dan niet met veel ophef kan straffen. Ik verzeker u dat niemand in de hemel komt, of hij moet voor kortere of langere tijd van de drank proeven die Jezus dronk, hetzij in smart of tegenspoed, in verdriet of armoede, of als men wordt beledigd. Dit getuigde Christus zelf, die de waarheid sprak. Zonder Zijn komst zou dit niet gekund hebben. Wie dit tijdens het aardse leven ondergaat en geduldig verdraagt, zal in de hemel komen, waar Christus naar is opgestegen.

12 *Hoe en door wie de heidenen en de joden op hun beurt overwonnen zullen worden en over de geboorte van de antichrist*

Onze Heer zal een ridder uitverkiezen, een dapper man, die heidenen en joden binnen korte tijd verslaat en hun zaken geheel teniet doet. Dat zal plaatsvinden als Onze Heer de tijd gekomen acht. Dat is als Hij degenen die Hij in Zijn eeuwige vreugde behouden wil, voldoende heeft beproefd, en als Hij Zijn vrienden die hebben volhard in het geloof, deugdelijk heeft bevonden. Genoemde ridder is dezelfde Constantijn die ik u hiervoor reeds noemde, over wie vrouwe Tiburtina zo menige dappere daad vermeldt. Dat is dezelfde macht waar ik hiervoor van zei dat die vanuit Ethiopië zou komen ter bevordering van Gods eer, geboren uit vrouwe Cuseth, die een dapper koning zal zijn zowel van Griekenland als van Rome. Deze zal heidenen en joden tot het Christendom bekeren en zijn regering zal meer dan honderd jaar duren, zoals vrouwe Tiburtina hiervoor zei. In dit opzicht stemden vrouwe Sibilla en Methodius over het algemeen redelijk overeen, zo las ik in hun boeken.

In deze tijd zal de antichrist geboren worden, zoals zij meedelen. Het woord ‘antichrist’ luidt zo vanwege het contrast met ‘Christo’. Alle boeken noemen hem ‘zoon des verderfs’, want hij zal in alle opzichten ongeluk, verdriet en onenigheid veroorzaken en de hele wereld treffen en in beroering brengen. We lezen dat hij in Babel geboren zal worden. ‘Babel’ betekent ‘huis waar altijd verwarring in woont’. Want verwarring en beroering zullen hem altijd vergezellen. Van Christus lezen we dat Hij geboren werd in Bethlehem. ‘Bethlehem’ betekent ‘huis waarin het brood is’. Want het uitgelezen, levende Brood, Christus, werd in Bethlehem geboren uit een reine Maagd, die niet edeler zou kunnen zijn, en de antichrist uit een onkuise en wellustige vrouw. Christus kwam om het volk te redden, de

antichrist om het in het verderf te storten. Daarom mag hij terecht zoon des verderfs worden genoemd. Want hij zal vervloekt blijven en het volk naar de verdoemenis leiden.

Methodius schrijft over hem dat hij in Chorazin geboren zal worden en daarna worden opgevoed in Bethsaïda en zal regeren over de stad Kapernaüm. 'Chorazin' betekent niets anders dan 'Babel'. Babel zal zich te zijner tijd zeer over zichzelf verheugen omdat de antichrist in haar midden geboren werd, zoals ik las. Bethsaïda zal verheugd zijn dat hij daar wordt grootgebracht. Daarom zei Christus in het evangelie het volgende: 'Wee u, Chorazin en wee u Bethsaïda! Weet dat Kapernaüm zal volgen: al was u tot boven in de hemel gestegen, u zou toch weer tot in de hel neerdalen.' Zo staat het in het evangelie, dat Jezus Christus zelf sprak; Hij is zelf de waarheid, zoals Zijn Heilige Mond betuigt.

13 *Uit welk geslacht de antichrist geboren zal worden en waar het dansen vandaan kwam*

Jacob de patriarch had twaalf sterke zonen. Uit elk van hen kwam een geslacht voort dat groot en machtig was. Onder deze zonen was er een die men 'Dan' noemde. Over hem voorspelde zijn vader dat hij de oorzaak zou zijn van menig groot kwaad, tot ongeluk van menigeen. De zonen van Jacob behoorden tot het volk van Israël, dat in weerwil van Gods gebod rondom de afgod danste in de woestijn. Dat gebeurde toen Mozes op de berg verkeerde en de wet ontving.

Door het geslacht van Dan werd voor het eerst het dansspel beoefend, daarom noemt men het 'dansen', zowel in het Frans als in het Nederlands alsook in andere talen, zoals het daar gebruikelijk is. De antichrist zal voortkomen uit het geslacht van Dan, zoals wij lezen. Dat gold ook voor Judas, die God, Onze Heer, verraadde, en voor veel andere slechte lieden die

het nodige leed hebben veroorzaakt. Omdat Dan zo iemand was, werd hij uit het aanzienlijke aantal van twaalf stammen verstoten en voor hem in de plaats werd de stam van Manasse, de zoon van Jozef, gezet met zijn voorname loten. Deze Jozef was een zoon van Jacob (over wie ik het hiervoor al heb gehad) en een broer van het voorgeslacht van David, zowel van vadersals van moederskant.[o] Daarom moest Dan en zijn hele nakomelingschap met grote inspanning van krachten uit de twaalf stammen worden verwijderd waaruit God als mens zou voortkomen, als het Zijn tijd zou zijn. Geprezen zij Zijn naam!

Eindnoten:

o Bij ‘het voorgeslacht van David’ denke men aan Juda, zoon van Jacob en Lea. Jozef, een zoon van Jacob en Rachel, is feitelijk een halfbroer van Juda. De toevoeging ‘zowel van vaders- als van moederskant’ lijkt dus onjuist.

14 *Hoe de koning van Frankrijk een veldslag tegen de koning van Engeland verloor, en over drie goede eigenschappen*

Toen ik dit boek, onder inspiratie van God, tot hier had geschreven, bereikte me een bericht dat bedroevend is om te horen, zoals u thans zult vernemen, namelijk dat koning Philips van Frankrijk [Philips VI] met een aanzienlijke legermacht tegen Edward van Engeland [Edward III] zou hebben gestreden [26 augustus 1346].[o] Toen het mij ter ore kwam, besefte ik terstond dat deze straf in dit boek thuishoorde. Want sinds de Romeinen tegen de Afrikanen streden, meer dan duizend jaar geleden, vond geen slachting meer plaats waarbij zoveel machtige koningen, hertogen, graven, bisschoppen, baanderheren, ridders en schildknapen het leven lieten op het slagveld. Die sneuvelden daar aan de kant van Philips, zo'n veertigduizend in getal, terwijl Edward bij die gelegenheid krachtig stand hield. Toch had hij daar de beschikking over nauwelijks één op vijf mannen. Dit gebeurde niet ver van Amiens, in de landstreek Bray.[o]

Beste lezers, merk hoe God, Onze Heer, te werk kan gaan en hoe Hij over alles Zijn vonnis kan voltrekken. Zie hoe van over de zee een koning komt met een klein leger tegen de koning van

Frankrijk, de machtigste van het Christendom, en burchten en land op hem verovert en eigenhandig strijd levert met hem en hem het veld laat ruimen. Ik heb het u hiervoor al verteld.

O, gij vorsten der aarde, als u plechtig en in grote luister op uw troon zit, als ridders of schildknapen voor u buigen, u onderdanig zijn en allen in uw dienst staan, verhef u dan geenszins, maar bedenk dat er een Heer boven u is die u op zekere dag uw leven kan ontnemen. Bedenk ook, met deemoedig hart, dat het niet uw mensen zijn, maar mensen van God, Onze Heer, die het ervoor over had om vanwege hun eeuwige zaligheid mens te worden en te sterven. Verbeter u, heren, de tijd is gekomen, spiegel u aan andere heren, voordat God Zijn straf in volle hevigheid op u laat neerdalen. Want als u er het minst op bedacht bent, kan de zware klap u onverwachts en onvoorzien treffen, zoals u dagelijks om u heen kunt zien als het andere heren overkomt met jammerlijke rampen. Dezelfde God die hen trof, kan u treffen als Hij dat verkiest. Het wordt vaak gezegd: 'Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.' Moge een ieder zich hiervoor hoeden.

Er zijn drie goede eigenschappen waarmee elk mens de gunst van zijn Schepper en die van de mensen kan behouden, die vrij eenvoudig in de praktijk te brengen zijn, zoals ik ze in het Latijn vermeld vond.

De eerste is, om te beginnen, dat hij de Heilige Kerk liefheeft en haar recht altijd in acht neemt. Daar is hij toe verplicht. Geen heer - keizer, graaf noch hertog - is zo hoog, of hij moet altijd priesters eren. Want priesters zijn plaatsvervangers van Onze Heer. Ze zijn hier op aarde benoemd op de plaats van Christus, die hen schiep en alles geschapen heeft, en die leeft zonder begin en einde. Ook kan de priester zonden vergeven, waartoe engel noch aartsengel is uitverkoren, noch de Moeder van Christus.

De tweede eigenschap is dat hij de privileges en het recht

van elke stad geheel en al in acht neemt en het recht van zijn land daarbij. Want een heer kan zijn mensen nergens meer mee tegen zich in het harnas jagen dan dat hij zijn plechtige beloftes verbreekt, zoals een wijs man ons zegt. Ook doet hij de trouw dan teniet, wat voor God heel zwaar weegt. Elke heer is verschuldigd zich ten zeerste aan het recht van zijn land te houden. Als een ander het zou willen schenden, zou hij het zelfs moeten wreken.

De derde eigenschap is dat een heer nooit hogere geldstraffen oplegt dan volgens het vonnis is toegestaan. Doet hij dat wel, dan staat dat gelijk met roof. Maar elke heer dient onder zulke omstandigheden genade te betonen, zoals hij wilde dat God het hem zou doen als hij iets verkeerds deed ten opzichte van Hem. Want de mate van genade die men hier op aarde betoont, betoont God ginds in de hemel. Daarover heb ik eerder reeds de waarheid gezegd.

Als een landsheer het ernaar gemaakt heeft dat God zijn vriend niet is en Hij om Zijn woede te koelen vervolgens een vijand tegen hem opzet die al rovend en brandstichtend zijn land binnentrekt, is het dan eigenlijk rechtvaardig dat het volk de schandelijke daden en de zonden moet ontgelden die hun heer beging? Maak mij dat nu eens duidelijk. Ik geef bij dezen als antwoord dat het inderdaad rechtvaardig is, verneem thans hoe ik dat bedoel. Als de mensen erin berusten en met lede ogen aanzien dat hun heer onwettig handelt en het recht van het land aan zijn laars lapt, als ze dat niet op tijd voorkomen en hem in alles zijn gang laten gaan, dan moeten ook zij het kwaad ontgelden dat hun heer bedreef. Zoals een landsheer altijd zijn onderdanen straft en tuchtigt, zo behoren zij zich op hun beurt altijd tegen de landsheer te verzetten als hij de mensen ongenadig behandelt of dingen wil ondernemen die hem of zijn land schade of schande berokkenen.

Degenen die een vrije stad besturen en zich vanwege iemands genoegen of voordeel wederrechtelijk de privileges en

vrijheden van een stad laten ontnemen zonder daarvoor hun leven op het spel te zetten, verspelen daarmee eer, lichaam en bezit, vanwege de ontrouw die ze hun stad bewijzen. Dat delen de oude wijzen ons mee, die eertijds leefden. Want het algemeen belang dient men onverwijld boven elk ander belang te plaatsen, zoals Aristoteles, Plato, Cicero[o] en andere leermeesters in hun boeken schrijven, neem dat ter harte.

Dit onderwerp laat ik rusten. Ik zal erop terugkomen als God het wil, die alles weet, als ik het derde boek heb voltooid, dat u zal leren elke vorm van straf achterwege te laten.[o] Maar wanhoop niet, welke straf God u ook stuurt, want aan de hand daarvan zult u er zeker van zijn dat u in de hemel komt.

Eindnoten:

- o Verwijzing naar de slag bij Crécy.
- o In de tekst staat ‘Annous in Brij’ (vergelijk Beuken 1927, p. 179). In Boendales *Brabantsche yeesten* is ter hoogte van de slag bij Crécy ook sprake van ‘Amiens’ (Willems 1839, boek v, vs. 4554). ‘Annous’ is te verklaren als een verlezing van ‘Amiens’.
- o ‘Cicero’ is de thans gangbare aanduiding voor de in de tekst genoemde ‘Tullius’.
- o Deze vooruitwijzing wordt niet ingelost. Vergelijk tevens het Nawoord.

Deel III

1 *Dat de mens zelf niet zal straffen en hoe de rechter recht zal doen*

Hiervoor heb ik u verteld over de straf van God. Nu kunt u horen over de straf van de mensen. Ik zal mijn best doen om het zo goed mogelijk onder woorden te brengen. God wacht met de straf en straft met oordeel des onderscheids, afhankelijk van hoe groot de zonde is. De mens daarentegen straft vaak in grote haast, wat nergens voor nodig is, en zonder de juiste maat te hanteren. Want vanwege een woord dat men zei of een klap die men uitdeelde, brengt men een mens ter dood of hakt men hem hand of been af. Dit gaat alle proporties te buiten. De wetboeken die ons zijn overgeleverd waarin de rechtspositie van de keizer is vastgelegd (die het wereldlijk gezag vertegenwoordigt), verordenen dat men vonnist naar evenredigheid, leven om leven, ledemaat om ledemaat, voet om voet, hand om hand, oog om oog, tand om tand, en al het andere wat een mens kan overkomen op vergelijkbare wijze.

De straf van mensen is niet goed. Wie voor eigen rechter speelt, doet God onrecht en schande, en miskent bovendien dat het toekennen van straf aan de landsheren toekomt. Maar als een mens wist dat men van plan was hem vroeg of laat schade te berokkenen of kwaad te doen, zou hij direct vergelding moeten eisen en zich er dapper tegen teweer moeten stellen, al zou het iemand het leven kosten. Want alle rechtsregels schrijven voor dat men geweld moet keren en tegenhouden voordat het plaatsvindt. Men mag het echter niet straffen. De straf komt namelijk aan de landsheer toe, die de plaats inneemt van God om iedereen te vonnissen.

De landsheer behoort de boete die hem toekomt niet te innen voordat degene die een misdaad heeft begaan daar door

middel van een uitspraak toe veroordeeld is. Want de landsheer neemt de plaats in van God, opdat hij alle zonden altijd volgens een zuiver oordeel zal straffen, en niet anders. Als hij dat zou nalaten vanwege geldelijk voordeel, uit vriendschap of omdat iemand hem erom verzocht, zou hij zijn land daarmee te gronde richten, dat hij in leen houdt van de Schepper. Daarom moet iedere heer rekenschap afleggen van zijn hele doen en laten, of hij dat nu leuk vindt of niet. Dit getuigt Jezus Christus zelf in het evangelie, waar Hij zegt dat de heer met zijn gezag verantwoording dient te ontvangen van zijn ondergeschikten. Dat kan men daar mooi en duidelijk lezen. Wie trouw gediend heeft, zal Hij goed belonen als Zijn vriend, en wie Hij trouweloos vindt, zal Hij direct in het vuur laten werpen. Gij heren, zie er dus op toe dat u trouwe onderdanen bent en zodanig omgaat met het bezit van uw Heer dat u niet door Hem zult worden overwonnen. Er is geen mens zo aanzienlijk - of het nu een paus, koning of hertog is - of hij is altijd nog gering genoeg om naar recht en billijkheid Gods dienstknecht te kunnen zijn.

2 *Hoe God wil dat men de straf aan Hem overlaat*

Onze Heer Jezus Christus die uitsluitend de waarheid spreekt, zegt: ‘Laat de wraak aan Mij over, Ik zal het kwaad vergelden.’ Aan de hand van deze uitspraak kan men tot het inzicht komen dat de straf aan God toebehoort en dat het Zijn uitdrukkelijk verlangen is dat wij het aan Hem overlaten. Anders is het gesteld met degene die een ander kwaad berokkent aan lichaam, eer of bezit: die moet altijd bereid zijn het goed te maken en er spijt van te hebben. Hoe beter hij daarin slaagt en hoe eerder, des te meer eer verwerft hij daarmee.

De straffen van de mensen her en der zijn zeer divers. De een straft met het zwaard de gramschap die hem trof of verwondt mensen, slaat ze dood, of houwt ze een of twee ledematen af die

God, Onze Heer, hun schonk. Dat men de mens van het leven berooft dat zijn Schepper hem heeft gegeven, is een zonde die heel zwaar weegt voor God. Waarom zou een knecht zo vermetel zijn het voortretfelijke werk van zijn meester om enigerlei reden te vernielen of dat geheel teniet te doen? Weet dat God de straf vaak hier op aarde ten uitvoer brengt. Enerzijds weegt Hij al het kwaad dat ten aanzien van Hem is gepleegd, anderzijds alle goede werken, zoals dat rechtens Zijn gewoonte is.

De ander, die niet steekt of slaat, straft ook, maar dan met kwade vloeken of verwensingen die hij andere mensen toe- voegt. Weer een ander is zo dom God te smeken zijn vijanden te treffen en hun niets anders dan ongeluk te sturen. Dat is bijzonder verkeerd en het druist geheel in tegen de bedoelingen van Onze Heer. Weet dat God hierover zeer toornig is. Want Hij heeft zelf gezegd dat wij ten volle behoren te vergeven; Hij zal de zondaar zijn zonden geheel vergeven en wraak nemen op degene die straf uitdeelde. Hij zegt hierover ook: ‘Wees net zo barmhartig als uw Vader in de hemel.’ Voorts sprak God in het openbaar: ‘Zalig zijn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden.’ Degenen die van nature wraakzuchtig zijn, krijgen Gods aangezicht nimmer te zien als zij tot in hun stervensuur blijven volharden.

Er is nog een straf, de meest schadelijke van alle, namelijk verraad en laster. Dat is de ergste straf die bestaat en de straf die de meeste schande veroorzaakt. Nochtans is dat de gewoonte van veel mensen. Maar met de mens die dat doet, staat het er niet goed voor. Het is een uitzonderlijk grote schande om met boze opzet kwaad te spreken achter iemands rug, zoals David in het boek der psalmen goed weet te zeggen. Hij bidt God op menige plaats dat Hij hem van laster moge bevrijden. Ook zegt God op zekere plaats, zoals ik u al eerder liet weten: ‘Slaat men u op de ene wang, keer dan zonder voorbehoud de andere toe.’ Maar weet dat God deze dingen vooral met het oog op de priesters zegt: zij nemen immers de plaats in van Christus

en zouden Zijn gedrag moeten volgen. Want Hij die waarachtig Koning was in de hemel en op aarde toonde overal verdraagzaamheid en nederigheid. Hij bad met grote inspanning voor degenen die Hem ter dood brachten. Priesters zouden in de tijd die hun is toegemeten geen vijandelijke gezindheid moeten koesteren, noch straf moeten uitdelen, want dat is hun taak niet.

Ach, met geduld en nederigheid is het vandaag de dag slecht gesteld in kringen van priesters. In hen openbaren zich wraakgevoelens - al is het niet met het zwaard - en hoogmoed, alsmede afgunst en hebzucht, zoals ik u hiervoor vertelde. Ik kende een priester in Brabant die hetgeen hem was misdaan of in beledigende zin was toegevoegd, zelden ongewroken liet. Maar hij strafte het als hij de tijd daartoe rijp achtte. Of het nu een machtige of een minder machtige tegenstander betrof, al had hij zijn brood met bedelen moeten verdienen, hij zou hem strafFen wanneer hij de tijd gekomen achtte, zonder in opspraak te geraken, niet door voeten of handen af te hakken maar door middel van schade en schande, in het geheim of openlijk. Deze priester was het tegendeel van Christus, die in de nood tot Zijn Vader bad voor degenen die Hem ter dood brachten, en die dagelijks de zondaren vergeeft als zij daar prijs op stellen.

O, gevoelloze mens, verstokt in hoogmoed, hoe komt het toch dat u meent zo gevoelloos te kunnen zijn ten aanzien van uw naaste, voor wie God zo erg moest boeten, dat Hij voor hem aan het Kruis hing? U wilt hem omwille van een kleinigheid terstond in het verderf storten, zowel naar ziel als lichaam. Hetzelfde zal u op uw beurt door God worden aangedaan, die zelf zegt: ‘Met de maat die u zelf hanteert, zal men u meten.’ Deze uitspraak laat niets aan duidelijkheid te wensen over.

3 *Een vertelling over een heer die een klooster overlast bezorgde*

Er was eens een machtig heer die graag op bezoek ging bij een abdij dicht bij hem in de buurt. Hij pleegde vaak een aanslag op haar bezit, dat hij altijd als een ongenadig dwingeland verteerde. De abt was hierover zeer bedroefd en de monniken durfden zich er niet tegen te verzetten. Toen dit lang zo voortduurde en het klooster teniet dreigde te gaan, en er geen hoop op verbetering was, besloten de kloosterlingen dat ze God zouden aanroepen en Hem bijzondere eer zouden bewijzen, opdat Hij hen zou troosten en van die dwingeland zou verlossen. Daarom hielden ze een mooie processie en zongen de litanie tot eer van God en de Heilige Maria en baden van harte tot God dat Hij hen van de dwingeland zou verlossen. De abt droeg bij die gelegenheid de mis op en toen hij voor het altaar stond en de hostie consacreerde, zodat die waarlijk het Lichaam van Christus werd, merkte hij dat bij het altaar een galg stond waaraan diezelfde heer hing met een strop om zijn nek. Boven op de galg zat een engel met een zwaard, min of meer op het punt om het touw in tweeën te slaan, terwijl daaronder een onmetelijk diepe put was. Toen de abt dit zag, riep hij: ‘Sla, engel, sla!’ De Hostie antwoordde onmiddellijk: ‘Begrijpt u niet dat Ik niet graag verlies wat Ik zo duur moest kopen?’ Direct daarna verdween het visioen. Toen de abt de mis had beëindigd, riep hij zijn kloosterlingen bijeen en vertelde hun wat hij gezien en gehoord had. Toen de heer dit vernam, kwam hij snel naar het klooster toe en maakte alles in orde wat hij verkeerd had gedaan en dankte God, Onze Heer, en diende Hem voortaan.

Ieder mens kan aan de hand van dit exempel tot het inzicht komen dat niemand God met een bepaalde reden om straf zal vragen. Want wat God zo duur heeft moeten betalen, geeft Hij niet makkelijk op. Het was immers niet met goud of met aards bezit dat Hij ons vrijkocht, maar met Zijn kostbare bloed en met Zijn zalige dood. Waarom zou iemand zo dwaas zijn dat hij

een ander zou verzoeken zijn kinderen kwaad te doen? Daarmee is het bovenstaande te vergelijken. God is ons aller Vader en wij zijn allen Zijn kinderen en Hij heeft dagelijks welwillend geduld met onze zonden. Zouden wij daarom geen geduld moeten hebben met degenen van wie we nadeel ondervinden en zouden wij hen niet net zo moeten vergeven, zoals God, Onze Heer, dat doet? Naar de mate waarin wij vergeving schenken, zal Hij ons vergeven, zoals Hij zelf betuigt in het onzevader.

4 *Hoe keizer Constantijn [de Grote] bewees dat wie God niet trouw is, niemand trouw zal zijn*

Elk mens zal met ontzag God getrouw zijn, en wie dat niet is, zal niemand trouw zijn. Dit bewijst keizer Constantijn, naar men meedeelt in de *Historia tripartita* (zo luidt de titel van dat boek).[o] Deze keizer had altijd heidenen en christenen als raadgevers, door wie hij zich liet adviseren. Op een keer dacht hij bij zichzelf dat hij een onderzoek wilde instellen onder hen, om aan de weet te komen wie hem het meest toegewijd was. Toen ze op een keer allemaal bij hem waren, gebood hij dat degenen die slechts een God eerden hem zouden verlaten en huns weegs zouden gaan omdat hij hun advies niet langer begeerde. Toen dit gebod aldus was uitgevaardigd, zag de keizer daar nog enige christenen staan die niet waren vertrokken, maar die daar bleven staan alsof ze geen christenen waren. Die versmaadde hij toen zeer en gaf hun op minachtende wijze te kennen dat het voor degenen die God ontrouw zijn onmogelijk is enig mens trouw te zijn. Zo bewees Constantijn, te midden van het gezel- schap dat hem omringde, wie hem het meest toegewijd waren. Wie God getrouw is, onderhoudt altijd Zijn geboden. Daaraan kan men het best degenen herkennen die God liefhebben.

Eindnoten:

o De *Historia tripartita* van Cassiodorus (circa 485-580). De toevoeging tussen haakjes komt vermoedelijk voort uit de weinig sprekende titel: *Geschiedenis in drie delen.*

5 *Dat men de uiterste wilsbeschikking nauwgezet ten uitvoer zal brengen. Een voorbeeld daarvan*

Innocentius° schrijft in zijn boeken over de geschiedenis zeer fraai over een ridder in het Heilige Land, die ziek lag in het christelijk leger, dat zich daar bevond om wraak te nemen op Gods vijanden. Toen de goede man ervan overtuigd was dat hij niet zou genezen, wenste hij zijn ziel veilig te stellen. Hij bezat een goed paard, zo las ik, dat hij aan een van zijn neven gaf die bij hem was, om het te verkopen: het geld moest hij aan de armen geven. De ridder meende zo Gods gunst te verwerven voor zijn ziel. Aldus is hij gestorven. De neef hield het paard, dat veel geld waard was, voor zichzelf en hield er zijn stand mee op. Het verzoek van zijn oom was hij helemaal vergeten. Toen hij naar genoegen zo enige tijd het paard had bereden, kwam de vijand en richtte man en paard te gronde. Zo kwam die neef aan zijn eind.

Aan de hand van dit voorbeeld kan men leren dat men altijd vóór alles aan een testament moet voldoen, en de uiterste wilsbeschikking van de mens te allen tijde ten uitvoer moet brengen. Weet dat God met zeker genoegen degenen straft die daarin te kort schieten: of ze komen in grote moeilijkheden, of hun kinderen geraken tot de bedelstaf. Als de geest het lichaam verlaat en in de veronderstelling verkeert zich door middel van zijn vriend te hebben voorbereid (aan wie hij het eeuwig heil van zijn ziel heeft toevertrouwd), en die vriend doet niet wat hem is opgedragen, dan roept de geest straf over hem af. Weet dat Onze Heer daarover bijzonder toornig wordt en dat Hij dat krachtig straft, zoals ik hiervoor duidelijk heb gemaakt. Want het is de ergste vorm van ontrouw die bestaat. Geen vriend is zo goed als de vriend die trouw is tot na de dood. Gij executeurs, neem hieraan een voorbeeld en breng wat u is opgedragen tijdig ten uitvoer, zodat u hier op aarde of in de hemel geen schade toebrengt als u er het minst op bedacht bent.

Twee dingen komt men weinig meer tegen: betrouwbare voogden en betrouwbare executeurs. Degenen die toezicht houden op kerkelijk bezit en liefdegaven en er verantwoording voor dragen, heeft men zelden het veld zien ruimen als ze er misbruik van maakten. Maar hun kinderen ziet men erdoor te gronde gaan. Hetzelfde ziet men gebeuren bij degenen die het bezit van de stad beheren, waarover ik hiervoor al iets heb verteld. Ik zeg niet of ik in een bepaalde stad steeds goede lieden ben tegengekomen of zowel slechte als goede: dat weet alleen God, Onze Heer, die elk mens zal belonen overeenkomstig zijn gedrag.

Eindnoten:

- Welke paus Innocentius hier bedoeld wordt is niet bekend.

6 *Dat rechters noch schepenen zich zullen laten omkopen op het punt van de rechtspraak. Een leerzaam verhaal daarover*

Als rechters en schepenen in de rechtbank zitten, waar ze rechtszittingen houden en een vonnis moeten vellen over allerlei zaken, zouden ze eens moeten denken aan het harde en strenge oordeel dat God uiteindelijk op rechtvaardige wijze zal vellen. Bij die gelegenheid zal geld, familie noch advocaat baten. Wee de rechter die zich laat omkopen, zodat het recht zijn loop niet heeft! Wee de schepenen die zich laten omkopen! Want zij behoren het recht onafhankelijk en uit eigen beweging te handhaven, dat is hun heilige plicht. Hieraan ontbreekt het in menige stad. Als de rechter zich in de rechtszitting bevindt, die op plechtige wijze bijeen is geroepen, behoort hij allereerst bekenden en onbekenden aan het woord te laten en op hun gemak te stellen. Dan kunnen ze hun standpunt uiteenzetten en hem in staat stellen het recht in praktijk te brengen. Wees ervan overtuigd dat het recht boven de rechter staat en boven de vorsten. Dat is juist. Want de vorst is een dienaar van het recht. Welbeschouwd is hij immers vorst ten behoeve van het recht en nergens anders om. Al maakte hij zich nog zo verdien

stelijk, het recht zou zich zodanig tegen hem keren, dat het hem zijn leven zou kosten. Dit is vaak gebeurd.

Valerius [Maximus] schreef het volgende. ‘Omdat een rechter een verkeerd, onrechtvaardig vonnis had uitgesproken, kwam koning Cambyses, die hem terstond zijn vel liet afrukken en het op de rechterstoel liet vastzetten, waar een rechter niet van op mocht staan als hij zijn vonnis uitsprak. Daarna benoemde hij de zoon van de rechter tot opvolger en liet hem op zijn vaders huid zitten, opdat hij zich de kwestie zou herinneren als hij zijn vonnis zou vellen.’ Zo vindt men daar beschreven. Valerius bracht nog een rechter ter sprake. ‘Een heer, een goed man verzocht een rechter met klem zijn zaak zo uiteen te zetten dat hij zijn rechtsgeding zou winnen. In ruil daarvoor schonk hij hem een kar die met ijzer was beslagen. Toen zijn tegenstanders dat vernamen, gingen ze naar de rechter en schonken hem terstond twee ossen die hij voor de kar kon spannen. Die waren veel meer waard dan twee van die karren bij elkaar. Spoedig daarna won de tegenpartij het proces. Korte tijd later overleed de rechter en boette hij zijn schuld, zoals iedereen dat moet, jong en oud. Toen de vrienden bij het lijk zaten, riep een stem op jammerlijke wijze: “Twee ossen en een kar voeren mij nu naar de hel. God heeft me beloond op grond van het vonnis dat ik gaf”.’

Beste lezers, neem het volgende in ogenschouw. Rechters en schepenen mogen geen geschenken aannemen, omdat het recht zijn loop moet hebben. Daar moeten ze altijd zorg voor dragen, dat is hun heilige plicht. Voordat ze ertoe overgaan het recht te verwaarlozen, zouden ze er zonder enige aarzeling eerst hun eigen leven voor in de waagschaal moeten stellen. Ze zouden er verdriet van ondervinden als ze dat niet deden. Want het heil van de mens hangt geheel af van het recht in al zijn gradaties en de mens deugt niet meer of minder dan hij gerechtigheid bezit.

Een wijs man verzekert ons dat het mensonterend is dat iemand vroeg of laat zijn voordeel doet met de tegenslag van

een ander. Begrijp nu dat barbaarsheid verkeerd is. Woeker, voorkoop[o] en het belemmeren van de handel zijn daarom verboden onder alle mensen die leven, of het nu christenen, joden of heidenen zijn. Het is waar dat de joden onderling onder geen beding woeker bedrijven, maar zelf beweren ze dat het hun wel is toegestaan woekerwinst te maken op lieden die tot een ander geloof behoren. Zo heeft hun wet dat bepaald.

Eindnoten:

o Koop voordat de markt begonnen is.

7 *Dat men woekeraars en hebzuchtigen zal weren uit de raad en het bestuur. Voorbeelden van de Romeinen*

Ach, u heren in deze stad, neem degenen in uw raad op die wijs zijn en bescheiden, die zich eerzaam gedragen in het openbaar, godvruchtig zijn, hoegenaamd niet gierig en die het recht onder alle omstandigheden liefhebben. Hoed u op alle mogelijke manieren voor woekeraars en schrapers, want deze twee laten een stad ten onder gaan. Een stad waar onderling wordt getwist, heeft alle eer verloren. Een stad waar sprake is van voorkoop en woeker, waar men het huwelijk minacht en waar iedereen overspel pleegt, kan het nooit lang voor de wind gaan. Dit zijn zonden waaraan Onze Heer een bijzonder grote hekel heeft. Allen die er zulke zeden op nahouden, moet u mijden in uw stad, opdat God, Onze Heer, de onschuldigen op den duur niet tegelijk met de schuldigen straft, zoals Hij op menige plaats heeft gedaan.

Hoor nu wat de Romeinen overkwam. Zij stonden destijds aan het hoofd van de gehele wereld. Ze streden menige strijd voordat ze hun grenzen zo ver konden trekken. Op bijna elk terrein hadden ze voorspoed en succes. Toen ze alles hadden overwonnen wat ze vonden onder de zon, bleven ze rustig in hun stad en begonnen geld, renten en grote kostbaarheden te vergaren. Degenen die daar veel van hadden, waren van mening dat ze

beter waren dan hun medeburgers die er minder van hadden. Daardoor veranderden wijsheid en inzicht in hebzucht, hoogmoed en afgunst, zoals in deze tijd hier en daar in menige stad nog gebruikelijk is. Ga maar na of ik de waarheid spreek. Daarna werden de Romeinen getroffen door een hevige en zware oorlog, die de Carthagers tegen hen voerden. Die gingen er zo op los, dat de Romeinen de ondergang nabij waren. Het was een oorlog met zoveel grote veldslagen, zo groot als men in die tijd nooit zag, zodat men er nog over spreekt. Zij worden *bella Punica* [Punische oorlogen] genoemd in het Latijn, omdat tijdens die grote confrontaties zoveel mensen stierven. Ja, daar stierven er honderdduizend in één slag, toen de Romeinen de strijd verloren, die voordien zoveel geluk hadden, in de tijd dat ze deugd en eer in acht namen en zich niet aan hebzucht schuldig maakten.

Toen de Romeinen tot het inzicht waren gekomen dat Fortuna hun kwalijk gezind was en het voortdurend bergafwaarts ging met hen, waren ze daarover zeer verwonderd. Ze gingen daarom te rade bij hun goden en bewezen hun grote eer, versierden hun tempel overvloedig en vroegen hun waarom ze verloren hadden in de strijd, terwijl ze voordien altijd de overwinning behaalden. De goden antwoordden: ‘Kom hier over drie dagen terug, dan zullen we u duidelijk antwoord geven op alles wat u vraagt.’ Daarom gingen ze daarvandaan en kwamen zonder bezwaar te maken weer terug, zoals hun goden hun bevolen hadden.

Toen vonden ze in het bovenste van de tempel twee verzen geschreven die moeilijk te begrijpen waren. Want niemand van hen kon ze goed uitleggen omdat er vier letters in voorkwamen die men elk in negenvoud moest begrijpen. Dat waren ‘c’, ‘l’, ‘f’ en ‘u’. U zult hier iets ongelooflijks horen, namelijk hoe ze in gebed verzonken en hun goden verzochten hun de betekenis daarvan te kennen te geven. Toen antwoordden de goden terstond: ‘Morgen vroeg moet u zich voor de vier poorten van de

stad begeven. Daar zult u de betekenis van de vier letters vinden. Dan zult u vlug de reden weten waarom al die grote tegenspoed u treft.'

Merk nu op, geachte lezers, dat God de zonden altijd straft. De zonden van de heidenen straft Hij zoals Hij die van de christenen straft. Toen dezen in trouw volhardden, kenden ze altijd voorspoed, maar toen ze die lieten varen, werden ze alsmaar achtervolgd door smaad en hoon. Zo kan de straf van Onze Heer zich te allen tijde op de zondaar richten.

8 *Hoe de Romeinen te weten kwamen waarom ze de strijd hadden verloren*

's Morgens arriveerden ze al vroeg bij de oostpoort en vonden daar met grote, versierde letters precies negen woorden geschreven. Elk daarvan begon met een 'c'. De eerste drie luidden als volgt: '*caritas, castitas, cotnpassio*'. De hele tekst luidt in het Nederlands: 'Naastenliefde, zuiverheid en medelijden. Deze drie laten u koud. In plaats daarvan loopt u warm voor geld, onkuisheid en ongevoeligheid. Deze nemen bij u die plaats in. Overleg, eendracht en waarheidsliefde zijn bij u thans geheel verdwenen.'

Vervolgens bereikten ze de tweede poort. Daar troffen ze de woorden aan die in het Latijn met een 'f' beginnen, die in het Nederlands als volgt vertaald zouden kunnen worden: 'Degenen die sterk, trouw en welsprekend waren, regeerden indertijd met u. In plaats van dezen regeren nu dwaze en zotte huichelaars, dieven, vleiers en verraders.'

Op de derde poort vonden ze negen woorden in het Latijn, op mooie wijze gegrift, en elk ervan begon met een 'l'. Die luiden in het Nederlands als volgt: 'Het licht der wereld, dat verering en heiligheid begeert, gaat schuil onder haat en afgunst, onder smart en geweld. Verwijt het geheimhouden van

de plaats waar dat licht zich bevindt aan degenen die de waarde ervan zouden moeten tonen.'

Toen kwamen ze bij de vierde poort. Daarop vonden ze negen woorden gegrift die met een 'u' begonnen, die ik u hier zal meedelen: 'Deugdzaamheid, nederigheid en waardigheid zijn huns weegs gegaan. In plaats daarvan resteren nu weelderig, overdadig leven, ondeugd die men in de stad begaat, woeker, ongebreideldheid en allerlei vormen van loszinnigheid. Deze zullen er zeker de oorzaak van zijn dat stad en land te gronde gaan en dat uw geluk en aanzien hoe langer hoe meeiv verdwijnen.'

Gij burgers, gij heren, hieruit kunt u leren hoe men met buitengewone wijsheid een stad dient te besturen. Wie hebzuchtig is en kwaadaardig zal het nooit goed doen. Want hebzucht werpt het stadsrecht omver. De aangeboren neiging van zo iemand is zo groot, dat hij alles van zijn eer beroofd wil zien waar hij zijn haat op richt, of dat nu terecht is of niet. Dit heeft menige stad te gronde gericht. Een wijs filosoof zegt het volgende: 'Wanneer een raadsman ontbreekt, dient men in zijn plaats iemand te nemen die niet op voet van oorlog leeft met iemand anders en die niet tot een partij behoort die ruzie heeft of onenigheid. Want door vriendschap en ongeoorloofd gunstbetoon aan familieleden bestaat de kans dat hij de balans minder goed in evenwicht weet te houden.' Daardoor zou de stad zich veel onheil en de nodige rampen op de hals halen.

9 *Over jammerlijke rampen die een monnik werden geopenbaard*

Ik kreeg een boekje in handen waarin ik een wonder beschreven vond dat een monnik overkwam die zichzelf'broeder Jan' [Pseudo-Johannes van Parma] noemt, zoals u zult vernemen.[o] Deze monnik zag een man, niet tijdens een droom of in een visioen, maar toen hij in gebed lag. Dit vond plaats, naar ik las,

toen de stad Acco verloren ging, in het jaar 1291. Daar kwamen zoveel christenen aan hun eind, dat er ongelooflijke dingen over zijn geschreven. Om God te honen stalden de heidenen dieren en paarden in de kerk. Het kruisbeeld van God, Onze Heer, sleepten ze in die stad tot Zijn schande langs de weg en dat deden ze ook met andere beelden.

Beste lezers, merk nu op: dat God dit liet gebeuren was vanwege de grote zonden waarin de christenen verkeerden en omdat ze de vrede schonden tussen de heidenen en de christenwereld. Dat was de oorzaak van die grote ellende. Daarom liet God de heidenen die stad winnen, waar ze veel leed veroorzaakten. Ze brachten vele christenen om het leven.

In de nacht voor Hemelvaart, toen de metten gezongen waren en de monniken naar de slaapzaal gingen, bleef de eerdergenoemde monnik nog lang daarna in gebed verzonken in de kerk. Hij wilde de psalmen van David lezen. Toen hij bij *Deus venerunt gentes* [O God! Heidenen zijn gekomen] kwam - aldus luidt het begin van een psalm-, moest hij terstond aan de slachting denken die aan de overzijde van de Middellandse Zee in de christenwereld was aangericht (zoals ik u hiervoor zei).° Toen moest de goede man zo huilen dat hij de psalm niet verder kon lezen vanwege de rouw die hij daar toonde, en hij sprak tot Onze Heer: ‘Heer, U moet niet altijd zo meedogenloos zijn jegens Uw volk, maar het genadig zijn en eraan denken, Heer, dat U met Uw rode bloed de mens verloste uit de nood. Lieve Heer, schenk de overwinning of de eer nooit meer aan het volk dat U niet liefheeft, Uw geboden niet erkent, Uw Heilige Naam lastert en Uw leer omvenverpt.’ Terwijl hij zo lag te huilen en innig tot God bad, verscheen er een eerzaam man in bisschopsgewaad, met een kruis in de hand. De monnik werd zo bang dat hij niet langer bij zinnen was en ook niet meer kon spreken. Toen de man dat zag, sprak hij: ‘Wees volstrekt niet bevreesd en klaag niet zo erg dat de christenen door de heidenen zijn verslagen.° Want dat heeft God, Onze Heer,

gedaan vanwege hun zonden, waar ze lang in leefden. Maar luister, ik wil u vertellen van een hachelijke tijd die vrij spoedig zal aanbreken, ja, die eigenlijk al begonnen is. Ook wil ik u vertellen van de bezoekingen die de christenwereld en de Kerk van Rome zullen treffen, omdat de Almachtige God de heidenen opwekt, die in de christenwereld een oneindig grote straf zullen voltrekken. Wie aan de overzijde van de Middellandse Zee is gebleven, zullen ze van het leven beroven.

Ze zullen Armenië veroveren en degenen die daar leven verslaan, mannen zowel als vrouwen; men zal daar jammeren. Geestelijken en ook anderen zullen hun geloof afzweren uit angst voor hun leven. Mooie, jonge vrouwen zullen ze in leven laten, om hun lusten op bot te vieren. Het Heilige Land, zover het zich uitstrekt en tot de christenwereld behoort, zullen ze verwoesten en overwinnen en degenen die daar leven, zowel de aanzienlijken als de eenvoudigen, zullen ze doden en voor de wilde beesten werpen. Van kerken zullen ze bordelen en stallen maken en hun zedelijke vuilheid verrichten rondom het altaar, tot schande van Jezus Christus. Dit zal in veel landen gebeuren. Velen zullen naar een ander land vluchten als ze dit zien en velen zullen gevangen worden. Dan zal het er daar slecht voor staan. Ze zullen zich op zee begeven en als ze die over zijn menige stad veroveren en degenen doden die ze binnen de muren vinden.

Ze zullen een flink deel van Italië onder de voet lopen, maar niet geheel, en menige zware slag leveren. De christenen zullen voortdurend in groten getale sterven vanwege hun zonden, met name vanwege de volgende twee. De ene is de kwade, tegennatuurlijke zonde, die men niet mag noemen.[o] De andere, die overal in zwang is, betreft woeker en voorkoop, waardoor vrouwen en mannen geexcommuniceerd zijn. Veel steden zullen onder interdict[o] zijn en buiten de regel van de Kerk staan, want ze ontvangen financiële steun van degenen die zelf onder de kerkelijke ban zijn en die dus niet over de macht beschikken

iemand iets te geven. Want pausen, kardinalen of andere prelaten die simonie[o] bedrijven, zijn spoedig onder de kerkelijke ban. Wat ze ook doen, verklaren of wijden, ze zullen moeten toegeven dat het macht noch kracht heeft omdat het is gedaan terwijl men onder de ban is. Bovendien zullen in die tijd veel steden onder interdict zijn en veel personen buiten de regel van de Kerk staan. Paus, kardinalen en de gehele curie zullen dan onder de ban zijn. Dit is vervelend om te horen, vooral vanwege de simonie. *Verneem thans wat hierna volgt.*

Eindnoten:

- Het visioen van Pseudo-Johannes van Parma werd circa 1302/1303 geschreven door de Italiaan Robertus de Rupi Alta (Donckel 1932, p. 364-365).
- De opmerking tussen haakjes ontbreekt in het Latijn (vergelijk Donckel 1932, p. 371, rgl. 7). De passage waar de opmerking naar terugverwijst (de eerste alinea van dit hoofdstuk) komt daarin ook niet voor. Volgens de Latijnse tekst vond het visioen niet in 1291, maar in 1292 plaats. Toch suggereert de voorstelling van zaken bij Boendale een zekere logica. De even tevoren genoemde 'nacht voor Hemelvaart' was in 1291 de nacht van 30 op 31 mei. De val van Acco vond kort tevoren plaats, op 18 mei. In aanmerking genomen de tijd dat het nieuws vanuit het Heilige Land naar Italie onderweg was, is het dus niet zo verwonderlijk dat broeder Jan aan de val van Acco moest denken: het slechte nieuws was hem vermoedelijk net ter ore gekomen. Toch heeft het er alle schijn van dat het Boendale was die de koppeling met de val van Acco tot stand bracht: in deel III, hoofdstuk 10 noemt hij immers conform het Latijn (Donckel 1932, p. 378, rgl. 165) abusievelijk het jaartal '1292'.
- Met deze zin begint een vrij lange monoloog, uitgesproken door de man die broeder Jan ziet in zijn visioen. Op sommige plaatsen dringt Boendale als het ware binnen in deze monoloog. De betreffende passages zijn in de vertaling gecursiveerd. (Ook het opschrift van hoofdstuk 10 valt hieronder.)
- Op te vatten als een toespeling op homoseksualiteit.
- Strafmaatregel waarbij alle kerkelijke bedieningen worden opgeschort.
- Het verkopen van geestelijke goederen.

10 *Over veel verwoestingen en opzienbarende zaken die binnen Rome en in andere landen zullen plaatsvinden*

Rome zal in deze tijden zeer veel te lijden hebben van strijd, waar enige kardinalen die daar zijn geboren het op aan zullen laten komen. Want Nicolaas III, die als paus te Rome zetelde en die zo uitzonderlijk trots was, legde het erop toe dat de stoel van Sint-Pieter erfelijk zou blijven voor verwanten. Omdat hij dat niet voor elkaar kreeg, benoemde hij kardinalen die familie van hem waren. Deze paus was de oorzaak van veel kwade zeden, zoals twist, tweedracht, de verkoop van geestelijke goederen en andere zaken, die daar nog altijd niet verdwenen zijn. Deze wijze van doen richtte in die tijd de Colonna's - het rijke, aanzienlijke geslacht, dat zo machtig was - te gronde, die zulke hevige oorlogen voerden tegen de Orsini's. Rome zal door twee geslachten volledig worden geruineerd.

Zuid-Italië zal ook zeer te lijden hebben. Men zou het u niet ten volle kunnen beschrijven.

Frankrijk zal te gronde worden gericht, zowel in macht als aanzien, omdat de koning de Kerk en de armen daar vijandig gezind zal zijn en vanwege het onrecht dat hij in elke stad beraamt. Omdat hij zijn macht over andere landen wil uitbreiden, zullen veel van zijn

buren hem hevig bestoken en ook zijn eigen land zal dat doen. Ook de christenen van overzee zullen hun reis snel derwaarts ondernemen.

Spanje zal eveneens in opstand komen en er zal veel onheil geschieden op aarde.

Hongarije, Polen en menige streek in Duitsland zullen dan verwoest worden door een ongelovig man, de koning van de Tartaren. Want andere koningen, allen heidenen, zullen als bondgenoot zijn zijde kiezen. Dezen zullen met ontelbare le- gerscharen komen en niemand sparen. Ze zullen alle mensen zoveel schrik aanjagen en zoveel zedelijk kwaad aanrichten, dat zulk leed voordien niet werd verwacht. Ten slotte komt er echter een vorst die in Duitsland en Frankrijk helpers heeft gekozen met wie hij deze lieden samen dapper tegemoet treedt en verslaat. Na hun nederlaag zullen de heidenen wegtrekken.

Vele christenen en heren zullen zich afwenden van de Roomse Kerk - net als gij, geestelijke lieden - vanwege de verdorvenheid van de pauselijke curie, die zo groot is dat de wereld er slecht aan toe is. Dat hof zal in zedelijk opzicht zo laag staan, dat de goeden die er deel van uitmaken zich ervan afwenden. Men zal niemand kunnen vinden die het gebod van de paus ooit nog vertrouwensvol opvolgt. Sommige kardinalen zullen worden gedood of gevangen genomen. Hun hoge gezag en eigenwaan zullen worden veracht. Dezen zijn zo machtig dat ze in dit opzicht niet alleen op God willen lijken, maar ook God willen zijn en tevens geëerd willen worden alsof ze zelf God waren. Ze willen in hun macht niet bij de mensen worden gerekend. Weet dat God hen daarom vanuit hun verheven positie tot in de diepste diepte zal werpen en geheel van eer en waardigheid zal beroven, zodat men hen overal priesters en diakenen noemt van de armzalige Kerk van Rome. *Zie wat God tot stand kan brengen:* men zal niemand meer kunnen vinden die paus of kardinaal durft te zijn, *zo las ik in het Latijn.* Want hun namen zullen onder het volk zo worden geminacht dat niemand het nog op zich zal willen nemen. Ook al zouden

gegadigden goed en godvruchtig zijn, men zou hen niet meer geloven als ze paus en kardinaal werden. Want in de ogen van het volk zullen allen onbetrouwbaar zijn, zodat hun geen recht zal worden gedaan.

Hun hebzucht zal zo groot zijn dat niemand haar kan verzadigen. Wie het gelijk aan zijn kant wil hebben, moet daar op de een of andere wijze voor betalen.

Ja, wat nog erger is (zie wat men daar zal doen): de bisschoppelijke waardigheid zullen ze verkopen om geld. De geestelijke goederen die God met Zijn bloed betaalde, verkopen zij door om geld. *Maak zelf maar uit of mijn woorden op waarheid berusten.* Daarmee verrijken ze hun verwanten.

Vanaf het moment dat de rampzalige Nicolaas III de Roomse stoel bekleedde, kon niemand de bisschoppelijke waardigheid of een hoog kerkelijk ambt verkrijgen, of er moest voor worden betaald.

Daarom zal God hen beroven van eer en bezit en hen in grote armoede storten. Dit zal hen volkomen ruüneren: ze zullen in plaats van hun kostbare goud nauwelijks hout hebben, en in plaats van hun zilver nauwelijks potten en pannen. Vanwege hun kostbare edelstenen zullen ze in grote schande leven en vanwege hun paarden zullen ze zich met stokken voortbewegen. Vorsten en mensen in het algemeen zullen hun zeer vijandig gezind zijn en hen uitkleden tot op het bot. Bisschoppelijke paleizen en burchten zal men overal verwoesten. Van hun rechtspleging zal men zich niets aantrekken, noch van hun verboden. Er zal nog nauwelijks een klerk te vinden zijn die zijn tonsuur durft te laten zien, want iedereen verzet zich ertegen. Het volk zal op menige plaats in opstand komen tegen de vor-sten. Die zal men snel verslaan, en sommige het land uitjagen. In die tijd zullen er in de hele wijde wereld zulke grote bezoekingen plaatsvinden, dat men het niet zou kunnen beschrijven.' Op dat moment kon de monnik niet langer zijn mond hou-

den.º Met ontzag sprak hij:º ‘Lieve heer, hoe moet ik dit begrijpen? Zou Onze Heer Zijn geloof verloren laten gaan, waar Hij Zijn heilige bloed om vergoot? Als de ongelovigen de paus, de kardinalen en de prelaten volkomen te gronde richten, zou het geloof, waar God om stierf, en dat al zo lang bestaat, geheel verdwijnen.’

Toen antwoordde de goede man: ‘De heidenen zullen een tijd de baas zijn, maar dat duurt niet lang. Uiteindelijk komen er Fransen en Duitsers die deze heidenen binnen korte tijd verjagen. Dan wordt de Kerk weer in haar waardigheid hersteld. De prelaten zullen daarna weer deugdzaam en rechtvaardig zijn. Ze zullen een godvruchtig leven leiden, hebzucht laten varen, geen geestelijke goederen meer verkopen en weer ontzag hebben voor God. De prelaten zullen bovendien deemoedig zijn en ontzag hebben voor Onze Heer en Hem eer bewijzen. Dan zal heiligheid weer tot bloei komen. Men zal weer kerken bouwen en zich met deugdelijke zaken bezighouden. In deze goede staat zal het Christendom voortduren totdat de antichrist komt met veel oorlogen en andere rampen. Want hij zal oproer en twist met zich meebrengen. Dan staat het er in het Christendom slechter voor dan ooit.

Voordat deze periode aanbreekt, zal er te Rome een paus zetelen, afkomstig uit Duitsland en Gallie, die op veel plaatsen vrede zal stichten en bijzonder geliefd zal zijn. Hij zal kardinalen benoemen uit Rome, Duitsland en het Heilige Land. Hij zal vier jaar regeren en in het vijfde jaar overlijden.

Daarna zal er een komen die geboortig is van Rome, die de Roomse Kerk geheel in rust en vrede zal besturen en die de Orsini's zal verheffen. Hij zal bij die gelegenheid kardinalen benoemen uit zijn familie en hij zal zes jaar leven.

Daarna zal er een ander komen uit Rome, door wie in die stad veel leed wordt veroorzaakt als gevolg van doodslag en bloedvergieten. Dan zullen alle kwellingen een aanvang nemen op aarde en de gelukzaligheid volkomen teniet worden gedaan.

Deze paus zal vier jaar leven en in het vijfde jaar sterven.

Na deze zullen er veel pausen zijn die weinig worden geacht en nauwelijks enige macht bezitten, wier daden niet de moeite van het vermelden waard zijn.

Deze dingen zullen gebeuren nadat men het jaar onzes Heren 1300 schrijft. Daarna zullen ze een aanvang nemen.' Onmiddellijk daarna is de goede man weggegaan, zodat de monnik[o] hem niet langer zag. Dit alles zag hij heel duidelijk voor zich toen men het jaar 1291 schreef.[o]

Bid nu tot God - die alles in Zijn macht heeft, die alle goede mensen vrijkocht met Zijn bloed, die een Heer der heren is en eeuwig zal regeren - dat Hij ons door Zijn grote genade tegen alle ellende zal beschermen. Ach, u allen die dit leest, blijf godvruchtig, u die onkuis bent en woeker bedrijft, en zich inspant om aards bezit, u die alleen interesse hebt voor aardse goederen en eer, en door God, Onze Heer, gehaat wordt. We lezen immers in de boeken dat Hij de zonden van oudsher heeft gestraft, maar hebzucht bovenal, die al te groot is. Want zoals de goede Paulus zegt: 'Hebzucht is de wortel van alle kwaad.'

Eindnoten:

- o In de tekst staat: 'Op dat moment kon *ik* niet langer *mijn* mond houden.' De zin wordt echter uitgesproken door broeder Jan, die de auteur doorgaans aanduidt als 'de monnik'.
- o In de tekst staat 'ik' (zie de vorige aantekening).
- o In de tekst staat 'ik' (zie de vorige aantekeningen).
- o In de tekst staat: 'Dit alles zag *ik* heel duidelijk voor *me* toen men het jaar 1292 schreef' (zie de vorige aantekeningen). Vergelijk voor de verandering van het jaartal het begin van deel III, hoofdstuk 9, alsmede de aantekening aldaar.

11 *Over de goedertierenheid van God en dat de mens zichzelf moet kennen*

Hiervoor heeft u menig woord vernomen over de straf Gods. Nu zult u ook vernemen over Zijn goedertierenheid, die Hij dagelijks kan betonen aan degenen die het volgens Hem verdienen. Ook al is een mens een zondaar, als hij er altijd maar naar verlangt de zonden te boven te komen en godvrezend te zijn, dan zal God hem geruime tijd sparen, als hij last heeft van zijn zonden. Wie in godsvrucht zonden begaat, zit al voor de helft op de goede weg. Maar wie te allen tijde in zijn zonden volhardt en de zonde niet nalaat, ook al zou hij het eeuwige leven hebben, die straft God her en der, zoals we openlijk zien. God

verheft dagelijks menigeen uit de laagste stand en verschaft hem een eervolle positie, als hoofd van zijn bloedvenvanten. Wanneer iemand zich vervolgens laatdunkend opstelt, zonder zich af te vragen waar hij vandaan komt en wie hij geworden is (en zonder God daarvoor te danken), en de eenvoudigen minacht, laat Onze Heer hem gewoonlijk lager vallen dan hij tevoren was. Of Hij zendt hem de een of andere kwelling, waardoor hij tot inkeer komt. De kennis waar men het meest aan heeft, is zelfkennis.

12 *Over tien punten waarmee men Gods genade kan verwerven en een leerzaam verhaal over een vrouw*

De goedertierenheid van God overtreft al Zijn straf. Als Zijn goedertierenheid het niet belette, zou Hij overal straffen als een zonde werd begaan. Maar goedertierenheid kan dat beletten, zij het niet altijd. Weet dat God nu en dan straft als de zonde te groot is en men er te lang in verkeert, zoals u dagelijks kunt zien aan menigeen die het her en der overkomt. Er zijn tien punten waarmee men het best Gods genade kan verdienen.

Het eerste punt is dat de mens leert accepteren dat hij gering is als het slijk. Hij zal in zijn dagen niemand willen behagen dan God en in de ogen van de mens onaanzienlijk willen zijn. Laat ons evenwel onder ogen zien dat we God altijd ongelukkig maken met onze zonden. Toch begeert Hij te allen tijde door ons te worden gediend als een goede, trouwe Vriend. Hij beschouwt ons over het algemeen niet alleen als Zijn dienaren, maar ook als Zijn kinderen die Hij Zijn erfgoed wil geven. Wij zouden Zijn wil altijd in het oog moeten houden en iedereen zou zichzelf als de meest onaanzienlijke mens moeten beschouwen. Dit is een zeer belangrijk punt. Over het algemeen zal het u niet zo belangrijk toeschijnen dat u zo'n machtig Heer dient, maar u zult het eervoller vinden dat Hij het nu en in de toe-

komst niet beneden zich acht dat Hij door een nietswaardige onderdaan wordt gediend.

Het tweede is een gewichtig punt: een mens zal nergens bedroefd over zijn dan om al zijn zonden en om het feit dat hij de tijd die hij heeft geleefd door nalatigheid zo dom heeft bedorven. Over alle geweld en kwaad dat men hem vroeg of laat aandoet, zal hij zich innerlijk verheugen en dat als iets goeds opvatten. Degene die het hem aandoet, zal hij bijzonder liefhebben en voor hem bidden tot Onze Heer en hij zal God danken dat Hij hem dat liet overkomen. Want God berokkent degene die Hij liefheeft graag smart en pijn. Daaraan kan iemand merken dat hij met God verbonden is.

Het derde punt is dat de mens verdriet en armoede in alle opzichten voor lief zal nemen, ter wille van Jezus Christus, Onze Heer. Die was bereid vanwege onze zaligheid honger, dorst en kou te lijden. We zullen niet meer tijdelijk bezit begeren dan we strikt nodig hebben aan leeftocht, en Christus willen navolgen, die niets anders had om van te leven dan wat men Hem gaf ter wille van God. Wat dat betreft, zullen we ons ervoor inspannen zoveel mogelijk op Hem te lijken, in armoede en vasten, in voor- en tegenspoed. Dan zal de mens bekleed zijn en sierlijk getooid met de deugden van zijn Schepper en zo een zekere gelijkenis met Hem vertonen. Het zal een bijzondere eer zijn dat de Heer van het hemelrijk, de Zoon Gods, Jezus Christus, het niet beneden zich acht dat zulke afzichtelijk stinkende drek het evenbeeld is van zijn Schepper. Als de mens meent dat zijn bezit en de vreugde en eer van zijn lichaam alsmaar toenemen, behoort hij dat te betreuren. Dan moet hij vrezen dat hij verder af komt te staan van de gelijkenis met Jezus Christus; het gaat slechter met hem, de deugden waarmee hij bekleed was, heeft hij verloren, God is hem vergeten en hij zal de meest verdrietige zijn die leeft. Ik wil u het vierde punt tonen. De mens zal zijn medemens altijd vrolijk stemmen, en begunstigen met goede en voortref

felijke zaken die God niet weerspreken, al zou hij er zelf nadeel van ondervinden. Hij zal het eigen voordeel op de tweede plaats zetten en niemand schaden of benadelen. Omdat de mens ten dienste behoort te staan van de medemens, is het goed dat hij gehoorzaamheid verschuldigd is aan de Hoogste, die hem ziel, lichaam en leven heeft gegeven. We zullen de mens dus zonder aarzelen alle goeds gunnen zoals we dat onszelf doen, of meer zelfs. Dan gaan we in hetzelfde spoor, de juiste weg die naar de hemel voert en eeuwig zal bestaan.

Het vijfde punt is goed en voortreffelijk. De mens zal de dienst aan de Hoogste niet veronachtzamen, noch die aan de armen die bedelen - want dat kan hem groot voordeel opleveren! -, maar hij zal hun allen welwillend gezind zijn met een teer hart, vol mededogen, zoals de moeder dat is ten opzichte van haar kind. Hij zal innig medelijden hebben met de smart van Onze Heer, alsof hij het zelf was, en de armen te allen tijde met raad en daad terzijde staan. Zowel overdag als's nachts zal de mens zichzelf om Zijn lijden bekommeren. Dan zal God desgelijks Zijn Rijk voor hem openstellen.

Het zesde punt wil ik u noemen. De mens zal hoe dan ook niemand veroordelen om zijn zonden. Want hij kan nauwelijks bevroeden wat God, Onze Heer, op deze of gene wijze tot stand wil brengen in de mens. U zou bedroefder moeten zijn wanneer Hij die mens openlijk een zondaar noemde, dan wanneer de dood zo iemand overviel. Want een ziel is edeler dan alle lichamen tezamen die ooit op aarde kwamen. Zoals de mens zich aldoor zal hoeden voor zedelijke misstappen, zo zal hij ook altijd zijn medemens beschermen (zoals ik u hiervoor al zei) en hem afbrengen van zonden. Dat kan hij doen door steun en lering, en ook met behulp van voorbeelden. Dit is een kenmerk van de liefde tot de naaste.

Het zevende punt is dat de mens zich zal verheugen over de eigendommen van zijn medemens en diens tijdelijk bezit van aardse goederen, net zoals de moeder zich op velerlei wijze

verblijdt over de voorspoed van haar kind. Vooral wat de bezittingen van de geestelijke stand betreft, zal de mens zich ernstig dienen af te vragen hoe hij dat kan beschermen en in stand kan houden, alsof het van hemzelf was. U moet altijd geloven dat in de mens meer goeds aanwezig is dan men van buiten aan hem ziet. Zalig is degene die dit in acht neemt.

Het achtste punt is dat we alleen God in alle opzichten zullen liefhebben met een vrij hart, en om godswil niets anders, zodat Hij bovenal bemind wordt, als geen ander. Deugd, heiligheid, noch het verrichten van goede werken ten behoeve van de medemens zouden er de oorzaak van mogen zijn dat wij gezamenlijk iets anders zouden liefhebben dan onze Schepper. Maar men zal alle mensen in algemene zin liefhebben uit een oogpunt van naastenliefde, ter wille van God. Want dat be- hoort tot Zijn geboden. Toch kan iemand in zijn gebed met goede werken Gods zegen verwerven voor degene die hem weldeed, voor al zijn vrienden en het meest voor zijn vader en moeder.

Het negende zult u nu vernemen. Als de mens iets wil beginnen, zal hij dat doen tot lof en eer van God, zodat zijn handelen in alle opzichten altijd op de eer van God is gericht. Het is alsof God bij u zou staan en duidelijk de behoedzaamheid zou gadeslaan van al uw werken en al uw woorden. Want voor Hem die alle harten kent, blijft niets verborgen. Zo moet men altijd rekening houden met God en Hem door middel van oprechte liefde nadrukkelijk eer bewijzen, zodat we onze troost en rust geheel en al in Zijn handen leggen. Dan zijn we goed beschermd, ja, veel beter zelfs dan de gehele wereld beschermd is.

Het tiende punt wil ik u nu meedelen, zo goed ik kan. Als de mens erin slaagt deze negen punten om godswil te verwerven en Onze Heer na te volgen, moet hij Hem hartelijk danken. Met een rein hart zal hij bedenken dat dit rijke gaven zijn, die meer waarde hebben dan de hele wereld bij elkaar. Dan zal de mens zich met zijn hele hart al het goede te binnen brengen dat

zijn Schepper dikwijls voor hem heeft gedaan. Bedenk dat God het goede niet zonder hulp tot stand kan brengen. Daarom zal de mens zich erop toeleggen om in oprechte trouw zijn innerlijk oog op Hem te richten aan het dwarshout van het Kruis, waar Hij met Zijn wonden hing vanwege de zonden, en dan moedig met Hem lijden, alsof hij ze in zijn eigen lichaam had. Hij zal zowel's nachts als overdag in vurige liefde het beeld hiervan diep in het binnenste van zijn hart bij zich meedragen. Dan zal zijn verdriet hierover vermengd worden met een volmaakte vreugde, zodat bijna niemand met een rein, zuiver, oprecht hart en een brandend verlangen haar proeft of het moet hem veel pijn doen.

Wie kans ziet deze punten te verwerven, zal bovenal zalig zijn. Ook moeten ze eraan denken dat de Heer, die boven alles verheven is, zo genadig was om ons, vuile drek, wat de geest betreft te scheppen naar Zijn beeld. Tevens dienen ze zich te realiseren dat Hij daarna ook bereid was menselijke gestalte aan te nemen en negen maanden in een edel lichaam opgesloten wilde zitten, ja dat Hij mens werd op aarde, met een leven zo zwaar, dat het zijn gelijke niet kende. Want Hij werd gehoond op de wereld, en leed buiten Zijn schuld honger, dorst en kou tot de dood erop volgde. Dit alles wilde Hij verdragen met het oog op onze zaligheid. Wie zag ooit iets dergelijks gebeuren? Hij ging tot Zijn Vader om ons allen te verlossen van de erfzonde en de schande die ons door Adam werden aangedaan. Hij schonk ons op deze wijze Zijn vlees tot spijs en Zijn bloed, dat uit Zijn hart vloeide, tot drank. Nooit gebeurde iets dergelijks op de wereld, noch zal zoiets in de toekomst voorkomen. Na dit korte leven zal Hij het eeuwige leven geven aan al degenen die dagelijks de punten in praktijk brengen die hier vermeld staan.

Ook moet het de mens zeer droevig stemmen dat er zo weinig zijn die hier ook maar enigszins rekening mee houden. Daardoor missen ze een groot genoegen dat met dit leven ver-

bonden is. Hij moet bidden tot Onze Heer dat Hij hem tot dit gelukkige gevoel moge brengen. Wanneer de mens in verband met zijn zieleheil in deze gunstige situatie is beland, staat hij in de genade Gods en heeft hij alles overvvonnen om zich daarin te kunnen handhaven.

Nooit verscheen op de wereld iemand die Gods gelijke was in goedertierenheid, noch iemand die zo ootmoedig was of zo mild. God is de mens altijd gunstig gezind: als iemand berouw heeft van zijn zonden en hij doet een beroep op Zijn genade, verhoort Hij hem altijd, zonder enig voorbehoud. Hier moet u acht op slaan, prelaten en andere heren, die absolutie verlenen van zonden en die zo weinig mededogen tonen ten opzichte van de mens, dat hij verstoken blijft van hetgeen hij behoeft en geheel en al in wanhoop vervalt. Dat had niet hoeven te gebeuren als de priester er toezicht op had gehouden.

Het verwondert mij zeer dat zij de zondaren zo streng oordelen, want zij zijn zelf zondaars en begeren Gods genade. Want ze lezen op zekere plaats: ‘U zult gemeten worden met de maat waar u mee meet.’ Dit laat Christus u weten. Waar Christus de tekortkomingen voorhoudt aan de geestelijken, hoort men Hem zeggen dat ze het volk onder zo'n zware last gebukt laten gaan, dat ze die zelf nooit met een vinger zouden willen aanraken. Aan tafel willen ze bovendien de beste plaats hebben. Ze maken er aanspraak op dat men hen ‘abt’ noemt en hen begroet in het openbaar overeenkomstig hun positie. Ze zoeken overal voordeel.

Hierover wil ik u een leerzaam verhaal vertellen. Ik las in een boek dat er eertijds een vrouw was die een kind had van haar zoon, ook al was dat niet zo fraai. Zij vond in haar land bisschop noch priester die het haar wilde vergeven. Toen moest zij naar de paus gaan, zodat ze zich met haar kind op weg begaf naar Rome. Toen ze in Rome aankwam, kwam ze bij toeval al spoedig bij het hof van de paus. Daar zag ze de paus uit zijn paleis

komen omringd door vijf of zes kardinalen. Toen de vrouw begreep wie van hen de paus was, viel ze onmiddellijk op haar knieen en sprak met luide stem: ‘Heilige vader, al mijn hoop is op u gevestigd. Ik ben hier gekomen over een afstand van wel vijfhonderd mijl, om aflaat van u te ontvangen. Vader, luister nu naar mij. Het kind dat u thans voor u ziet, verwekte een van mijn zonen bij mij. De een is dus de ander zijn broer en ik ben hun beider moeder. Lieve vader, wil mij vergiffenis schenken van alle zonden die ik heb begaan en leg mij een passende penitentie op. Ik wil haar volbrengen, hoe groot ze ook is.’ De paus keek de vrouw aan en nam haar rouw in aanmerking, alsmede de lange reis die ze maakte vanwege haar zonden, en raakte dadelijk vervuld van medelijden jegens haar. ‘Vrouw,’ sprak hij, ‘ik vergeef u deze grote zonde hierbij. Keer huiswaarts, u heeft genade ontvangen, en bega nooit meer een zonde.’ De vrouw sprak: ‘Moge God u lonen, heer, ik zal mij er van nu af aan voor hoeden.’

Toen de kardinalen dit zagen, beschuldigden ze de goede man en zeiden dat hij er verkeerd aan deed dat hij zo'n zware zonde zo gemakkelijk vergaf. De paus was hierover ontstemd en sprak terstond: ‘Als ik hieraan verkeerd gedaan heb, verzoek ik God mij onmiddellijk te straffen, maar als u mij ten onrechte beschuldigt, dat Hij u daarvoor onmiddellijk straft.’ Zij raakten ogenblikkelijk van de duivel bezeten en werden zwaar gepijnigd. Toen de paus dat zag, viel hij onmiddellijk op zijn knieen en bad tot God: aanstonds keerden ze terug in het volle bezit van hun lichamelijke vermogens.

Aan de hand hiervan kan iedereen weten dat Gods mededogen al zijn straf te boven gaat. Als de mens berouw heeft en te biecht gaat, is er reeds vergiffenis geschonken vóórdat hij bij de priester komt. Want Gods goedertierenheid vergeeft hem de zonden zonder dat hij erom vraagt, alleen al omdat hij ze bekent en er spijt van krijgt. Maar toch moet men de priester bezoeken en penitentie doen. Want God heeft zelf geschreven:

‘Maak uw leven bekend aan de priesters en doe wat ze u gebie- den.’ Want u dient goed te weten dat niemand zichzelf naar eigen believen penitentie kan opleggen.

Deel III [vervolg]

13 *Over een strijd die zich voordeed in het land van Luik*

Ik bevond me aldoor te Antwerpen en was moe van het zitten. Toen bereikte mij het bericht dat bij Luik strijd was geleverd. Daarbij vonden veel mensen de dood [21 juli 1347].° Op dat moment dacht ik bij mezelf dat het goed in dit boek zou passen, de titel luidt immers *Boek van de wraak Gods*. Moge God me de juiste woorden ingeven.° Bij Luik versloegen hertog Jan [Jan ill van Brabant] en de dappere man van Gelre [Reinoud III] zonder aarzeling tienduizend man met het zwaard. Dit gebeurde op initiatief van de Brabantse hertog, vanwege de heer van Valkenburg [Dirk IV], die de Luikenaars voordien, nu vier jaar geleden, om het leven hadden gebracht. Dat hadden ze beter niet kunnen doen. Het gebeurde ook vanwege vele andere dappere mannen, die hun niets hadden misdaan (het voert te ver om ze allemaal te noemen). Nog een reden was het feit dat ze hun wettige heer [Engelbert van der Mark], die ze alle eer en genegenheid verschuldigd waren, niet wilden erkennen.

Gij heren, zie onder ogen dat God, Onze Heer, met zodanig wonderwerk kan straffen als de tijd ervoor gekomen is. Beste heren, spiegel u aan de andere heren en neem een voorbeeld aan hen. Het is vaak gebeurd dat degene die zich aan een ander spiegelt, zich zacht spiegelt. Moge een ieder hiervoor oppassen.

14 *Over vele rampen ten gevolge van grote epidemieën in menig land*

Tussen 1340 en 1350 jaar na Christus' geboorte, stuurde God zonder dralen een besmettelijke ziekte die wijd en zijd verspreid raakte. Er stierven toen zoveel mensen dat men niet alles

kan zeggen noch zou kunnen becijferen. Die ziekte begon in Babel, naar men mij verzekerde, en verspreidde zich aanstonds over de Middellandse Zee in Zuid-Italië, Calabrië, Sicilië, Cyprus, Toscane, Lombardije, in Roemenië, vandaaruit naar Frankrijk en van Frankrijk naar Engeland. Weet dat men menige stad aantrof waar alle huizen met inboedel en al zonder heer of vrouw waren en volstrekt zonder bewaking, omdat alle mensen dood waren. Niemand oefende de rechtsmacht uit omdat er geen landsheer was die daar aanspraak op maakte. Dit zag men in menige stad. Het kwam voor, het is een groot wonder, dat in een huis in één nacht alle mensen stierven, heer, vrouw en dienstpersoneel. Er was in die stad niemand te vinden die hen begroef.

Ik hoorde vertellen hoe twee Utrechtse vrienden, die samen wilden rondreizen, in het land van Thabor [het Heilige Land] kwamen, waar ze direct bij hun aankomst een stad zonder inwoners aantroffen. Ze liepen heen en weer, straat in, straat uit, maar nergens troffen ze mannen, kinderen of vrouwen aan die nog in leven waren. Wei zagen ze lijken in de straten die door de honden werden aangevreten. Op den duur zijn ze, naar ik heb begrepen, een aanzienlijke woning binnengegaan waar alle mensen dood waren. Ze namen een kijkje op alle verdiepingen. Ze kwamen in de stal, waar ze de dieren dood aantroffen omdat men hun niets te eten of te drinken had gegeven. Uiteindelijk kwamen ze in een vertrek waar ze edelstenen, zilver en goud vonden en veel kostbare juwelen. Daar vonden ze een zak die een van hen geheel volstopte met die spullen. Hij meende dat hij daarmee van nu af aan als heer zou kunnen leven. De ander was zo verstandig dat hij er niet het minste van wilde hebben. Samen keerden ze die stad de rug toe en kwamen zo in het vrije veld. Daar viel degene die de zak op zijn hoofd droeg en was op slag dood. De ander reisde huiswaarts, zo snel hij kon, en bracht daar het nieuws van wat hij had gehoord en gezien. Dit kreeg ik te horen van iemand die geloofwaardig is,

wees daar zeker van. Deze rampspoed wordt ‘epidemie’ genoemd, wat wil zeggen dat de een door de ander sterft als hij diens lucht inademt.

Een deugdzaam, trouw en eervol man vertelde me dat een Briels schip vanuit Engeland naar Zeeland wilde oversteken. Hij bezwoer bij zijn ziel dat het allemaal waar was wat ik u hier zal zeggen. In dat schip bevonden zich meer dan twintig dappere mannen. Toen ze op zee kwamen, zagen ze een groot paard over het water op hen afkomen, met een man daarop die boos leek. Ze raakten allen zeer ontsteld omdat het paard over het water liep, dat zo uitgestrekt was en zo diep. Toen hij dicht bij hen in de buurt kwam, sprak hij: ‘Wees niet bang voor mij, u zal geen kwaad geschieden.’ Een van de schepelingen sprak: ‘Wij zien u over het water rijden, dat verwondert ons zeer.’ De ruiter sprak: ‘Ik ben de Dood, die niemand van degenen die God gedood wil hebben, kan ontwijken. Ik kom uit Frankrijk en uit andere landen, waar ik het bevel ten uitvoer heb gebracht dat God, Onze Heer, mij gaf. God is de grote schande, het verdriet en het buitengewone verlies niet vergeten dat de Saracenen veroorzaakten. Het is nu zestig jaar geleden dat ze met veel bloedvergieten de goede stad Acco wonnen, waar het Christendom toen gevestigd was, waarbinnen ze menige goede christen doodsloegen.[o] De kruisbeelden die ze in kerken aantroffen, sleepten ze op smadelijke wijze langs de wegen door de modder, tot schande van Jezus Christus. De christenen mogen zich hierover schamen. God vindt geen vriend die de wraak op zich neemt; dat is een schande voor Hem. Daarom straft Hij in alle landen, en vooral in Frankrijk. De koning daarvan [Jan II de Goede][o] is machtig, rijk en tevens voortreffelijk en heeft bovendien overal in zijn land de beschikking over kerkelijke goederen, waarmee hij wraak zou moeten nemen voor de smaad die God is aangedaan. Daarom heeft Onze Heer hem bijzonder krachtig gestraft en zal Hij hem op korte termijn nog meer straffen, tenzij hij zich aanmerkelijk betert. Nu reis ik

door naar Engeland om te doen wat God begeert.' Op hetzelfde moment verloren zij hem toen uit het oog en kwam er een eind aan het visioen, ze wisten niet waarom.

Het is een pijnlijke omstandigheid waarover elke christen zich terecht mag beklagen, dat zoveel leed en schade die de heidenen Onze Heer, Jezus Christus, berokkenden toen ze Acco omverwierpen (waar zo menige christen het leven liet en waar zoveel ellende geschiedde) nog altijd niet gewroken is. Toch is dat al zestig jaar geleden, want men schreef toen 1291, zo herinner ik mij.° Nooit was er sindsdien in enig land van de christenheid een heer, hoe groot of klein ook, die zich ervoor inspande om deze schande te wreken die God was aangedaan. Het mag iedereen berouwen dat Christus binnen de hele christenheid niemand kan vinden die verdriet heeft over Zijn schande of die dat wil wreken. Dat kan ik met een gerust hart zeggen. Is het dan verwonderlijk dat Onze Heer zo over hen klaagt, die met het oog op ons behoud onder treurige omstandigheden wilde sterven aan een kruis en ons het Rijk heeft toebereid dat eeuwig duren zal? Sommigen reizen met weinig resultaat zowel naar Pruisen als naar Granada° om aanzien te verwerven, maar ze doen dat in genen dele ter wille van God. Niemand onderneemt tegenwoordig echter een krijgstocht naar het Heilige Land, waar God uit liefde voor ons Zijn bloed wilde vergieten en dat Godfried van Bouillon, een onaanzienlijk man, met hoge kosten en veel inspanning veroverde. Paus, vorsten en landsheren, u mag zich er wel voor schamen dat God gedurende zo lange tijd geen vriend heeft gevonden in al Zijn christenlanden om Zijn toorn te wreken. Daarom brengt God hun hier en daar schade toe, het spijt me dat ik de waarheid zeg.

Toen de epidemie, waarover u mij hiervoor hoorde vertellen, deze kant van de Middellandse Zee bereikte en paus Clemens VI (die zijn hof in Avignon had) dat vernam, besloot hij direct zichzelfin veiligheid te brengen. Deuren, vensters en gaten van zijn enorme vertrekken liet hij heel goed dichtmaken, zodat er

geen lucht binnenkwam die hem zou kunnen deren. Dat was het enige waar hij zich druk over maakte. Hij liet ook overal in zijn vertrekken grote vuren aanleggen om het vergif te verdrijven dat in de lucht kon zitten. Dit was zijn verweer tegen de dood, die groot noch klein zal sparen. Hij raadde het volk niet aan spoedig te vasten in verband met het grote onheil, in boetgewaad gehuld te gaan, of kruisen te dragen in processies, zoals paus Leo [Leo I de Grote] vroeger deed. Deze boetedoening neemt men binnen de christelijke Kerk nog altijd in acht, zoals men jaarlijks kan zien op Sint-Marcusdag en op de dag voor Hemelvaart. De Heilige Kerk verlangde dus geen daden van zelfkastijding, waar God Zijn toorn uit barmhartigheid om zou hebben beëindigd. Want Hij kan met elk mens medelijden hebben die Hem vanuit zijn hart aanroept.

Toen God, Onze Heer, merkte dat Zijn Kerk niets deed om deze epidemie te verdrijven, en de Heilige Kerk zo talmde en niet om genade smeekte (er moet immers om gevraagd worden), raakte Hij ontstemd jegens de Fransen. Het was dan ook het meest onhandelbare volk dat men aantrof binnen alle christenlanden en dat zich het minst gelegen liet liggen aan God en het minst Zijn geboden in acht nam. Want gedurende hun hele leven waren ze gewend te roven op straat en moedwillig brand te stichten in menig land waar ze naartoe reden met het oog op soldij. Dat moesten de onschuldigen dikwijls ontgelden.

Toen deze epidemie de Middellandse Zee was overgestoken, zoals u hiervoor hebt vernomen, kwam ze zo hevig in Hongarije dat meer dan de helft van de inwoners stierf. Toen de koning van Hongarije [Lodewijk de Grote] merkte dat de paus en de geestelijkheid geen plan beraamden om God mild te stemmen, zorgde hij ervoor dat al zijn wijze mensen, klerken en leken, bijeenkwamen. Toen werden ze het onderling eens dat er geen beter middel bestond dan God aan te roepen. Ook al sliep de Kerk en ondernam ze geen stappen in die lichting: alles was afhankelijk van Zijn genade. Ze zouden hun geschillen bijleg-

gen en elkaar hun misdaden vergeven en ootmoedig beginnen met zelfkastijding voor alles wat verkeerd was gedaan. God zou niet kunnen nalaten daardoor enig medelijden met hen te krijgen. Zo werd aan alle geschillen een eind gemaakt en elk mens boette naar vermogen voor zijn schuld.

Eindnoten:

- Verwijzing naar de slag bij Walef.
- Vergelijk voor deze wens het slot van de proloog op het hele werk. Hier, aan het begin van het vervolg, formuleert Boendale zijn wens nogmaals, hetgeen eens te meer illustreert dat hier sprake is van een nieuw begin.
- De tekst heeft "XL". De emendatie van Snellaert 1869, p. 741 ("LX)". lijkt me zinnig; de emendatie van Te Winkel 1922, p. 21, n. 8 is niet goed te begrijpen. Dit gedeelte van het *Boec van der wraken* zou dus in 1351 geschreven zijn (1291 + 60 = 1351).
- Bij deze identificatie ga ik uit van een datering van dit hoofdstuk in 1351. Wie echter anders redeneert en vasthoudt aan het feit dat de pest al in 1349 van Frankrijk naar Engeland overstak (en ervan uitgaat dat het verhaal kort nadien in omloop is gekomen), komt uit bij Philips VI (reg. 1328-1350). In dat geval zal in het oorspronkelijke verhaal het getal zestig niet zijn gebruikt.
- Zie de opmerking in de voorvorige aantekening.
- Pruisen en (in mindere mate) Granada waren geliefde reisdoelen van veertiende-eeuwse ridders. Men reisde er op particulier initiatief naartoe om strijd te leveren tegen de heidenen.

15 *Hoe de geselbroeders rondtrokken en hoe het volk zich kastijdde*

Eén penitentie gaven ze op de volgende wijze gestalte. Zoals God, Jezus Christus, drieëndertig en een half[o] jaar onder benarde omstandigheden op aarde wilde leven, zo wilden zij drieëndertig en een halve dag penitentie doen. Zo zijn ze vrijwillig en welgemoed met vierendertighonderd man tegelijk voortgetrokken. Menigeen verwondert zich hierover. Het was hun niet toegestaan aalmoezen aan te nemen, maar wel mochten ze eten met degene die het hun gratis aanbood. Een lange mantel met een kap was hun buitenste kledingstuk, zoals menigeen weet. Ze waren gekleed met een kaproen, waarop een vilten hoed stond met een rood kruis erop genaaid. Dit was telkens weer een groot wonder om te zien.

Als ze penitentie wilden doen, trokken ze kousen, schoenen en kleren uit, uitgezonderd echter de bedekking van het onderste deel van het lichaam, zodat armen en schouders onbedekt bleven (zo hadden zij het gemaakt). Daaroverheen trokken ze een wit linnen kleed aan, met menige plooi gevouwen, precies zoals ze het hebben wilden, dat zich vanaf hun gordel uitstrekte tot beneden aan hun voeten. Zo vormden ze twee aan twee precies een kring rondom het plein van het dorp waar ze waren, al naargelang hun aantal. Ze hadden gesels laten maken waar scherpe naalden in staken, waar ze zich zo diep mee sloegen dat het rode bloed uit hun lichaam liep. Ze hadden in het Nederlands een tamelijk lang lied gemaakt waarin God met grote

nadruk werd gesmeekt hen te beschermen tegen de dood. Twee zongen dat lied voor, zodat men het ver zou kunnen horen, en de anderen zongen het na, alsof het een litanie was. Drie keer vielen ze op hun knieen, geloof me, en telkens vielen ze met zijn allen kruisgewijs ter aarde. Daar lagen ze totdat het lied hen gelastte op te staan. Toen dit drie keer gedaan was, gingen ze naar hun priester die in het midden van het plein stond en wierpen zich allen aan zijn voeten. De priester sprak in het openbaar de geloofsbelijdenis en zij zeiden het allen na, gevolgd door hun gemeenschappelijke biecht. Onmiddellijk daarna vielen ze, zonder te talmen, op hun blote knieen ter aarde en zo schonk hij hun vergiffenis van al hun zonden. Als dit achter de rug was, trokken ze hun kousen en kleren weer aan en liepen ze, voorafgegaan door kruis en vaandel, luid zingend twee aan twee naar de kerk, zodat men het tot in de verre omtrek kon horen. Daar begaven ze zich als dappere strijders voor het beeld van de Moeder Gods en loofden God en Onze-Lieve-Vrouw in grote oprechtheid met Nederlandse zang. Twee zongen voor, alle anderen herhaalden het en riepen God aan in deemoed hen tegen de dood te beschermen.

Dit deden ze twee keer per dag en drie keer op vrijdag. Dit weet ik goed, want ik heb het zelf gezien. Ze mochten niemand om geld vragen, want zo luidde hun regel. Maar ze mochten overal eten met degene die het hun vroeg. Ze hielden er veel gebruiken op na die nergens toe dienden, die het lekenvolk uit zichzelf had bedacht. Dat had weinig nut, maar dat zal ik hier verder laten rusten. Veel mensen weten daarvan.

Ik hoorde te Antwerpen, waar ik verbleef, dat in de buurt van Hongarije een land ligt dat Polen wordt genoemd, dat wel een leger op de been kon brengen, als hun heer dat nodig had, ten getale van veertigduizend man, sterk, dapper en onverschrokken. Dezen waren door de dood zozeer in aantal afgenomen dat men daar nog nauwelijks een getal van tweeduizend bijeen zou hebben gekregen in heel het land. In die streek was

een stadje waar alle mensen waren gestorven, met uitzondering echter van de pastoor, die in grote ellende achterbleef omdat al zijn vrienden dood waren. Toen hij zag dat hij totaal verlaten was van vrienden en familieleden, dacht hij aanstonds bij zichzelf dat niets zo goed zou zijn als dat hij zijn hart voortaan geheel en al zou richten op Onze Heer, van wie alle zaligheid afhangt en die niemand verlaat. Want als alle vrienden hem in de steek laten, zal Zijn eeuwige vriendschap hem vergezellen in de hemel.

Hij trok weldra het bos in en bouwde met de hand een huisje in een boom, waarin hij goed beschermd was tegen wrede wilde dieren. Ook droeg hij daar eetbare vruchten naar boven, die aan de hagen groeien en die de bomen geven, om daarvan te kunnen leven. Toen hij door zijn voorraad heen was, klom hij naar beneden en ging het bos in om nieuw voedsel te zoeken. Toen hij daar bezig was, zag hij duidelijk een oude Man gaan, rood van het bloed, die een doornenkroon op het hoofd droeg, met een zeer boze uitdrukking op Zijn gezicht. Achter Hem aan liepen twaalf mannen, vervuld van grote droefheid. Daarna zag hij spoedig een aantal zeer mooie jonkvrouwen verschijnen, die geheel van verdriet vervuld bleken te zijn. Daarachter zag hij een zeer mooie koningin met een kroon op het hoofd, die zoveel licht gaf dat het hele bos erdoor verlicht werd. In die kroon was menige steen gevat - mooi en op veelsoortige wijze - die schitterde als de morgenster.

Toen sprak die edele vrouw: ‘Pastoor, waarom informeert u niet naar het wonder dat u hier ziet?’ De pastoor maakte een buiging in de richting van de vrouw. ‘Vrouw,’ sprak hij, ‘ik ben zo geschrokken dat ik niet durfde te spreken.’ De vrouw zei: ‘De voorste, met de doornenkroon, is Christus, mijn enige Zoon, die ik bij Zijn Vader heb. Hij is nu zo verbitterd over Zijn edele christenen, dat Hij hen allen in het verderf wil storten en snel wil laten sterven. Daarmee is Hij in menig land al op noodlottige wijze begonnen. Omdat Hij zo verbolgen is, moe-

ten wij Hem overdag en's nachts volgen om Zijn gemoed tot rust te laten komen. Ga onverwijld de kapel binnen die daar staat en draag de mis op. Ik hoop dat het goed zal gaan met ons.' De pastoor antwoordde dadelijk: 'Vrouw, ik kan niet voldoen aan uw wens, want daar zijn geen zaken zoals brood, wijn, vuur en boeken, waar men de mis mee opdraagt, noch is er, voorwaar, een koster.' De vrouw sprak: 'Ga erheen. U zult alle benodigdheden aantreffen die bij de mis van pas komen. Lees de mis van de heiligen van Onze Heer, tot Gods eer. We zullen naar uw mis komen luisteren.'

De pastoor ging voor, en toen ze bij de kapel arriveerden, vond hij alles gereed wat tot de mis behoort, en een koster daarbij. Daar werd de goede man toen tijdens de mis geopenbaard hoe en op welke wijze men boete zou moeten doen in verband met de verschrikkelijke sterfte, die zo groot was onder het volk. De pastoor liet dat weten aan de hertog van Polen. De hertog maakte het voorts bekend aan de koning van Hongarije, wiens leenman hij was.[o]

U moet allen weten dat ik dit heb verteld omdat ze bereid waren de waarheid onder ogen te zien. Maar in deze vorm deed het bericht her en der de ronde in Brabant. De koning van Hongarije [Lodewijk de Grote] liet alle onderdanen in zijn land spoedig boete doen, zoals dat nadien gebeurde. Of het een leugen was of de waarheid, dat laat ik in het midden.

Eindnoten:

- o De tekst geeft 'drieëndertig min een half'.
- o De heerser over Polen (Kasimir de Grote) was allerminst een onderhorige van de koning van Hongarije. Polen was boven- dien geen hertogdom, zoals in de vorige zin wordt gesteld, maar een koninkrijk.

16 *Nogmaals over de geselingen en hoe de joden de waterputten vergiftigd hadden*

Dat deze geseling (waarover u hiervoor hebt gehoord) plaatsvond, kwam door de eerdergenoemde pest. Want men wist in het geheel niet dat de joden er de oorzaak van waren, door middel van de krachten van de duivel. Omdat deze heer wilde dat deze geseling niet voor niets zou worden gedaan, liet hij

spoedig uitkomen dat de ellende van de pest werd veroorzaakt door het gif van de joden. Hier zult u iets ongelooflijks te horen krijgen. Alle joden over de hele wereld hadden zich voorgenomen de christenen met gif om het leven te brengen en daarom hadden ze alle waterputten, ver en dichtbij, en ook stilstaande wateren overal laten vergiftigen. Daardoor stierven zoveel mensen dat zo iets vreemds voordien nooit was voorgekomen. Men nam de joden daarom overal gevangen en wierp ze in het vuur. Daarin stierven ze aanstonds, alles vanwege de jammerlijke sterfte, waarover u hebt gehoord.

Al was deze penitentie buitengewoon, de geestelijken namen er geen genoegen mee. Ze was zeer tegen hun zin. Want het was niet toegestaan dat leken penitentie zouden doen, met kruisen en vaandels, die ze zelf hadden voorgeschreven zonder daarin de Heilige Kerk te kennen. Dat kwam hun verkeerd voor. Hierdoor ontstond een heftige toorn van het volk jegens de geestelijken. De geestelijken raakten zo bevreesd dat ze er uiteindelijk het zwijgen toe deden en lieten de mensen hun gang gaan. Die vijandige gezindheid van het volk zal niet zo spoedig overgaan. Het is waar: ook paus, kardinalen en bisschoppen verzetten zich fel tegen de geselingen. Zelfs lieten ze niet na de geselaars in de ban te doen, waar ze zeer verkeerd aan hebben gedaan.

17 *Over een strijd die in Zeeland plaatsvond en wat de mens is en wat hij worden zal*

In het jaar onzes Heren 1351° bereikte Antwerpen een bericht dat er in Zeeland was gestreden. Ik zal u vertellen waardoor deze tweedracht veroorzaakt werd. U hebt vast wel gehoord dat de keizerin [Margaretha van Beieren] enige tijd geleden de hertog van Beieren, haar middelste zoon, aan de macht hielp in Zeeland° en Holland [Willem V], Ze droeg deze twee landen na

rijp beraad aan hem op en bevestigde de steden in hun rechten. Naderhand kwam de keizerin en veroorzaakte hevige tweedracht in deze landen, zoals u zult vernemen. Ze wilde haar zoon - die heer van Zeeland[o] was, zoals ik al zei - tot elke prijs schade toebrengen en het land op hem veroveren. Ze kwam gewapenderhand met een aanzienlijke krijgsmacht, die voor het grootste deel uit Zeeuwen bestond. Ook waren daar Vlamingen en Engelsen die haar zoon wilden verdrijven. De zoon verzette zich daartegen en heeft de moeder het hoofd geboden met de Hollanders. Ook had hij Zeeuwen tot zijn beschikking. Toen troffen ze elkaar op de Maas en hebben daar dapper gestreden. De zoon met zijn krijgsmacht heeft de moeder niet gespaard en haar verslagen. Zij vluchtte binnen Zierikzee. De graaf trok daarna Zierikzee binnen en heeft met zijn leger de moeder vandaar verjaagd. Zo heeft God de keizerin gestraft voor het kwaad dat ze deed.

Wie zich goed zou realiseren waar hij vandaan kwam en waar hij heen zal gaan en hoe zwak al het geschapene is en de menselijke natuur, en wie dat altijd in gedachten houdt, die zou des te makkelijker afzien van zonden. Mens, zeg nu, wat was u nu helemaal vooraleer uw vader u verwekte? Hoe zag u eruit toen uw moeder u had ontvangen, toen de beide zaden samenkwamen in haar lichaam? In het lichaam van uw moeder werd u gevoed met bloed dat net zo weinig waard is als vergif. U komt bovendien ter wereld met veel vuil aan uw lichaam. Alle vreugde is dan ver bij u te zoeken: huilen en schreeuwen is wat u doet. De uitwerpselen en alle drek die uw lichaam verlaten, maakt u zelf in uw eigen lichaam: zo bedorven en nietswaardig bent u. Uw lichaam is welbeschouwd niets anders dan een zak gevuld met vuil. Al ziet u er ogenschijnlijk mooi uit, van binnen bestaat u uit vlees en bloed, dat een stinkend en smerig lijk zal worden en zal dienen als voedsel voor de wormen.

Hoe u uw lichaam ook in de hoogte steekt, toch zult u vlees

zijn dat naakt ter wereld kwam en dat van rottende substantie is gemaakt. Kom diep in uw hart tot het inzicht dat het allemaal smerigheid is wat u verliest uit uw mond, uw neus, uw oren en uit alle leden die tot uw lichaam behoren, aan boven- en onderzijde; smerigheid, die haar weerga niet kent. Er is zelfs geen vergif dat smeriger is. U wordt geboren in smart en u heeft uw hele leven verdriet, angst, pijn en grote zorgen. Vervolgens komt u te overlijden en dient u tot voedsel voor de wormen, daaraan kan niemand ontkomen. Waarom maakt u zich dan zo druk over de lof en eer van deze wereld, als de wormen al zo snel aan u zullen eten en knagen? U reinigt uw ziel niet door de eerste te zijn in de hemel en ten overstaan van de engelen (als gevolg van goede werken). Waarom versmaadt u uw ziel en stelt u uw lichaam boven haar? Vrouw Rede is zeer uitzinnig waar de meesteres als meid dient.

Een ziel is meer, besef dat goed, dan deze hele wereld bij elkaar. Dat bewees de Heer der waarheid, die uit de Heilige Drievuldigheid van Zijn Vader op aarde kwam en menselijke gestalte aannam, toen Hij honger verduurde en kou, dorst en hevige smaad. Dat toonde Hij toen Hij stierf aan het kruis en bij die gelegenheid Zijn ziel innig aanbeval in de genade van God, Zijn Vader in de hemel. Hij deed dit rustig en gedwee als een lam en geheel ter wille van ons. Als Christus zonder aarzelen Zijn ziel voor de uwe verpandt, waarom hecht u, onverstandige, dan zoveel waarde aan zaken die de moeite niet waard zijn? Uw ziel is immers eeuwig en uw lichaam, waaraan u zoveel eer bewijst, is sterfelijk en zal tot stof vergaan. Op dit moment staat u in zeer hoog aanzien wat betreft lof en eer, maar voordat het avond is, bent u dood en verkeert uw ziel in grote nood. Uw lichaam, waarvan u zoveel houdt, wordt door wormen opgegeten.

Waar zou men thans degenen moeten zoeken die de wereldse genoegens zozeer liefhadden en met wie we nog zo kort geleden omgingen? Van hen is niets anders overgebleven dan stof en

wormen. Zij waren mensen zoals u en brachten hun tijd door in grote hebzucht, maar op zeker moment waren ze dood. Het lichaam is een geschenk voor de wormen en de ziel een licht voor de hel. Er is nog nauwelijks iemand die aan hen denkt, want ze waren praalzuchtig, beschikten over macht en dienaren, en leidden een rijk leven in deze wereld. Waar is hun lichaam, waar is hun vertier? Wat is er over van hun vurige en sterke afgunst? Van zulke vreugde komt dusdanig verdriet, dat zeg ik u in waarheid.

Hou er rekening mee dat u hetzelfde kan overkomen, als gevolg van dergelijk genot. Want u bent evenzeer mens als dezen. U bent mens, gemaakt van stof en tot stof zult u wederkeren als uw laatste uur geslagen heeft, wat morgen zou kunnen zijn. U moet in ieder geval sterven, dat is nu eenmaal zo, maar u weet tijd noch plaats. Want de dood kijkt overal verlangend naar u uit. Als u verstandig was, zou u ook overal voorbereid moeten zijn op de dood. Als u zich laat leiden door uw zinnelijke natuur, zal uw lichaam gepijnigd worden. Als u naar opsmuk en ijdelheid verlangt om uw lichaam mee te tooien, zult u vanwege die versiering omringd worden door wormen en giftige slakken, die met hun bek in uw lichaam zullen pikken. Want het is niet mogelijk dat de gerechtigheid van Onze Heer op een andere wijze tot uitdrukking komt: ze kan alleen een eerlijk vonnis geven, afhankelijk van de verdiensten van ons leven. Degenen die in hun binnenste meer van de wereld houden dan van God en matigheid versmaden met het oog op hun keel die ze verzadigen, degenen die een reine levenswandel laten varen vanwege de verkeerde genoegens die ze erop na houden, en degenen die zich altijd door de hebzucht laten leiden en toornig zijn op de eenvoudigen: zij allen zullen met de duivel naar de hel gaan.

Wat een bittere smart zal daar zijn, wat een rouw, wat een ellende, als men de kwaden van de goeden scheidt en van het aangezicht van Onze Heer en als men ze in de macht van de

duivel brengt, met hem in het eeuwige vuur dat zo huiveringwekkend is, in de eeuwige gloed, zonder hoop op enig goeds! Want degenen die de zielen daar kwellen, worden niet moe. Hoeveel pijn de zielen ook verduren, toch kunnen ze niet sterven. Afhankelijk van de aard van de zonde zullen ze grote of minder grote pijn lijden. Men zal daar niets anders horen dan wenen, huilen, groot verdriet, zuchten, handgeklap, geknars van tanden en allerlei andere vormen van verdriet. Men zal daar afschuwelijke wormen zien en menige slang die daar zonder ook maar een keer te rusten, rondkruipen door hun keel en mond, en door het vreselijke aangezicht dat er niet mismaakter uit zou kunnen zien.

Zo moeten alle zielen gewis naar de hel of naar de hemel. Kies nu een van de twee: of de hel met de langdurige rouw, of de eeuwige vreugde in de hemel met Onze Heer. Goed en kwaad worden ons allebei voorgehouden en we mogen uit vrije wil zelf weten welke we de hand toe willen steken. Als wij aanspraak maken op het kwade, moeten we de kwellingen vrezen die ik heb meegedeeld. Als we aanspraak maken op het goede, verwerven we het eeuwige leven zonder einde, dat van God is en bij Hem in de hemel. Want wie Hem bezit, bezit alles: zegen en vreugde die onbeschrijflijk zijn. Hij is het hoogste bezit, waardoor alles bestaat en bestond. In de hemel is de hoogste zaligheid en tevens het hoogste genot, vrijheid, liefde, zielevrede en duurzame rust, waarvan het genoegen en de schoonheid eeuwig zijn. Daar is vreugde, eer, gelukzaligheid, schoonheid, liefde, eendracht, een rijk leven in volkomen rust waaraan nooit een eind komt en nooit wordt het meer donker en ieder volgt de stem van zijn hart.

Laten we de Heer van alle heren bidden dat Hij alle fouten en gebreken, zowel van geestelijken als leken, wil verschonen zodat we daarna verenigd worden met degenen die tot de zaligen behoren. Dan zijn we gezamenlijk opgenomen in de vreugde die geen einde neemt, die Hij de zaligen bereid heeft, die een

oor nooit hoorde, noch een oog ooit zag en die een hart zich niet zou kunnen voorstellen. Moge de Hemelse Vader ons dat gunnen. Zeg nu allen ‘amen’. Amen.

Eindnoten:

- De tekst geeft ‘1352’. De zeeslag bij Zwartewaal vond evenwel plaats op 5 juli 1351. Kort na de overwinning zond Willem van Beieren boden met brieven aan hertog Jan III van Brabant en de steden Leuven, Brussel, Mechelen en *Antwerpen* (Brokken 1982, p. 81). Het Affligemse handschrift van de *Brabantsche yeesten* (vergelijk het Nawoord) geeft het correcte jaartal.
- In de tekst staat alleen Holland. In de *Brabantsche yeesten* worden zowel Holland als Zeeland genoemd. Door ‘Zeeland’ toe te voegen, krijgt niet alleen de verwijzing ‘deze twee landen’, maar ook de kruisverwijzing in boek III, vs. 2246 weer zin.
- Snellaert 1869, p. 479 stelt voor in plaats van ‘Zeeland’ ‘Beieren’ te lezen. Deze emendatie is echter overbodig, gezien de voorgaande aantekeningen. Ook in de *Brabantsche yeesten* staat op deze plaats ‘Zeeland’. Overeenkomstig de lezing in de *Brabantsche yeesten* stel ik voor in plaats van ‘*hertog* van Zeeland’ ‘*heer* van Zeeland’ te lezen.

[Epiloog]

Ach, hoe vaak heb ik niet gezegd dat ik niet buiten mijn werk kon. Ik zat altijd te lezen of te schrijven. Maar thans moet ik het laten voor wat het is en me erop voorbereiden het laatste kledingstuk aan te trekken van het gebrekkige lichaam, namelijk de aarde waar wij uit voortkwamen. Want mijn werk en leeftijd hebben me ziek gemaakt, zodat ik het niet meer kan doen. Maar altijd dank ik Onze Heer, voor het goede dat Hij mij heeft bewezen.

Ik verzoek iedereen die kennis neemt van de inhoud van dit boekje en de betekenis en de stof die het bevat in zich opneemt, en die bovendien de dichtkunst beoefent, dat hij het van een vervolg voorziet, dat er op aansluit, in overeenstemming met de stof waar het hiervoor over gaat. Want ik heb het tot hiertoe met moeite tot stand gebracht ter ere van een goed en aanzien- lijk man, hertog Jan van Brabant [Jan III], die ik veelvuldig heb moeten dienen. Dit boekje wil ik hem nalaten, opdat hij zich er des te beter op toe kan leggen om hierboven in het eeuwige Rijk te komen, waar de engelen God eeuwig eer bewijzen, waar we elkaar hopelijk nog eens mogen ontmoeten. Zeg nu allemaal ‘amen’. Amen.

Nawoord

Onbekend maakt onbemind

Het *Boek van de wraak Gods* (in het Middelnederlands het *Boec van der wraken*), ontstaan in Antwerpen rond het midden van de veertiende eeuw, behoort tot het soort teksten dat historici te 'literair' en literatuurhistorici te 'historisch' vinden. De tekst bevindt zich daardoor in een soort niemandsland, dat door weinigen wordt betreden. Er is sinds het verschijnen van de editie, die in 1869 in het licht werd gegeven door F.-A. Snellaert, wel een aantal belangstellende onderzoekers geweest, maar hun oordeel loog er vaak niet om en viel zelden uit in het voordeel van de auteur. Men betrapte hem op een gebrekkige structuur, herhalingen, inconsequences, onwetenschappelijke en weinig kritische omgang met bronnen, weesrijmen, en wat al niet. Als verklaring werd gewezen op de hoge ouderdom van de auteur en diens afnemende verstandelijke vermogens. Het beeld dat zo werd opgeroepen, inspireerde natuurlijk niet of nauwelijks tot verder onderzoek, en de tekst bleef ongelezen.

Het gaat niet aan om alle kritiek op het *Boec van der wraken* weg te wuiven. Sterker nog: er kan zelfs een schepje bovenop worden gedaan. Ik geef een voorbeeld. Boendale (want hem houd ik voor de auteur) vertelt in deel III, hoofdstuk 15 een wonderlijk verhaal over een pastoor uit een Pools stadje waar de pest op desastreuze wijze had huisgehouden. Boendale doet het in dit verhaal voorkomen alsof de landsheer van de pastoor een hertog is (in werkelijkheid was Polen een koninkrijk). De 'hertog' van Polen wordt bovendien nog eens voorgesteld als een leenman van de koning van Hongarije (wat in werkelijkheid niet zo was). Boendale mag dan hebben naverteld wat hem in Antwerpen ter ore was gekomen, gezien de Hanze-contacten van tal van Zuidnederlandse steden met de landen rondom de

Oostzee, vormen beide vergissingen een opmerkelijke blinde vlek. (In de Aantekeningen worden nog enkele slordigheidjes vermeld.)

Het moet echter niet bij kritiek blijven, en de kritiek moet al helemaal geen argument vormen om de tekst dan maar terzijde te schuiven. Het *Boec van der wraken* is namelijk onze aandacht alleszins waard. Sinds de historiserende, contextgerichte benadering van literatuur in het begin van de jaren tachtig de wind in de zeilen heeft gekregen, is de aandacht voor 'niet-literaire' literatuur enorm toegenomen. Langzamerhand is het inzicht gegroeid dat die massa van niet strikt literaire teksten vaak verrassende inzichten biedt in de dagelijkse leefomstandig- heden, denkbeelden, oordelen, voorkeuren, dromen en angsten van de middeleeuwse mens. Zo ook Boendales *Boec van der wraken.*

De Antwerpse School

Het *Boec van der wraken* wordt traditioneel tot de Antwerpse School gerekend. Met deze misschien wat al te modern aandoende term wordt het volgende bedoeld. Vanaf het midden van de twaalfde eeuw komt de wereldlijke literatuur, zoals bekend, allereerst tot bloei aan de adellijke hoven. Dan treedt in de eerste helft van de veertiende eeuw vrij onverwacht een stedelijk literatuurcentrum op de voorgrond: Antwerpen, op dat moment na Brussel en Leuven de derde stad van Brabant. Over een periode van ongeveer vijfendertig jaar ontstaan in totaal meer dan zestigduizend Middelnederlandse verzen en een omvangrijke prozatekst. Het gaat om *Brabantsche yeesten, Sidrac, Korte kroniek van Brabant, Der leken Spiegel, Jans teesteye, Van den derden Eduwaert, Melibeus, Dietsche doctrinale, Boec van der wraken* en *Hoemen ene stat regeren sal* (de Bijlage op p. 133 biedt een chronologisch overzicht). Ook de totstand-

koming van de beroemde Lancelotcompilatie - het vlaggeschip van de Middelnederlandse Arturliteratuur - wordt wel in Antwerpen gesitueerd, en naar het zich laat aanzien, zijn er nog meer handschriften aan te wijzen die in de havenstad aan de Schelde zijn ontstaan.

Jan van Boendale lijkt de drijvende kracht te zijn geweest achter deze vroege bloei van Antwerpse letterkunde. Minstens de helft van de zojuist opgesomde werken is zo goed als zeker van zijn hand. Hij schreef dan ook herhaaldelijk dat hij altijd aan het lezen of aan het schrijven was. In de Antwerpse teksten komen twee tendensen naar voren: (leken)ethiek en geschiedenis. In het *Boec van der wraken* lijken beide tendensen naar elkaar toe te buigen, waarbij de tweede echter in dienst blijft staan van de eerste.

Hoewel ontstaan in de stad, zou het te ver voeren de Antwerpse literatuur integraal als stadsliteratuur te karakteriseren. Toch is een stedelijke thematiek en een stedelijk geïnspireerde ethiek, met zekere nadruk aanwezig in de teksten. Boendale licht zich tot een stedelijke bestuurselite (het patriciaat), maar ook tot hoge Brabantse edelen, die in bestuurlijk opzicht meestal wel iets met de stad te maken hadden. Ook de hertog van Brabant werd door Boendale niet vergeten: Jan III (reg. 1312-1355) kreeg afschriften aangeboden van *Der leken Spiegel* en het *Boec van der wraken*, zij het echter in tweede instantie (zie ook hierna). Of ging achter de schenking van deze exemplaren wellicht (mede) een bewuste politiek schuil van het Antwerpse stadsbestuur? Concrete opdrachten van de zijde van Jan III zijn in elk geval niet bekend.

Eindtijdverwachtingen van een Antwerpse stadsklerk

Het *Boec van der wraken* vormt een goede representant van wat men zich bij de literatuur van de Antwerpse School moet voor-

stellen. Door de ogen van een veertiende-eeuwse stadsklerk werpen we een blik op de geschiedenis, van Noach tot en met de Hoekse en Kabeljauwse twisten rond het midden van de veertiende eeuw. Daarbij stelt de auteur keer op keer vast dat hij in zijn eigen tijd de tekenen van de eindtijd bespeurt.

Jan van Boendale was er heilig van overtuigd dat de geschiedenis ten einde liep. In de middeleeuwen was men gewend de geschiedenis in zes of zeven tijdperken in te delen. Het laatste tijdperk was ingegaan met de geboorte van Christus en had nu al langer geduurd dan een van de tijdperken die eraan vooraf waren gegaan. De schepping was in de ogen van middeleeuwers een tijdelijke aangelegenheid. Het begin lag vast: 5199 jaar voor de geboorte van Christus. Hoe lang het eind echter op zich zou laten wachten was allerminst bekend:

Merk echter op aan de hand van vele bewijsgronden die ik u zal meedelen, dat het einde nabij is, zoals ik geschreven vind. Daarom moeten we altijd ten volle op onze hoede zijn omdat de dag zal komen die geen mens ontvluchten kan. ‘Wees waakzaam,’ zegt Onze Heer in de bijbel, ‘want u kent tijd noch uur.’ [...] De zwaarste straf van alle zal in het laatste tijdperk geschieden. Deze zal heviger zijn dan elk van de straffen afzonderlijk die daarvoor ooit voorkwamen, heviger zelfs dan alle straffen te zamen. (II 4)

Tegen de achtergrond van deze onzekerheid is het goed te begrijpen dat in de middeleeuwen nogal wat waarde werd gehecht aan voorspellingen. Met het verschijnsel als zodanig was men bekend uit de bijbel. Veel middeleeuwse profetieën waren geschreven in de taal van de clerus, het Latijn, en waren daardoor voor velen omgeven met een aura van authenticiteit en betrouwbaarheid. Op den duur doen ze ook hun intrede in de volkstalen van Europa. In de Middelnederlandse literatuur zijn de profetieen in de zogenaamde vijfde partie van de *Spiegel*

historiael van Lodewijk van Velthem het bekendst. Het optreden daarvan kan overigens in verband worden gebracht met de grote hongersnood van 1315.

Boendale wist dit soort teksten blijkbaar te vinden. In het *Boec van der wraken* maakt hij gebruik van de *Revelationes* van Pseudo-Methodius (door Boendale ook al benut als bron in *Der leken Spiegel*) en de *Sybilla Tiburtina*, die hij afwisselend en soms parallel benut en met elkaar in verband probeert te brengen. Zelfs het zogenaamde visioen van Pseudo-Johannes van Parma (circa 1302/1303), geschreven door de Italiaan Robertus de Rupi Alta, lag op zijn schrijftafel. Aan de hand van deze drie eschatologische teksten schetst hij zo concreet mogelijk - en, het zij toegegeven, ook wel eens een tikje verwarrend - de ontwikkelingslijnen waarlangs de geschiedenis zich in zijn ogen naar het einde beweegt.

Zoals een arts de diagnose van een zieke opstelt, zo 'leest' Boendale de tekenen des tijds. Koning Edward III van Engeland is naar zijn stellige overtuiging de voorlaatste koning. Daarna zal, vanuit de 'wateren van Ethiopië', de eindkeizer ten tonele verschijnen. Deze zal Constantijn heten en als koning over Rome en Griekenland regeren. Hij zal successievelijk het keizerrijk herwinnen en het Christendom in ere herstellen. Na nog heel veel strijd volgt op den duur de geboorte van de antichrist, die definitief het einde inluidt. Het einde van de tijd, van de geschiedenis wel te verstaan. De auteur maakt dat zelf natuurlijk niet meer mee, hij hoopt al eerder in de hemel te zijn opgenomen. Het is dit rotsvaste geloof in de uiteindelijke hereniging met God na het aardse leven, die een verklaring biedt voor het feit dat Boendale geen wanhopige, hysterische of zelfs maar troosteloze indruk maakt. Vanuit zijn geloof beschikt hij over de rust en het vertrouwen om zijn publiek een probaat medicijn voor te zetten.

Deugdzaam leven als remedie

Boendale wijst zijn lezers erop dat het van cruciaal belang is om deugdzaam te leven, dat wil zeggen volgens de christelijke normen en waarden, en zelf actief te zorgen voor het verwerven van het eigen zieleheil. De verantwoording hiervoor ligt, wat Boendale betreft, in de eerste plaats bij ieder individu afzonderlijk. Men dient zich toe te leggen op een godvruchtig leven, en ontzag te hebben voor God en Zijn schepping. Daardoor wordt alles en iedereen in zijn waarde gelaten, God zowel als de medemens, en komt men zelf tot volle ontplooiing. In de proloog van het *Boec van der wraken* spreekt de auteur dan ook de wens uit dat zijn tekst bij zal dragen aan de godvruchtigheid van de lezer.

Aan de hand van (reeksen van) historische voorbeelden, maakt de auteur zijn publiek duidelijk waar en hoe Gods straffende hand zichtbaar wordt in de geschiedenis. Dat verschaft hem als auteur een aanleiding om te analyseren welk zondig gedrag daaraan ten grondslag ligt. Vooral waar het eigentijdse kwesties betreft, wordt het publiek keer op keer uitgenodigd bij zichzelf te rade te gaan om uit te maken of men het al dan niet eens is met de analyses en oordelen van de auteur. Zo komt een historisch getinte zondenspiegel uit de verf, die als ‘leerboek’ dienst kan doen in de eigen tijd. Binnen het spectrum van afkeurenswaardige zonden, zijn het op de eerste plaats de talrijke vormen van hebzucht en hoogmoed die de toorn van God blijken op te roepen. Wie getroffen wordt door de goddelijke straf hoeft alle hoop daarentegen nog niet te laten varen. Tel- kens maakt de auteur duidelijk dat de getroffene er juist tevreden mee moet zijn dat de straf reeds tijdens het aardse leven mag worden uitgeboet:

Maar wanhoop niet, welke straf God u ook stuurt, want aan de hand daarvan zult u er zeker van zijn dat u in de hemel komt. (II 14)

De weg die naar de hemel voert, is kortom een lijdensweg. Maar aan de aardse straf komt spoedig een eind, terwijl de straf in de hel eeuwig duurt (I 9).

Boendales wijde blik

De historische exempelen in het *Boec van der wraken* zijn niet chronologisch geordend. Helden als Alexander de Grote en Godfried van Bouillon, pausen uit diverse eeuwen, een niets-vermoedende priester die in opdracht van graaf Willem IV van Holland wordt vermoord, Romeinse senatoren, twee Utrechtse gezellen die een reis ondernemen naar het Heilige Land enzovoort passeren in schijnbaar willekeurige volgorde de revue. Zoals uit de voorbeelden blijkt, biedt de tekst niet alleen in chronologisch opzicht een breed perspectief, maar blijft hij in geografisch opzicht bovendien niet beperkt tot Brabant en de directe omgeving. Boendale heeft een wijde blik en navenant brede belangstelling, en combineert naar eigen inzicht en naar bevind van zaken. Achteraf bezien is het eerder óns probleem dat sommige namen van historische figuren in de geschiedenisboekjes terecht zijn gekomen en andere niet.

Bij het verzamelen van gegevens baseerde Boendale zich onder meer op schriftelijke bronnen. De ideële basis wordt gevormd door de bijbel. Ook de apocriefe boeken (de bijbelboeken die niet als echt werden erkend) fungeerden als bron. Dit hechte theologisch fundament is door de hele tekst heen aanwezig in de vorm van talrijke citaten en parafrases. Het staat overigens nog te bezien of Boendale de bijbel daad- werkelijk bij de hand had: in *Der leken Spiegel* blijkt hij voor deze stof namelijk bijna geheel uit het geheugen te hebben geput.

Van centraal belang zijn voorts de drie eerdergenoemde Latijnse bronnen van eschatologische aard: de *Revelationes* van

Pseudo-Methodius, de *Sybilla Tiburtina* en het visioen van Pseudo-Johannes van Parma. Boendale grijpt ook meer dan eens terug op werk van eigen hand, dat hij blijkbaar in zijn privé-bibliotheek, of in elk geval binnen handbereik had staan. Vaak gaat het om denkbeelden die hij al eens eerder had opgeschreven, soms om citaten. Er is verband met *Der leken Spiegel* (circa 1325-1330), *Jans teesteye* (tussen 1330 en 1334), *Van den der den Eduwaert* (kort na 1340) en de *Brabantsche yeesten* (zie voor de gebruikte versie hierna). Zoals een goed middeleeuws historicus betaamt, beroept Boendale zich ook op ooggetuigen en laat hij niet na hun integriteit en betrouwbaarheid te onderstrepen. Voor wat de geselaarsprocessies betreft, verschaft hij zijn publiek zelfs een zeldzaam keurmerk van betrouwbaarheid: hij zegt de bijzondere rituelen met eigen ogen te hebben aanschouwd.

Een gelukkige omstandigheid wil dat Boendales betrouwbaarheid juist in dit laatste geval uit onverwachte hoek kan worden bevestigd: een miniatuur van de geselaarsprocessie in de *Annates* van Gilles le Muisit (Doornik, 1352) beeldt op exact dezelfde wijze de kleding en attributen af die Boendale in deel III, hoofdstuk 15 tot in detail beschrijft (Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert 1, 13076-77, f.16v).

Rechtvaardigheid, paus en keizer

Gebeurtenissen uit de eigen tijd en het kritisch commentaar daarop van de zijde van de auteur, doen Boendale kennen als iemand die op bijbels gezag geloofde in de onmisbare functie van de keizer. Christus had in de bijbel gezegd dat er twee zwaarden zouden zijn en dat dat genoeg was. Dat betekende dat de paus een zwaard toekwam om op geestelijk terrein te regeren, de keizer moest dat doen op wereldlijk gebied. De ene heerser kon niet buiten de andere, en als het evenwicht zou

worden verstoord, zou de Kerk ten onder gaan. Paus en keizer waren geroepen in eendracht toe te zien op de instandhouding (of het herstel) van de door God geschapen orde, die geent was op het beginsel van rechtvaardigheid.

De beginselen van recht en rechtvaardigheid waren vanuit Boendales dagelijkse omstandigheden vanzelfsprekend hoogst actueel. Als klerk van het stadsbestuur van Antwerpen wist hij waar hij het over had. Handhaving van de wet lag natuurlijk in het verlengde van rechtvaardigheid. In het *Boec van der wraken* richt de auteur zich telkens tot bestuurders, zowel op wereldlijk (de keizer, vorsten, stadsbestuurders) als op geestelijk terrein (de paus, prelaten, priesters). De directe aansprekingen in de tekst zijn in een aantal gevallen natuurlijk op te vatten als literaire constructie. Ze maken aan het daadwerkelijke publiek duidelijk wat Boendale zou wíllen zeggen tegen de paus en zou willen zeggen tegen de vorsten die hij in gedachten had.

De directheid van Boendales kritiek is soms onthutsend. Hij blijkt een geengageerd dichter te zijn die hartstochtelijk voor zijn mening durfde uit te komen. Binnen de marges waarbinnen de middeleeuwse dichter vrijheid van spreken had, maakte Boendale daar ten volle gebruik van, en trok hij fel van leer tegen tal van misstanden en het schandelijke gedrag dat hij om zich heen bespeurde. En het patroon is telkens hetzelfde: hebzucht en hoogmoed verdringen het algemeen belang (een sleutelbegrip bij Boendale) ten onrechte naar de achtergrond. Waar de auteur door het noemen van concrete namen soms heel direct werd in zijn kritiek, verantwoordde hij zijn handelwijze door op te merken dat men kon leren van de fouten van anderen (I II).

Vooral de geestelijkheid moest het ontgelden bij Boendale, maar ook het volk en actuele ontwikkelingen op het gebied van mode en muziek konden rekenen op zijn kritische aandacht. Alles was immers geschapen vanuit het beginsel van rechtvaardigheid, dat orde en harmonie impliceerde. Alles wat daarvan

afweek, was verdacht en betekende een regelrechte bedreiging voor het gewenste evenwicht of vormde zelfs een aanwijzing voor het naderende Laatste Oordeel (II 6). En er was nogal wat mis in de ogen van Boendale. Het was zo erg gesteld in zijn tijd, dat de gedachte bij hem post kon vatten dat de eindtijd metterdaad was aangebroken.

De politieke situatie in 1346

Paus en keizer moesten toezien op de instandhouding (of het herstel) van de in de schepping neergelegde, rechtvaardige ordening. In het voorjaar van 1346, toen Boendale aan het *Boec van der wraken* begon, was er alle reden om in dit opzicht de wenkbrauwen te fronsen. Keizer Lodewijk van Beieren was in 1324 door paus Johannes XXII geëxcommuniceerd. Na de zoveelste mislukte verzoeningspoging op 13 april 1346 werd hij op 11 juli 1346 op initiatief van paus Clemens VI min of meer terzijde geschoven, door het aanwijzen van een tegenkoning: Karel IV. De hele gang van zaken getuigt van hoogopgelopen spanningen, die ook Boendale aan het denken zullen hebben gezet.

Bij lezing van het *Boec van der wraken* is overigens direct duidelijk aan welke zijde Boendale staat. Hij neemt het op voor keizer Lodewijk van Beieren en maakt front tegen de paus. Van de Franse koning moet hij ook niets hebben, Edward III van Engeland is daarentegen een man naar zijn hart. Op de achtergrond tekent zich hier, in grote lijnen, de partijvorming af van waaruit in 1337 de Honderdjarige Oorlog was begonnen.

Edward III, die sinds 1328 aanspraak maakte op de Franse kroon, had in 1338 een bondgenootschap gesloten met de Duitse keizer en was in 1339 andermaal naar het vasteland overgestoken om zijn aanspraken met militaire middelen kracht bij te zetten. Tal van edelen uit de Lage Landen en Duitsland had

hij met geld en geschenken achter zich weten te scharen, en zo trok hij te velde tegen koning Philips VI van Frankrijk. Naar uit de Engelse *Wardrobe accounts* blijkt, ontving onze auteur in 1339 en 1340 financiële vergoedingen namens de Engelse koning, tijdens diens verblijf in Antwerpen. Uit de inhoud van de rekeningposten spreekt een nauw contact met het Engelse hof. Boendale was bepaald onder de indruk van het daadkrachtige optreden van de Engelse vorst. Hij beschreef de aanval op Frankrijk triomfantelijk in een apart boek: *Van den derden Eduwaert* (kort na 1340). Ook in het *Boec van der wraken* besteedde hij er nog eens aandacht aan (I 11). Toen Boendale tijdens het schrijven aan het *Boec van der wraken* vernam dat zijn held de slag bij Crécy (26 augustus 1346) had gewonnen, onderbrak hij zijn betoog en voegde deze glorieuze overwinning toe aan zijn historische exempelenreeks (II 14). De literatuur die Boendale schreef was op een aantal punten hoogst actueel.

Datering

Het plotseling middenin stoppen in de tekst om een actuele gebeurtenis in te lassen, was een origineel procédé dat Boendale meer dan eens gebruikte in het *Boec van der wraken.* Meestal begon hij zo'n passage met de mededeling dat hij zich te Antwerpen bevond, waar hij aan het schrijven was. Als het nieuws hem bereikte, realiseerde hij zich dat het hem goed van pas zou komen in het boek dat hij thans onder handen had. Deze actuele gegevens, gecombineerd met andere contemporaine feiten waarnaar wordt verwezen in de tekst, leiden tot het inzicht dat van het *Boec van der wraken* twee versies hebben bestaan, die beide redelijk nauwkeurig gedateerd kunnen worden.

De eerste versie kwam tot stand in 1346. Naar het zich laat aanzien, vormde de spraakmakende weigering van paus Clemens VI om de excommunicatie van keizer Lodewijk van Beie-

ren op te heffen (13 april 1346) deaanleiding voor deauteur om aan de tekst te beginnen. De eerste versie eindigde aanvankelijk met deel III, hoofdstuk 12. Dit hoofdstuk sluit inhoudelijk nauwkeurig aan op de proloog en vormt zo bezien de afronding van de gehele voorafgaande tekst. Deze eerste versie van het *Boec van der wraken* werd enkele jaren nadien van een vervolg voorzien. Boendale begon vóór Pasen 1351 aan de tweede versie en voltooide die na 5 juli van datzelfde jaar.

Vermoedelijk vormde het huidige slot over het nietige karakter van het menselijk lichaam (thans deel in, hoofdstuk 17, tweede gedeelte) in 1346 ook het slot van de eerste versie: in deel ill, hoofdstuk 12 komen formuleringen voor die een dergelijke afsluiting lijken voor te bereiden: de mens is ‘gering [...] als het slijk’ en wordt voorgesteld als ‘afzichtelijk stinkende drek’ en ‘vuile drek’. Toen Boendale in 1351 aan de tweede versie begon, nam hij om te beginnen de eerste versie over tot en met deel III, hoofdstuk 12, ontkoppelde het (toenmalige) slot, en nam dat pas op aan het eind, nadat hij de beschrijving van de slag bij Zwartewaal had afgerond (zie echter ook hierna).

Teksten in versies

Het was in de middeleeuwen allerminst ongebruikelijk om een eenmaal afgeronde tekst op een later tijdstip van een vervolg te voorzien. lets dergelijks doet zich voor bij de *Brabantsche yeesten* van Jan van Boendale, een kolossale geschiedenis van Brabant, waarin de dynastieke lijn van de hertogen de ruggegraat vormt. Op het moment dat de auteur met schrijven begint, staat hij als schepenklerk in dienst van de stad Antwerpen. Als stedelijk ambtenaar vaart hij in ideologisch opzicht een knappe middenkoers: enerzijds onderstreept hij de rechtmatige positie van de Brabantse hertogen, anderzijds houdt hij heel scherp

het belang en de rechten van de steden in het oog. Boendale vaart een koers van rechten en plichten ten aanzien van de landsheer en de stadsbestuurders, trouwens: ten aanzien van iedereen.

De tekst komt tot stand in de periode dat hertog Jan III van Brabant nog minderjarig is. Brabant wordt op dat moment tijdelijk bestuurd door een stedelijke raad. Het is Willem Bornecolve, een van de Antwerpse schepenen, die Boendale opdracht geeft de Brabantse geschiedenis te boek te stellen. We schrijven circa 1316. Ongeveer twee jaar later ontstaat een tweede versie van de tekst, waarin de geschiedenis van een actueel vervolg wordt voorzien. Er was blijkbaar ook iemand anders geinteresseerd geraakt in de tekst en die wenste over een eigen exemplaar te beschikken.

Het heeft er alle schijn van dat Boendale zich actief heeft ingezet voor de verspreiding van zijn tekst. Enkele jaren na de voltooiing van de tweede versie van de *Brabantsche yeesten* brengt hij een kort uittreksel in omloop: de *Korte kroniek van Brabant* (1322). Afgemeten aan de overlevering schijnt het kroniekje een redelijke verspreiding te hebben gekend. Kort voor het eind van het kroniekje merkte Boendale echter op dat echte liefhebbers van de geschiedenis natuurlijk altijd nog de volumineuze *Brabantsche yeesten* konden raadplegen die hij had gemaakt...

De *Brabantsche yeesten* lieten Boendale niet meer los. Omstreeks 1324 volgde een derde versie, circa 1335 een vierde, circa 1347 een vijfde en in 1351 ten slotte een zesde versie (overgeleverd in het zogenaamde Affligemse handschrift). Telkens zal het Boendale zijn geweest bij wie men de tekst bestelde, en steeds zal hij zich hebben belast met de afwikkeling van de bestelling (waarbij hij al dan niet de hulp inriep van een of enkele kopiisten).

Van Brabantsche yeesten *naar* Boec van der wraken

Het vervolg in de tweede versie van het *Boec van der wraken* (1351) blijkt afhankelijk te zijn van de laatste versie van de *Brabantsche yeesten*, die eveneens in 1351 werd voltooid. Slechts op één plaats breidt Boendale zijn voorbeeldtekst substantieel uit, namelijk met het verhaal over het Brielse schip dat vanuit Engeland naar Zeeland wilde oversteken en onderweg op zee de Dood tegenkwam (III 14). Voor het overige lopen de *Brabantsche yeesten* en het *Boec van der wraken* nagenoeg gelijk op, en eindigen beide met de slotformule: *Amen seghet allegader. Amen.* De tweede versie van het *Boec van der wraken* was kortom (bijna) niets anders dan een gecombineerd afschrift van eerder werk.

Geïntendeerd publiek

Voor wie waren beide versies van het *Boec van der wraken* bedoeld? Voor de tweede versie is dat niet moeilijk vast te stellen: deze werd aan het eind bestemd voor hertog Jan III van Brabant. Daaruit volgt evenwel dat de versie uit 1346 níet voor hem bedoeld was. Bij het publiek van de eerste versie valt naar alle waarschijnlijkheid te denken aan het Antwerpse stadsbestuur, waar Boendale uit hoofde van zijn functie nauw contact mee onderhield. Het begin van deel III, hoofdstuk 7 lijkt deze zienswijze te ondersteunen:

Ach, u heren *in deze stad*, neem degenen in uw raad op die wijs zijn en bescheiden, die zich eerzaam gedragen in het openbaar, godvruchtig zijn, hoegenaamd niet gierig en die het recht onder alle omstandigheden liefhebben. (III 7; cursivering van mij, WvA)

Met zijn ondubbelzinnige partijkeuze in het conflict tussen paus en keizer (zoals gezegd, de vermoedelijke aanleiding om aan het *Boec van der wraken* te beginnen) legt Boendale niet alleen zijn eigen kaarten op tafel, maar geeft hij ook zonder twijfel het standpunt van de stad Antwerpen weer. Als centrum van een markgraafschap had de stad binnen Brabant van oudsher een bijzondere juridische status die een nauwe band met de keizer impliceerde.

Een opmerkelijk gegeven bij dit alles is dat Jan III van Brabant vanaf de zomer van 1345 steeds openlijker de zijde van koning Philips VI van Frankrijk koos. De ommezwaai van hertog Jan, van Engeland naar Frankrijk, moet Boendale een doom in het oog zijn geweest. Het *Boec van der wraken* (met zijn Duits/Engelse oriëntatie) zal de Brabantse hertog in 1351 heel wat stof tot nadenken hebben geboden. Boendale moet zich dit van tevoren hebben gerealiseerd.

Sterfdatum van de auteur

In *Jans teesteye* (tussen 1330 en 1334) stelt Jan van Boendale zich voor als ‘Jan, “Klerk” genoemd, geboren in Tervuren. “Boendale” noemt men mij daar; thans woon ik te Antwerpen, waar ik menig jaar de schepenbrieven heb geschreven’. Boendales carrière is zo'n twee decennia voordien in stadsdienst begonnen. Uit de archieven is bekend dat hij in 1312 een Antwerpse schepen vergezelde naar de Statenvergadering, gehouden kort na de dood van de Brabantse hertog Jan II. In de jaren die volgen maakt hij in dienst van de stad tal van reizen, onder meer naar Brussel, Leuven, Sint-Niklaas, Gent, Aardenburg, Male, Vrasene en Brugge. In 1332 is hij getuige van de legerschouw van de troepen van Jan III bij Helleshem. In 1336 treedt hij namens Antwerpen op als procurator naar aanleiding van een geschil tussen de stad en het Onze-Lieve-Vrouwe-

kapittel aldaar. Zeven jaar nadien wordt in dezelfde stad het Onze-Lieve-Vrouwe-convent gesticht door de Duitse koopman Hendrik Suderman; de akte werd mede ondertekend door Boendale, die als getuige optrad. Uit een gegeven van een jaar later is bekend dat Boendale bijna een buurman was van Suderman: ze woonden slechts een huis van elkaar vandaan, tegenover de Corte Mere. Tot zover zijn de geleerden het eens over de biografie van de dichter.

Hoewel er na de tweede versie van het *Boec van der wraken* geen enkele tekst meer van hem bekend is, menen sommige onderzoekers dat Boendale ook in de jaren vijftig en zestig van de veertiende eeuw nog in leven was. Een uitspraak betreffende de vismarkt te Antwerpen door Lodewijk van Male, sinds de dood van hertog Jan III in 1355 opvolger in Brabant, gedateerd 13 September 1358, is getekend door *Johannes, de clerc van der stat* [= Antwerpen], Zeven jaar later wordt in de Leuvense stadsrekeningen een bijdrage afgeboekt in verband met de herdenking van een overleden Jan van Boendale. In 1365 staat Jan van Boendale dus als 'overleden' te boek. De vraag kan echter worden gesteld of met (één van?) de vermeldingen van 1358 en 1365 nog altijd de dichter Jan van Boendale wordt bedoeld. Er is namelijk een apocriefe traditie die wil dat de auteur in 1351 is overleden. Dat was precies het jaar waarin zowel de zesde versie van de *Brabantsche yeesten* als de tweede van het *Boec van der wraken* werden voltooid.

Een auteur op het eind van zijn dagen

Zowel de *Brabantsche yeesten* als het *Boec van der wraken* eindigen identiek: *Amen seghet allegader. Amen.* Dat is waar, maar toch niet helemaal. De inhoud van deze afsluitende mededeling suggereert onomstotelijk dat de auteur meende hiermee het einde van zijn tekst te hebben bereikt. Dat laat echter

onverlet dat in het *Boec van der wraken* nog een passage volgt van dertig versregels, die andermaal afsluit met de mededeling: *Nu seght allegader Amen. Amen.* Deze epiloog nu bevat een aantal biografische elementen van de auteur die sporen met de opvatting dat zijn levenseinde nabij was.

Als opening merkt Boendale op dat hij al zo vaak gezegd heeft dat hij niet stil kon zitten en dat hij altijd maar wilde lezen en schrijven. Zo'n opmerking treffen we ook aan in enkele andere werken van Boendale, en zijn omvangrijke produktie en intensieve bronnenstudie duiden erop dat het geen loze woorden waren die hij schreef. De verwijzing naar zijn arbeidzame leven wordt opgenomen in de epiloog vanwege de tegenstelling met zijn huidige levensomstandigheden: naar eigen zeggen is hij thans niet meer in staat om zijn intellectuele arbeid voort te zetten en moet hij zich voorbereiden op een spoedige dood. Hij zegt als gevolg van zijn werk en leeftijd ziek te zijn geworden. Toch dankt hij de Eeuwige Vader voor alle zegeningen die hem tijdens zijn leven ten deel zijn gevallen.

Tevens verzoekt hij dichters die de tekst bestuderen er in dezelfde geest mee door te gaan. Want hij heeft het tot hier aan toe met moeite tot stand gebracht ter ere van hertog Jan III van Brabant, die hij vaak heeft moeten dienen. Boendale zegt het boekje na te willen laten aan de hertog en daarmee doelde hij op het handschrift met de tweede versie uit 1351. Hertog Jan III wordt in de gelegenheid gesteld zich aan de hand van het *Boec van der wraken* beter voor te bereiden op het moment dat hijzelf het tijdelijke met het eeuwige zal moeten verwisselen. De auteur besluit deze persoonlijke passage met de wens dat hij zijn landsheer nog eens hoopt te ontmoeten in de hemel.

Het zal duidelijk zijn dat het hier niet om een griepje ging of om een klacht van tijdelijke aard: Boendale zag zijn levenseinde naderen en regelde op tijd zijn literaire erfenis. Het verzoek om zijn tekst te vervolgen, impliceert dat hij er belang aan hechtte dat de tekst telkens zou worden geactualiseerd. Dat had hij zelf

welbeschouwd ook gedaan met de eerste versie. De uitbreiding betrof immers uitsluitend historische aangelegenheden: de slag bij Walef, het uitbreken van de pest in Europa, het rondtrekken van de geselaars, de joden als veroorzakers van de pest en de slag bij Zwartewaal. Vanzelfsprekend was het in Boendales ogen van groot belang om de tekenen des tijds nauwkeurig te blijven volgen: in zijn ogen was de eindtijd immers aangebroken en zou het niet lang meer duren voordat de geschiedenis ten einde liep. Reden te over dus om een open oog en open oor te houden voor alles wat er random in de wereld gebeurde.

Toen Boendale zijn epiloog aan het perkament toevertrouwde, wist hij dat hij nog niet klaar was met zijn tekst. Aan het slot van deel II had hij immers aangekondigd dat hij na de voltooiing van deel III in den brede in zou gaan op het begrip van het algemeen belang. Deel IV stond hem dus al in 1346 voor de geest, toch is het er niet van gekomen. Dat Boendale er in 1351 niet meer aan begon, zou nog verklaard kunnen worden uit zijn lichamelijk verval, het blijft echter de vraag waarom hij er niet mee doorging na de voltooiing van het laatste hoofdstuk van de eerste versie, eind 1346.

Of moeten we aannemen dat Boendale de vooruitwijzing naar deel IV pas invoegde in de tweede versie, op het moment dat hij zich nog gezond voelde? Ook als dat niet zo is, moet toch worden vastgesteld dat hij de mededeling bij het overpennen van de eerste versie niet achterwege heeft gelaten. Hoe dit ook zij: het is er niet (meer) van gekomen. De bewoordingen waarin hij zegt het boek voor de Brabantse hertog geschreven te hebben, lijken er zelfs op te duiden dat hij niet meer in de gelegenheid was het werk persoonlijk aan de hertog aan te bieden. De hertog wordt wel genoemd, maar niet aangesproken. Wellicht trof men het boek na Boendales overlijden thuis bij hem aan. Zo werd het *Boec van der wraken* Boendales zwanezang.

Bijlage Tableau Antwerpse School

De met een * gemarkeerde teksten of versies van teksten zijn zeker of zeer waarschijnlijk van Jan van Boendale.

Brabantsche yeesten (circa 1316, eerste versie)*
Brabantsche yeesten (1318, tweede versie)*
Sidrac (1318)
Lancelotcompilatie (circa 1320)
Korte kroniek van Brabant (1322, eerste versie)*
Brabantsche yeesten (circa 1324, derde versie)*
Der leken Spiegel (circa 1325-1330)*
Korte kroniek van Brabant (1332/1333, tweede versie)*
Jans teesteye (tussen 1330 en 1334)*
Brabantsche yeesten (circa 1335, vierde versie)*
Van den der den Eduwaert (kort na 1340)*
Melibeus (1342)
Dietsche doctrinale (1345)
Boec van der wraken (1346, eerste versie)*
Brabantsche yeesten (circa 1347, vijfde versie)*
Hoemen ene stat regeren sal (voor circa 1350)*
Brabantsche yeesten (1351, zesde versie)*
Boec van der wraken (1351, tweede versie)*

Verantwoording

Uitgangspunt voor deze vertaling van het *Boec van der wraken* vormt de uitgave door F.-A. Snellaert uit 1869 (p. 287-488). De emendaties die Snellaert in de tekst heeft aangebracht (vergelijk zijn notities onderaan de pagina's), heb ik overgenomen; een uitzondering daarop heb ik in de Aantekeningen verantwoord. Ook heb ik gebruik gemaakt van de tekstkritiek van J. Verdam (te vinden via het *Middelnederlandsch woordenboek,* deel 10, p. 87). Uit een oogpunt van oorspronkelijkheid heb ik in deel in, hoofdstuk 15 gekozen voor de variante lezingen volgens de *Brabantsche yeesten* (in de editie-Snellaert onderaan de pagina's); in deel III, hoofdstuk 17 heb ik dat in een aantal gevallen ook gedaan, maar daar volgens de *Brabantsche yeesten* in het Affligemse handschrift (vergelijk het Nawoord). Mede gelet op de kritiek van Willem de Vreese (*Middelnederlandsch woordenboek*, deel 10, nr. 1393) verdient de tekst een nieuwe uitgave. De door Van der Eerden 1988, p. 427, n. 14 aangekondigde heruitgave zal niet worden gerealiseerd (aldus een per- soonlijke mededeling).

Aparte vermelding verdient het volgende. Ik heb de tekst op drie punten aangepast, waar dat in een editie niet aan de orde zou zijn, maar wel in een toegankelijke vertaling voor een breed publiek als de onderhavige. Het gaat om wat (inhoudelijke) slordigheidjes van de auteur of om een foutieve voorstelling van zaken in zijn Latijnse brontekst die hij niet heeft opgemerkt. De aanpassingen worden telkens in de Aantekeningen verantwoord.

De vertaling volgt de oorspronkelijke tekst op de voet. De meest ingrijpende wijziging van de tekst is de omzetting van rijm in proza. De alinea-indeling is nieuw aangebracht; daar waar Boendale afhankelijk is van de *Sibylla Tiburtina* en de *Revelationes Methodii* heb ik me bij de indeling laten leiden

door de wijze waarop de auteur deze bronnen benutte (Mak 1958, p. 13-27). Bij het visioen van Pseudo-Johannes van Parma is de indeling van (de editie van) de Latijnse tekst aangehouden (Donckel 1932). Als in een opschrift van een hoofdstuk twee aparte onderdelen staan aangekondigd, is dat in de vertaling aangegeven door middel van een witregel. Tekst tussen [] is door mij toegevoegd. Het betreft bijna uitsluitend persoonsnamen en dateringen van historische gebeurtenissen. Bij dit laatste beperk ik me tot jaartallen, tenzij een exacte datum van belang is voor de datering van de tekst. Namen van personen en geografische aanduidingen zijn zoveel mogelijk aangepast aan het moderne gebruik (waar nodig is daarbij ook het Latijn in de beschouwing betrokken).

Vanwege de leesbaarheid heb ik in voorkomende gevallen gekozen voor een wat meer vrije, omschrijvende vertaling. Om dezelfde reden heb ik het onderwerp van bepaalde zinnen hier en daar (soms: interpreterenderwijs) geexpliciteerd. Lange zinnen zijn in korte opgesplitst. Waar nodig is congruentie aangebracht tussen onderwerp en persoonsvorm. Het frequente gebruik van ‘en’ aan het zinsbegin is vermeden. Gegeven de inhoud van de tekst hebben heel wat mededelingen betrekking op de toekomende tijd; het vaak voorkomen van het werkwoord ‘zullen’ is uit stilistische overwegingen gereduceerd.

Stoplapachtige aanduidingen als ‘naar ik begreep’, ‘voorwaar’, ‘wees er zeker van’ en dergelijke zijn in de regel achterwege gelaten. Het gaat doorgaans om nadrukformules, waarmee de auteur zijn relatie tot zijn bronnen (soms: zegslieden) of zijn publiek aangeeft: zijn bronnen zijn te vertrouwen en het publiek kan hém vertrouwen. Ze maken deel uit van de strategic waarmee de auteur de waarheid onderstreept van wat hij te zeggen heeft.

Omdat ik meen dat de oorspronkelijke tekst bedoeld was om te worden gelezen (vergelijk deel III, hoofdstuk 10, slot), heb ik de frequent optredende aanspreekvorm ‘lieve kindre’ vertaald

met ‘beste lezers’ (vergelijk tevens het *Middelnederlandsch woordenboek*, deel 3, kol. 1440). ‘Horen’ is niet altijd met ‘horen’ vertaald. Hoewel het Middelnederlandse ‘wrake’ in de titel is vertaald met ‘wraak’, is in de tekst doorgaans voor de vertaling ‘straf’ gekozen: de wraak van God is een straf voor het zondige handelen van de mens.

Tot slot een woord van dank. Ludo Jongen en Frits van Oostrom waren bereid een eerdere versie van de vertaling van hun commentaar te voorzien. Van hun opmerkingen heb ik gaarne gebruik gemaakt. Voorts bedank ik Corrie de Haan, Ton Harmsen en Frank Willaert voor hun commentaar op detailkwesties. Robert Stein was zo vriendelijk me zijn film van het (tweede deel van het) Affligemse handschrift (Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, IV 685) tijdelijk ter beschikking te stellen.

Literatuur

Onderstaande literatuurlijst bevat titels waarnaar wordt verwezen in de Aantekeningen of de Verantwoording, of titels die zijn geraadpleegd ten behoeve van het Nawoord. De lijst is aangevuld met literatuur over het *Boec van der wraken* (aangegeven met een *) of over de geschiedopvatting van Boendale.

Anrooij, W. van, '*Hoemen ene stat regeren sal.* Een vroege stadstekst uit de Zuidelijke Nederlanden', in: *Spiegel der letteren* 34 (1992), P-139-157.
Anrooij, W. van, 'Boendales *Boec van der wraken*: datering en ontstaansgeschiedenis' (te verschijnen in *Queeste* 2 (1995)).*
Beuken, W.H., 'Aantekeningen bij enige Middelnederlandse leerdichten', in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 46 (1927), p. 161-179.*
Brokken, H.M., *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten.* Zutphen 1982.
Davidse, J., 'Denken over de geschiedenis in veertiende-eeuws Brabant: Jan van Boendales *Der leken spiege*', in: N. Lettinck en J.J. van Moolenbroek (red.), *In de schaduw van de eeuwigheid* [...]. Utrecht 1986, p. 11-27.
Donckel, E., 'Visio seu prophetia fratris Johannis. Eine süditalienische Prophezeihung aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts', in: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte* 40 (1932), p. 361-379.
Eerden, P.C. van der, 'Eschatology in the *Boec van der wraken*', in: W. Verbeke, D. Verhelst en A. Welkenhuysen (red.), *The use and abuse of eschatology in the middle ages.* Leuven 1988, Mediaevalia Lovaniensia, ie serie, 15, p. 425-440*
Gerven, J. van, 'Traditie, eschatologie en zelfcensuur. Boen-

dale en de joden', in: *Bijdragen tot de geschiedenis* 71 (1988), P-3-27.
Heymans, J.G. (ed.), *Van den derden Eduwaert* [...]. Nijmegen 1983, Tekst en tijd 10.
Heymans, J.G., 'Geschiedenis in *Der leken spiegel*', in: G.R.W. Dibbets en P.W.M. Wackers (red.), *Wat duikers vent is dit! Opstellen voor W.M.H. Hummelen.* Wijhe 1989, p. 25-40.
Kempf, C. (ed.), Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium.* Leipzig 1888.
Kinable, D., 'Het tijdsbeeld in Boendales *Jans teesteye*', in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 109 (1993), p. 125-152.
Lucas, H.S., 'Edward III and the poet chronicler John Boendale', in: *Speculum* 12 (1937), p. 367-369.
Mak, J.J., 'Boendale-studies', in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 75 (1957), p. 241-290 en 77 (1959-1960), p. 65-111. *
Mak, J.J., 'Het *Boec vander wraken*', in: *Leuvense bijdragen* 47 (1958), p. 1-27. *
Mak, J.J., 'Boendale en de bijbel', in: *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis* 43 (1960), p. 221-249.
Peters, U., *Literatur in der Stadt. Studien zu den sozialen Voraussetzungen und kulturellen Organisationsformen städtischer Literatur im 13. und 14. Jahrhundert.* Tübingen 1983, Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur 7.
Reynaert, J., e.a., *Wat is wijsheid? Profane ethiek in de Middelnederlandse letterkunde.* Amsterdam 1994, Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen 9 (met bijdragen van W. van Anrooij *, P. Avonds, D. Kinable en J. Reynaert over Boendale en/of de Antwerpse School).
Sackur, E. (ed.), *Sibyllinische Texte und Forschungen. Pseudomethodius, Adso und die Tiburtinische Sibylle.* Halle 1898 (anastat. herdr. Turijn 1963).

Snellaert, F.-A. (ed.), *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeurv van Jan Boendale, Hein van Aken en ander en.* Brussel 1869. *
Stein, R., 'Wanneer schreef Jan van Boendale zijn *Brabantsche yeesten?*, in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 106 (1990), p. 262-280.
Stein, R., 'Jan van Boendales *Brabantsche yeesten:*, antithese of synthese?', in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 106 (1991), p. 185-197.
Vriendt, S. (ed.), 'Een nieuw fragment van het *Boec vander wraken*', in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 74 (1956), p. 225-250. *
Willems, J.F. (ed.), *De Brabantsche yeesten, of Rijmkronijk van Braband.* Deel 1. Brussel 1839.
Winkel, J. te, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde.* Deel 2. Haarlem 1922.

Register

In dit register, dat voornamelijk plaatsen en personen bevat, zijn verwijzingen naar ‘God’, ‘Christus’ en dergelijke niet opgenomen.

Abraham 41, 51
Acco 82, 99-100
Adam 11, 46, 51, 93
Afrika 21, 27, 37, 60
Afrikanen 65
Alexander de Grote 12, 21, 48-49, 55, 61-62
Alexandrië 49
Amiens 65
antichrist 19-20, 43-44, 50-51,63-64, 87
Antwerpen 55, 97, 103, 106
Aristoteles 33, 60, 68
Armaleüs (I), koning van Rome 49
Armaleüs (11), koning van Rome 49
Armenië 60, 83
Artois 22
Augustus, keizer 40
Avignon 100
Azië 37
Babel 46, 63-64, 98
Babylonie 21, 37, 50
Bar 24
Beieren 20, 106-107
Bethlehem 63
Bethsaïda 64
bijbel 13,34,52
- evangelie 61, 64, 70
- Nieuwe Testament 11
- Oude Testament 11
- Psalmen 71, 82
Deus venerunt gentes 82 bijbel, apocrief
- Ecclesiasticus 33
Boek van de wraak Gods 9, 97
Bohemen 55
Bonifatius VIII, paus 16
Bouillon 60, 100
Brabant 22, 24-25, 72, 97, 105, 113
Bray 65
Byzantea 49
Byzantium 48-49
Byzas, koning van Byzantium 48-49
Calabrië 98
Cambyses 77
Cappadocië 60

Carthagers 79
Carthago 21
Chalcedon 43
Cham 34, 46

Chorazin 64
Chosdron 47
Chytus 13
Cicero 68
Cilicië 60
Claudius, koning van Alexandrië 49
Clemens VI, paus 20, 100
Colonna's 84
Constantijn, koning van Rome en Griekenland, tevens eindkeizer 44-45, 49-50, 59, 63
Constantijn de Grote, keizer 16, 74
Cuseth 48-49, 63
Cyprus 98
Cyrus, koning van Perzië 21
Dan 64-65
Daniël 54
David 9, 12, 36, 45, 48-49, 51, 65, 71, 82
Den Briel 99
Dirk IV, heer van Valkenburg 55, 97
Duitsers 87
Duitsland 85, 87
Edward 11, koning van Engeland 24
Edward III, koning van Engeland 25, 65
Egypte 12, 37, 43, 48-49, 51, 60
Eli 12
Engeland 24-25, 65, 98-100
Engelbert van der Mark, bisschop van Luik 55, 97
Engelsen 107
Ethiopië 37, 45, 48, 59, 63
Eufraat 47
Ezechiël 54
Farao, koning van Egypte 12
Frankrijk 20, 22, 24-25, 44, 65-66, 84-85, 98-99
Fransen 87, 101
Friezen 25
Galilea 42
Gallië 87
Gelre 97
Gent 32
Gideon 54
Gloria in excelsis Deo 40
Godfried van Bouillon 60, 100
Gomorra 11
Granada 100
Griekenland 44-46, 49-50, 59-60, 63
Hecabe 37

Heilige Graf 50 Heilige Land (zie ook Thabor, land van) 23, 60, 75, 83, 87, 98, 100
Heilige Stad 13-14
Helena, moeder van Constantijn de Grote 16
Hereford 24
Historia tripartita, geschreven door Cassiodorus 74

Holland 25-26, 106-107
Hollanders 107
Hongarije 85, 101, 103, 105
Humphrey Bohun, graaf van Hereford 24
Indië 47
Innocentius, paus 75
Isabella van Frankrijk 24
Ismaël 54
Ismaëlieten 47, 54-55, 59-60
Israël 12, 50, 55, 64
Italië 83
- Zuid-Italië 84, 98
Jacob 64-65
Jacob Colonna, kardinaal 16
Jafeth 46
Jan de Blinde, koning van Bohemen 55
Jan I, hertog van Brabant 22, 24
Jan II de Goede, koning van Frankrijk 99
Jan III, hertog van Brabant 25, 97, 113
Jeruzalem: zie Heilige Stad joden 12-14, 17, 40-42, 50, 54, 61-63, 78, 105-106
Johannes de Doper 19-20
Jongste Dag 61
Jonitus 46-47
Jozef, echtgenoot van Maria 40
Jozef, zoon van Jacob 65
Judas 64
Kaïn 11
Kamerijk 25
Kapernaüm 64
Karel VI, koning van Frankrijk 24
Kortrijk 22
Laatste Oordeel 46, 54
Lancaster 24
Laon 25
Leo I de Grote, paus 101
Limburg 22
Lodewijk de Grote, koning van Hongarije 101, 105
Lodewijk van Beieren, keizer 20
Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen 23
Lombardije 98
Lucifer 11
Luik 55, 97
Luikenaars 97
Maas 22, 107
Macedonië 48, 51
Manasse 65
Margaretha van Beieren, keizerin 106-107

Maria, moeder van Jezus (en andere varianten) 13, 40, 63, 66, 73, 103-105
Mark 55, 97
Methodius 45-46, 48-50, 54, 56-57, 60, 63-64
Middellandse Zee 82-83, 98, 100-101

Mozes 40-41, 51, 55, 64
Nevers 23
Nicolaas III, paus 84, 86
Nimrod 46-47, 51
Noach 34, 46-47, 51, 61
Orsini's 84, 87
Palestina 43
Parma 81
Paulus 9, 50, 58, 61, 88
Perzië 21, 60
Petrus 15, 18
Philippus, hertog van Macedonië 48
Philips VI, koning van Frankrijk 24-25, 65-66
Phol, koning van Egypte 48-49
Pilatus 17, 19
Plato 32, 68
Polen 85, 103, 105
Pontipus 46
Priamus van Troje 37
Pruisen 100
Pseudo-Johannes van Parma 81
Pseudo-Methodius: zie Methodius
Punische oorlogen 79
Reinoud III, hertog van Gelre 97
Revelationes Methodii 46
Rijn 22
Roemenië 60, 98
Rome 37-40, 42, 44-45, 49-50, 59-60, 63, 78-81, 84, 86-87, 94
Romeinen 21, 27, 30, 42, 60, 65, 78-81
Romeinse Rijk 42-43, 51
Roomse Rijk 16, 18-20, 50-51, 54
Saint-Quentin 25
Saladin 60
Salomo 14
Saul 12
Scipio Africanus 27
Sem 46-47
Sibilla (dezelfde als Tiburtina, zie ook aldaar) 39-50 passim, 54, 63
Sibylla Tiburtina 37
Sicilië 60, 98
Sint-Pieter 84
Sodom 11
Spanje 13-14, 85
Syrië 43
Tartaren 85
Thabor, land van (zie ook Heilige Land) 98
Thomas, graaf van Lancaster 24

Tiburtina (dezelfde als Sibilla, zie ook aldaar) 37-38, 63
Tien Geboden 33
Toscane 98
Trajanus, koning van Rome 38

Troje 37
Urbanus, koning van Byzantium 49
Utrecht 26, 98
Valerius Maximus 27, 77
Valkenburg 55, 97
Vespasianus, koning van Spanje 13-14
Viterbo 16
Vlaanderen 23
Vlamingen 23, 107
Willem, hertog van Beieren: zie Willem V, graaf van Holland
Willem II, graaf van Henegouwen: zie Willem IV, graaf van Holland
Willem IV, graaf van Holland 25-26
Willem V, graaf van Holland 106-107
Woeringen 22, 24
Zeeland 99, 106-107
Zeeuwen 107
Zierikzee 107